

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KOMŞULUK POLİTİKASI KAPSAMINDA YAKIN
DOĞU ÜLKELERİ ile İLİŞKİLERİ ve EKONOMİK ETKİLERİ**

Alper YAMANDAĞ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nazif MANDACI

İzmir
2007

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KOMŞULUK POLİTİKASI KAPSAMINDA YAKIN
DOĞU ÜLKELERİ ile İLİŞKİLERİ ve EKONOMİK ETKİLERİ**

Alper YAMANDAĞ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Nazif MANDACI

İzmir

2007

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “.....
.....” adlı çalışmanın, tarafımdan,
bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını
ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf
yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı :
Anabilim Dalı :
Programı :
Tez Konusu :
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	O	OY BİRLİĞİ ile	O
DÜZELTME	O*	OY ÇOKLUĞU	O
RED edilmesine	O**	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	O	Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir.	O	
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O	
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	O	

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası Kapsamında Yakın Doğu Ülkeleri ile İlişkileri ve Ekonomik Etkileri

Alper YAMANDAĞ

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Avrupa Birliği Programı**

Avrupa ile Yakın Doğu ilişkileri tarihsel süreçte çok uzun yıllara dayanmaktadır. Haçlı Seferlerine değin uzanan bu süreçte iki taraf arasındaki ilişkiler yüzyıllar boyunca askeri zeminden politik zemine doğru taşınmıştır. Avrupa 1800'lerin başına kadar Doğu'da söz sahibi olamamıştır. Bu tarihten sonra ise İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna değin bölgede hakim güç olmuştur. Savaşın ardından Avrupa bu üstünlüğünü yavaş yavaş Amerika'ya kaptırmış ve kendi arasında bütünleşme sağlama çabalarına eğilmiştir. Bu çabaların sonuç vermesinin ardından Avrupa Topluluğu Yakın Doğu'ya yönelik ilk politikasını 1972 yılında Küresel Akdeniz Politikası adı ile oluşturmuştur. Ancak bu politika uzun yıllar boyunca başarılı olamamıştır. Bunun sonucu olarak 1995 yılında Barselona Konferansı ile Barselona Süreci olarak da bilinen Avrupa-Akdeniz Ortaklığı başlatılmıştır. Bu tarihten on yıl sonra Barselona Süreci'nin başarısızlığa uğraması ve Avrupa Birliği'nin en büyük ve tarihi genişlemesinin yaşanması ile birlikte Birlik, Yakın Doğu ile ilişkilerini de kapsayan Avrupa Komşuluk Politikasını oluşturmuştur.

Komşuluk Politikası, Barselona Süreci'nin eksik yönlerini geliştirmeyi ve AB'nin komşu ülkeleriyle istikrarlı bir ilişki sağlamasını amaçlamaktadır. AB'nin bu politikayı oluşturmadaki temel amacı ise komşu ülkelerinin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü kriterlerine saygı çerçevesinde politik ve ekonomik gelişmelerini sağlayarak güvenli ve istikrarlı bir refah alanı yaratmaktır. Ayrıca AB, Komşuluk Politikası ile birlikte tarihi genişlemesinin

ortaya çıkardığı olumlu sonuçları komşuları ile paylaşmayı ve onlarla daha ileri seviyede bütünleşme gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

Komşuluk Politikası'nın önemli bölgelerinden biri de Yakın Doğu olarak da bilinen Maşrek bölgesidir. Maşrek, AB'nin Komşuluk Politikası kapsamında en sıkıntılı ilişkilere sahip olduğu bölgedir. AB'nin bu bölgedeki hedefi bölge ülkelerinin politik ve ekonomik açıdan Avrupa değerleri ve kriterlerine yaklaşmasını sağlamaktır. Bu amaçla AB, Maşrek ülkeleri ile ilişkileri resmi bir statüye oturtmak için, rapor, plan ve belgeler yayımlamaktadır. Bu belgeler bölge ülkelerindeki eksiklikleri ortaya dökmekte ve yapılması gerekenleri sıralamaktadır.

Ayrıca Komşuluk Politikası kapsamında oluşturulan Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı komşu ülkelere ekonomik ve politik reformlarını gerçekleştirmeleri için mali fon desteği sağlamaktadır. Ancak Maşrek bölgesinde hem ülkelerin kendi aralarındaki çatışmalar hem de Avrupa'ya karşı olumsuz duruşları AB'nin bu yoldaki çabalarına engel olmaktadır. Bu sebeple Politika'nın etkileri hem siyasi hem de ekonomik alanda henüz sınırlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1) Yakın Doğu, 2) Barselona Süreci, 3) Avrupa Komşuluk Politikası, 4) Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı, 5) Politik ve Ekonomik Etkiler

ABSTRACT

MA Thesis

The European Union - Near East Relations in Economic Terms within the Framework of the European Neighborhood Policy

Alper YAMANDAĞ

**Dokuz Eylul University
Institute of Social Science
Department of European Union**

Europe and Near East relations comprise very long years in historical process. In this process which reaches until Crusades relations between two sides relocated throughout military level to political level. Europe could not be arbiter until the beginning of 1800s in the East. After these years it was the hegamon power until end of the World War II. Europe gave rain its dominance to America after the War and tended to integration efforts between itself. After the panning out these efforts European Community created its first policy, Global Medditerranean Policy which intended for the Near East in 1972. However this policy didn't succeed. As a concequance in 1995 Euro-Mediterranean Partnership which also known as a Barcelona Process was started with Barcelona Conference. After ten years, with the biggest historical enlargement of European Union and because of the fall down of Barcelona Process, European Union created the European Neighbourhood Policy containing relations with Near East.

Neighbourhood Policy aimes to improve defficiency aspects of Barcelona Process and provide stable relations with neighbours of EU. EU's base aim of creating this policy is provide politic and economic development of its neighbours and create a safe and stable prosperity area within the respect of democracy, human rights and rule of law. Besides, with the Neighbourhood Policy, EU aimes to share of positive results of its historical enlargement with its neighbours and to achieve further integration with them.

Mashreq region which also known as Near East is one of the important region of Neighbourhood Policy. Mashreq is the region which EU has a most troubled relations within Neighbourhood Policy. In this region the aim of the EU is to converge the Mashreq countries to European values and criteria in the context of politics and economics. For this reason EU publishes reports, plans and documents for Mashreq countries to place relations in formal status. These documents present lack of regional countries and aline what has to be done.

Besides, European Neighbourhood Policy Instrument which was created within the framework of the Neighbourhood Policy provides financial fund support to neighbourhood policy to achieve their economic and political reforms. However, in Mashreq region conflict of countries between themselves and also negative stand against Europe obstructs to EU's fforts in this way. Because of that, effects of Policy appears to be limited in political and economic area.

Key Words: 1) Near East, 2) Barcelona Process, 3) European Neighbourhood Policy, 4) European Neighbourhood Policy Instrument, 5) Political and Economic Effects

**AVRUPA BİRLİĞİ’NİN KOMŞULUK POLİTİKASI KAPSAMINDA YAKIN
DOĞU ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ ve EKONOMİK ETKİLERİ**

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XIV
ŞEKİL VE TABLO LİSTESİ	XV
GİRİŞ	XVI

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE AVRUPA BİRLİĞİ-YAKIN DOĞU İLİŞKİLERİ

1.1. ORTA ÇAĞDAN SOĞUK SAVAŞA KADAR AVRUPA-

ORTADOĞU İLİŞKİLERİ 1

1.1.1. Haçlı Seferleri’nden Osmanlı Devleti’nin Hakimiyetinin

Sonuna Kadar İlişkiler 1

1.1.2. Osmanlı Devleti’nin Hakimiyetinin Bitişinden I. Dünya

Savaşı’na Kadar İlişkiler 3

1.1.3. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İlişkiler 4

1.1.4. İki Savaş Arası Dönemde İlişkiler 5

1.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN GÜNÜMÜZE AVRUPA-YAKIN

DOĞU İLİŞKİLERİ 8

1.2.1. Arap–İsrail Çatışmaları ve Sonuçları 8

1.2.2. OPEC, Petrol Krizleri ve Batı Arabuluculuğu 12

1.2.3. Avrupa Birliği-Yakın Doğu İlişkileri 13

1.2.3.1. Küresel Akdeniz Politikası (KAP) Kapsamında	
İlişkiler	14
1.2.3.2. Avrupa-Arap Diyalogu (AAD) Kapsamında	
İlişkiler	14
1.2.3.3. Venedik Deklarasyonu	16
1.2.3.4. Lübnan Krizi ve AT	18
1.2.3.5. Madrid Barış Süreci ve AT	18
1.2.3.6. Barselona Süreci	20
1.2.4. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Zirveler ve Sonuçları	21
1.2.5. Barselona Süreci'nde Başarısızlığın Nedenleri	23

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI

2.1. POLİTİKANIN GELİŞİM SÜRECİ	26
2.2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN ÖNCELİKLİ ALANLARI	29
2.3. GÜVENLİK ve AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI	31
2.3.1. Güvenlik Kapsamında AB-Rusya İlişkileri ve Enerji	34
2.3.2. AB'nin Enerji Politikası Çerçevesinde Komşuluk Politikası	37
2.4. ANAYASA'DA AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN ÖZELLİKLERİ

3.1. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN HEDEFLERİ	45
3.1.1. Gönenc	45

3.1.2. İstikrar ve Demokrasi	46
3.1.3. Güvenlik ve Yakınlık	48
3.1.4. Avrupalılaşıma	49
3.1.5. Bölgesel İşbirliği	50
3.1.5.1. Doğu Ülkeleri ile İşbirliği	50
3.1.5.2. Akdeniz ile İşbirliği	51
3.2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN ANA HATLARI	52
3.2.1. Uyum (Coherence)	52
3.2.2. İşbirliği (Co-operation)	53
3.2.3. Koşulluluk (Conditionality)	54
3.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN MODELİ VE DAHA GENİŞ AVRUPA MATRİSİ	55
3.4. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN EKONOMİK ve MALİ YÖNÜ: AVRUPA KOMŞULUK VE ORTAKLIK ARACI	57
3.4.1. AKP Fonları	61
3.5. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN KAYNAKLARI	62
3.5.1. Ülke Raporları (Country Reports)	62
3.5.2. Eylem Planları (Action Plans)	63
3.5.3. Ülke Strateji Belgeleri (Country Strategy Papers) ve Ulusal Gösterge Planları (National Indicative Plans)	67
3.5.4. İlerleme Raporları (Progress Report)	68
3.6. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ	68
3.6.1. AKP'nin Güçlü Yönleri	68

3.6.2. AKP'nin Zayıf Yönleri	69
3.6.3. AKP'yi Güçlendirmek	70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI KAPSAMINDA MAŞREK BÖLGESİNDEKİ POLİTİK GELİŞMELER

4.1. MAŞREK ÜLKELERİNDEKİ REJİMLERİN KARAKTERİSTİĞİ ve POLİTİK YAPI	74
4.2. AKP ve BÖLGE ÜLKELERİNİN POLİTİK GELİŞİMİ	80
4.2.1. Lübnan	80
4.2.1.1. Lübnan Ülke Raporu'nda Ülkenin Politik Durumu	80
4.2.1.2. AB-Lübnan Eylem Planı Kapsamında Ülkeden Beklenenler	85
4.2.2. Ürdün	86
4.2.2.1. Ürdün Ülke Raporunda Ülkenin Politik Durumu	86
4.2.2.2. AB-Ürdün Eylem Planı Kapsamında Ülkeden Beklenenler	89
4.2.2.3. İlerleme Raporu ve Gerçekleşmeler	91
4.2.3. İsrail	93
4.2.3.1. İsrail Ülke Raporu'nda Ülkenin Politik Durumu	93
4.2.3.2. AB-İsrail Eylem Planı Kapsamında	

Ülkeden Beklenenler	96
4.2.3.3. İlerleme Raporu ve Gerçekleşmeler	98
4.2.4. Filistin	100
4.2.4.1. Filistin Ülke Raporu'nda Ülkenin Politik Durumu	100
4.2.4.2. AB-Filistin Eylem Planı Kapsamında	
Ülkeden Beklenenler	103
4.2.4.3. İlerleme Raporu ve Gerçekleşmeler	105
4.2.5. Mısır	107
4.2.5.1. Mısır Ülke Raporu'nda Ülkenin Politik Durumu	107
4.2.5.2. AB-Mısır Eylem Planı Kapsamında	
Ülkeden Beklenenler	113
4.2.6. Suriye	115

BEŞİNCİ BÖLÜM

BÖLGE ÜLKELERİNİN EKONOMİK DURUMU ve AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN ETKİLERİ

5.1. LÜBNAN	117
5.2. ÜRDÜN	121
5.3. İSRAİL	125
5.4. FİLİSTİN	130
5.5. MISIR	131
5.6. SURİYE	135

SONUÇ	137
KAYNAKÇA	142

KISALTMALAR

AA	Association Agreement
AAD	Avrupa-Arap Diyalogu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKOA	Avrupa Komşuluk ve Ortaklık aracı
AKP	Avrupa Komşuluk Politikası
ASİ	Avrupa Siyasi İşbirliği
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CIS	Council of European States
EIB	European Investment Bank
EMP	Euro-Mediterranean Policy
EURATOM	European Atomic Energy Community
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
ILO	International Labor Organization
IMF	International Monetary Fund
KAP	Küresel Akdeniz Politikası
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OAPEC	Organization of Arap Petroleum Exporting Countries
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
PCA	Partnership and Cooperation Agreement
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	Serbest Ticaret Alanı
TACIS	Technical Assistance for the Common Wealth of Independent States
UGP	Ulusal Gösterge Programı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: AKOA Çerçevesinde Yıllara Göre Fon Dağılımı	s. 61
Tablo 2: AKP Ortak Ülkeleri ve AKP'nin Ülke Raporları ile Eylem Planları	s. 66
Tablo 3: Maşrek Ülkeleri ve Demokrasi	s. 75
Tablo 4: Lübnan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri	s. 117
Tablo 5: Lübnan'ın AB ile Ticareti	s. 119
Tablo 6: Lübnan'ın Dünya ile Ticareti	s. 120
Tablo 7: Ürdün'ün Temel Makroekonomik Göstergeleri	s. 121
Tablo 8: Ürdün'ün AB ile Ticareti	s. 122
Tablo 9: Ürdün'ün Dünya ile Ticareti	s. 124
Tablo 10: İsrail'in Temel Makroekonomik Göstergeleri	s. 125
Tablo 11: İsrail'in AB ile Ticareti	s. 127
Tablo 12: İsrail'in Dünya ile Ticareti	s. 128
Tablo 13: Mısır'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri	s. 131
Tablo 14: Mısır'ın AB ile Ticareti	s. 133
Tablo 15: İsrail'in Dünya ile Ticareti	s. 134

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Avrupa Komşuluk Politikası	s. 25
Şekil 2: AB'nin Enerji Tüketimi 2000-2030	s. 41
Şekil 3: AKP'nin Modeli	s. 56

GİRİŞ

Kökenleri uzun yüzyıllara dayanmakta olan Batı ile Doğu ilişkileri süreç içinde dönüşümler geçirerek günümüze değin ulaşmıştır. Batı'nın Doğu üzerinde hakimiyet kurma tutkusu süreçteki tüm dönüşümlerde sabit kalan ortak nokta olmuştur. Bu hakimiyet tutkusunun şekli Orta Çağ'da kendini savaş yoluyla gösterirken tarih içinde pek çoğu mecburi olan değişimlerle birlikte günümüzde Avrupa'nın Orta Doğu'yu bir "yakın-uzak" olarak tanımlaması halini almıştır. Avrupa, Orta Doğu ülkelerini kendi değerlerine yakınlaştırmak isterken aynı zamanda onlarla kesin sınırlar çizerek kendinden uzak tutmayı amaçlamaktadır. Böylece, Doğu'ya karşı "uzak" olarak ilişkilerin başından bu yana sorun ve istikrarsızlık içinde yaşamakta olan Orta Doğu'dan gelebilecek tehditlere karşı kendini korurken, aynı zamanda "yakın" durarak ilişkileri her zaman sıcak tutup bölgeyi izleme ve kontrol altında tutmayı hedeflemiştir.

Bu çalışmanın Birinci Bölümünde Avrupa ile Orta Doğu arasındaki ilişkilerin tarih boyunca nasıl geliştiği ve bu tarihsel ilişkilerde iki taraf için de dönüm noktası olan gelişmeler Avrupa Komşuluk Politikası sürecine değin ele alınacaktır.

İkinci Bölümde ise Komşuluk Politikası'na giriş kapsamında Politika'nın gelişim sürecine değinildikten sonra Politika'nın öncelikli alanları ele alınacaktır. Daha sonra Komşuluk Politikası'nın önemli alanlarından olan Enerji ve Güvenlik konuları ele alınarak bu bağlamda Avrupa Birliği'nin, Politika'nın içinde bulunmamakla beraber stratejik bir ortaklık geliştirdiği Rusya ile ilişkileri incelenecektir. İkinci Bölümde son olarak ise şimdilik bir taslak olarak bulunan Avrupa Anayasası'nda Komşuluk Politikası ile ilişkili olan hükümler konu edilecektir.

Üçüncü Bölümde çalışmanın teknik yönü olan Komşuluk Politikası'nın özellikleri ele alınacaktır. Bu bağlamda öncelikle Politika'nın hedefleri ve ana hatları incelenecektir. Ardından Politika'nın nasıl bir modele oturtulabileceği gösterildikten sonra mali açıdan nasıl işleyeceği açıklanacaktır. Daha sonra ise Politika'nın

yürütücü araçları olan kaynakları anlatılacaktır. Bölümün sonunda ise kısa bir değerlendirme açısından Politika'nın güçlü ve zayıf yönleri ele alınarak nasıl daha güçlü hale getirilebileceği incelenecektir.

Dördüncü Bölümde ise çalışmanın inceleme konusu olan Maşrek (Yakın Doğu) bölgesindeki politik gelişmeler ele alınacaktır. Bu bağlamda öncelikle Maşrek bölgesi ülkelerinin (Mısır, İsrail, Filistin, Suriye, Lübnan ve Ürdün) karakteristik özellikleri ve politik yapıları incelenecektir. Daha sonra ise Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası kapsamında yürütücü araçlar olarak yayımladığı rapor ve belgeler kapsamında bölge ülkeleri ile ilişkileri açıklanacaktır. Bu belge ve raporlar çerçevesinde bölge ülkelerinin her birinin politik durumları, ülkelere beklenen gelişmeler ve Avrupa ile ilişkiler kapsamında ortaya çıkan gerçekleştirmeler ayrı ayrı incelenerek analiz edilecektir.

Çalışmanın Beşinci ve son bölümünde ise Maşrek bölgesi ülkelerinin her biri ayrı ayrı ele alınarak önce ekonomik durumları incelenecek daha sonra ise Komşuluk Politikası çerçevesinde gerçekleşen veya gerçekleştirilecek gelişmeler ele alınacaktır. Bu bölümde ülkelerin genel makroekonomik durumları ve Avrupa Birliği ve dünya ile yaptıkları ticaret verileri tablolar yardımıyla açıklanacaktır. Kısaca, bu bölümde Komşuluk Politikası'nın bölge ülkelere ekonomik etkilerinin ne şekilde olduğu ve ileride nasıl şekillenebileceği analiz konusu yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE AVRUPA BİRLİĞİ - YAKINDOĞU İLİŞKİLERİ

1.1. ORTA ÇAĞDAN SOĞUK SAVAŞA KADAR AVRUPA - ORTADOĞU İLİŞKİLERİ

Tahrisel süreç boyunca Avrupa ile Doğu birbirinden ayrılmaz bir geçmişe sahip olmuşlardır. Bu süreçteki en çarpıcı gelişmelerin başında Haçlı Seferleri gelmektedir. Bu Seferler, Batı'nın Doğu'yu fethetme ve kontrol altına alma arzusunun ilk gözle görülen tezahürü olmuştur. Bununla birlikte Doğu ile Batı arasındaki ilişki sadece savaşa dayanmamaktadır. Batı, rönesans ve aydınlanma dönemlerinde Doğu'dan etkilenmiştir. Ancak zamanla bu ilişki biçim değiştirmiştir. Doğu ilkönce Batı'nın kendi kimliğini tanımlaması açısından bir öteki suje, daha sonra ise Batı'nın ekonomik ve askeri üstünlüğü ile paralel olarak bir inceleme ve kontrol süjesi haline gelmiştir. Kolonizasyon ve emperyalizm dönemlerinde ise Doğu, Batı için coğrafi zenginlikleri ve stratejik konumu ile önemli ve değerli bir hale gelmiştir.

Yüzyıllar öncesindeki zengin Doğu bu zenginliğini zamanla Batı'ya karşı yitirmiştir. Haçlı Seferleri'nden beri Batı tarafından “fethedilmesi gereken topraklar” olarak görülen Doğu, yüzyıllarca Osmanlı hakimiyetine ev sahipliği yaptıktan sonra Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Batı tarafından idare edilen topraklar halini almıştır. Batı, tam yüzyıllar öncesinden beri düşlediği hayallerine ulaşmayı beklerken patlak veren Dünya Savaşı ve sonrasında Doğu'da yükselen milliyetçilik akımları ise bölgeyi bir daha hiç çıkmamak üzere yıllarca sürecek kaos ortamına sürüklemiştir.

1.1.1. Haçlı Seferleri'nden Osmanlı Devleti'nin Hakimiyetinin Sonuna Kadar İlişkiler

Haçlı Seferleri Orta Çağ'da Katolik Kilisesi ve liderleri'nin, Katolik olmayan yani bu inanışa ters düşen güçlere karşı düzenledikleri her türlü askeri operasyonlardır. Bu seferlerin birçoğu, Yakın Doğu'daki (Near East, Mashreq)

Müslüman devletlere karşı yapılmış ve 1096 yılında başlayıp 1291 yılına değin sürmüştür.¹ Tüm seferlerin temelinde yatan neden kilise açısından Müslümanların kontrolü altına giren kutsal toprakları geri almak, Hristiyan dünyasındaki ikiliği ortadan kaldırmak iken, orduları teşkil eden pek çok Avrupalı için Doğu'nun göz kamaştıran zenginlikleridir. Bununla birlikte, Haçlı seferlerinin Avrupa medeniyeti açısından inkar edilemez sonuçları olmuştur.²

Birincisi, bu seferlerde Orta Çağ standartlarına göre bile daha yüksek seviyede şiddet ve zulümler yaşanmıştır. En son düzenlenen seferlerden Avrupa, öncekilere göre nisbi olarak daha iyi sonuçlar elde etmiş olmasına rağmen, esas hedef olan Kutsal Topraklar'ın, Avrupalı Devletler tarafından ele geçirilmesinin bunca yıl boyunca gerçekleşmemiş olması Avrupa'da inançları zayıflatmıştır. Batı, tüm bu şövalye saldırılarından Doğu'ya karşı mağlup olarak dönmüştür. Aynı zamanda ekonomik anlamda Akdeniz ülkeleri -özellikle İtalya- hariç her iki taraf da ağır yaralar almıştır.³

Ancak bu olumsuzlukların yanında Avrupa için birtakım olumlu sonuçlar da alınmıştır. Avrupa'ya dönemeyen derebeyleri nedeniyle derebeylik sistemi büyük yara alarak, Avrupa'da halk arasındaki sınıf farklılıkları azalmış ve böylece sosyal yapıda önemli gelişmeler olmuştur. Türklerin Avrupa'ya geçişinin geciktirilmesi ve en önemlisi Doğu ile Batı arasındaki ticaret faaliyetlerinin başlaması Avrupa için kayda değer olumlu sonuçlardır. Özellikle, iki taraf arasında deniz ticareti canlanmış ve Akdeniz ülkeleri büyük zenginliğe kavuşmuştur. Kilit sonuç ise pusula, kağıt, top ve barut gibi büyük icatların ve birçok yeniliğin Avrupalıların da hizmetine girmiş olmasıdır.

¹ Thomas Madden, "The impact of the Crusades on Europe", N. P. Zacour, H. W., Hazard (düz.), **A History of the Crusades**, Vol. VI, Madison, Wisconsin : University of Wisconsin Press, 1989, s. 3.

² The Applied History Research Group , "The End of Europe's Middle Ages", University of Calgary, 1997, http://www.ucalgary.ca/applied_history/tutor/endmiddle/bluedot/crusades.html (30 Ekim 2006). Ayrıca bakınız, Thorvald, Steen, **Tozkoparan**, İstanbul : İthaki Yayınları, 2005, s. 84.

Thorvald Steen, Tozkoparan kitabında Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki bu din çatışmasını özetleyen şu cümleye yer veriyor: "...iki ordu da yüzünü hiç kimsenin görmediği Tanrı uğruna savaşıyorlardı. Cennetle cehennem karşı karşıya gelecekti. Sonunda nefret kendi yolunu açmıştı

³ Mike Paine, **Crusades**, Harpenden : The Pocket Essential, 2001, s. 89.

Haçlı Seferleri'nin bitiminden sonra, birçok büyük deneme ve plana rağmen, Hristiyan güçler, 19.yüzyıla kadar bölgede ayak basacak yer elde edememişlerdir.⁴ Haçlı Seferleri'nin sona ermesinden sonra belli bir süre Safeviler'in ve 15. yüzyılın başında da kısa bir süre Timur'un kontrolünde olan bölge, bu yüzyıldan itibaren 19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde kalmıştır.

1.1.2. Osmanlı Devleti'nin Hakimiyetinin Bitişinden I. Dünya Savaşı'na Kadar İlişkiler

Haçlı seferlerinden sonra Avrupa'nın bölgeye ilk müdahale girişimi, 1798 yılında Bonaparte'ın Mısır'a düzenlediği sefer olmuştur. Bu sefer, Avrupa ile Yakın Doğu ilişkisinin temel ilkesini de göstermiştir. Daha da önemlisi, bu sefer bir kültürün bir başka kültürü salt bilimsel yoldan kendine mal etmesinin de önünü açmıştır.⁵ Fransızlar, kısa sürede Mısır'a girse de işgal başarılı olamamış ve 1801 yılında geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁶ İngiltere ve Fransa, bundan sonra bölgede faal durumda bulunmayı amaçlamışlardır. Aynı zamanda bu iki ülke Yakın Doğu'da, Rusya ile karşı karşıya olduğu mücadelede Osmanlı'nın yanında yer almışlardır. Bu durum Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerde çok önemli olmuştur. Çünkü Yakın Doğu'da Rusya'ya karşı, yüzyıllar boyunca yine Yakın Doğu için savaşan Osmanlı İmparatorluğu ile Batı Avrupalılar müttefik haline gelmiştir.⁷

Avrupa'nın bölgedeki etkinliği yıllar geçtikçe artarak devam etmiştir. Bu artışta Osmanlı'nın giderek sürüklendiği karışıklık başrolde olmuştur. Batı Avrupa gittikçe genişlemiş, 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması ile birlikte bölgedeki etkinliğini artıran İngilizler, 1882 yılında da Mısır'ı ele geçirmişlerdir.⁸ Bu tarihlerde Almanya'nın da bölgeye olan ilgisi artmaya başlamıştır. Avrupa, bu yeni

⁴ Thomas F., Madden, "Real History of Crusades", **Crisis Magazine**, Vol.20, No.4, 2002, <http://www.crisismagazine.com/april2002/cover.htm> (30 Ekim 2006).

⁵ Edward W. Said, **Şarkiyatçılık**, İstanbul : Metis Yayınları, 2004, s. 52.

⁶ Christopher J. Coyne, "Liberalism in the Middle East : Prospect and Mechanism of Change", Arlington: **Mercatus Center**, Nisan 2006, s. 7, www.coyne.com/Liberalism_in_the_Middle_East.PDF (06.10.2006)

⁷ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2006, s. 328.

⁸ Elizabeth F. Thompson, "Sovereignty, and Constitutionalism in the Middle East, 1875-1950", Partial Sovereignties: A Workshop, Colombia University, 2006, s. 6, <http://www.columbia.edu/cu/cih/pdf/7apr2006/thompson.pdf>. (09.10.2006).

müdahalelerde bulunurken Yakın Doğu Müslümanları, pan-İslamizm ile karşılık vermeye çalışmışlardır. Bu, terim; Hristiyan imparatorlukların ortak tehdidine karşı Müslüman halkların ortak cephe almasını ifade etmektedir ve hedefi dini kural ve prensiplerle düzenlenmiş evrensel bir Müslüman birlik kurmak olmuştur.⁹

1900'lü yıllara gelindiğinde, Avrupa etkisi Müslüman dünyada ve Yakın Doğu'da etkisini artırmıştır. 1911 yılında İtalya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Müslüman Yakın Doğu, 16. yüzyıldan bu yana Avrupalıların yayılmacılığına maruz kalmıştır. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Yakın Doğu, Avrupa ile mukayese edildiğinde o ihtişamlı 16. yüzyıldan eser kalmamıştır. "18. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına dek Yakın Doğu'da yüz elli yıl süren Batı etkisi ve egemenliği yaşamın her düzeyinde çok önemli değişimlere neden olmuştur. Bu değişimler bir ölçüde Batılı hükümdarların eylem ya da müdahaleleri sonucunda olmuştur."¹⁰

1.1.3. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İlişkiler

I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin bir devlet olarak girdiği son savaş olmuştur. İngiltere, 1914 yılının sonlarında, Basra'yı işgal etmiş ve bir yıl sonra 1915'te Fırat ve Dicle nehirlerinde bazı yerleri ele geçirerek Bağdat'a doğru ilerlemiştir. İngiltere'nin bu eylemlerindeki amaç bölgedeki petrol boru hatlarını ele geçirmek olmuştur. I. Dünya Savaşı'nda İngilizler, 1917 yılının başlarında Bağdat'ı ve Filistin'de Gazze'yi, sonlarında ise Kudüs'ü ele geçirmiştir. 1918 yılında ise Şam İngilizler tarafından alınmıştır. Böylece, Kutsal Topraklar yedi yüz yıl sonra yeniden Hristiyanlar'ın toprakları haline gelmiştir. Savaşın sonunda Arap toprakları İngiliz ve Fransızlar'a bırakılmıştır. Haçlılardan bu yana, Batılılar için alınan onca mağlubiyetlerden sonra, artık Doğu yenilmiş ve Avrupalıların hakim olduğu topraklar haline gelmiştir. Böylece, Avrupalılar "fethedilmeye ihtiyacı olan topraklar" olarak niteledikleri Yakın Doğu üzerinde hakimiyetlerini kurmuşlardır.¹¹

⁹ Timur Kuran, "The Vulnerability of the Arab State: Reflections on the Ayubi Thesis", **The Independent Review**, Vol. III, No. 1, 1998, s. 117.

¹⁰ Lewis, **a.g.e.**, s. 357.

¹¹ Said, **a.g.e.**, s. 184.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri'nin Yakın Doğu'yu paylaşmak üzere savaş sırasında yaptıkları gizli anlaşmalar su yüzüne çıkmıştır. Bundan sonra Batı için sıra bu anlaşmaların uygulanmasına gelmiştir. 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması, Yakın Doğu'nun Fransız ve İngilizler tarafından paylaşılması üzerine ortaya çıkarken, 1917 yılında Siyonistler tarafından İngilizlere gönderilen bir mektuptan kaynaklanan Balfour Deklarasyonu da Filistin'de, Yahudilere bir ulusal yurt kurma çabası olarak Siyonistler ile İngilizler arasında kararlaştırılan bir deklarasyon olarak ortaya çıkmıştır.¹² Aslında siyonistler ile İngilizler arasındaki birliktelik hareket etme olgusu çok daha önceleri başlamıştır. Daha 1914 yılında Filistin'de 12.000 nüfuslu Yahudi kolonileri kurulmuştur.¹³ Balfour Deklarasyonu, belki de bugünkü Filistin - İsrail sorunlarının geçmişteki kaynağı olarak bu yıllarda ortaya çıkmıştır. Araplara, savaş öncesinde verilen sözler, savaş sırasında ve sonrasında tutulmamıştır.

1.1.4. İki Savaş Arası Dönemde İlişkiler

Tüm bu paylaşımların ve gizli planların ortaya çıkması ile birlikte, Yakın Doğu'da iki savaş arası dönemde (1919-1939 yılları arası) bir Arap milliyetçiliği sorunu patlak vermiştir. I. Dünya Savaşı'na girilirken Osmanlı'ya karşı, İtilaf Devletleri'nin yanında yer alan bölge ülkeleri şimdi manda yönetimlerine karşı bu kez milliyetçi bir tutum sergileyerek bu devletlerin karşısında yer almaya başlamışlardır. Bu arada, savaş henüz sona ermemişken 1918 yılının Ocak ayında, Amerika Başkanı Woodrow Wilson, meşhur 14 Nokta'yı açıklamıştır. Bu düzenleme, Başkan Wilson'a göre adil sınır düzenlemelerini içermiş ve savaş sonrası barışı yaratma amacını gütmüştür. Bu noktalar, Yakın Doğu'da o yıllarda çok popüler olmuştur. Bölgedeki birçok insan, Amerika'yı son ikiyüz yılda Avrupa baskısından kurtaracak bir dost olarak görmüşlerdir.¹⁴ Ancak Avrupa ülkeleri Wilson'ın bu prensiplerine olumlu yanıt vermemişler, savaştan sonra paylaşımlarını

¹² Michael Ong, "The Middle East Crisis: Losing Control ?", **Information and Research Services, Current Issues Brief**, No. 6, 2000, s. 12.

¹³ Alan Taylor, **İsrail'in Doğuşu – 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi**, İstanbul : Pınar Yayınları, 2001, s. 20.

¹⁴ Farhang Jahanpour, "Islam and the Us – A Historical View", **Oxford Discovery Programme**, s. 2, http://www.conted.ox.ac.uk/courses/qm2/speakers/Jahanpour_Farhang/Jahanpour_Lecture_Notes.pdf (11.11.2006)

kendi kurallarına göre yapmışlardır. Böylelikle, Yakın Doğu'daki tüm milliyetçilik çabaları ve direnişler Avrupalılara karşı etkili olmamıştır.

Suriye'de kısa bir süre Kral Faysal kendi ülkesini yönettiyse de, Fransızlar, Faysal'ı tahttan indirmişler ve Suriye topraklarında tartışmasız egemenliklerini kurmuşlardır. Mezopotamya'da ise bu kez Iraklılar İngilizler'e fazla direnmeden manda yönetimi altına girmişlerdir. Çok geçmeden de Filistin bir İngiliz mandasına dönüştürülmüştür.¹⁵ Tüm bu paylaşımlar sonucunda Yakın Doğu'da yeni bir emperyalist düzen oluşmuştur ki sadece Türkler bu sondan kaçabilmişlerdir.

Bu paylaşımlar ve manda yönetimlerinin gerçekleşmesi ile Arap milliyetçiliği artık zirveye çıkmıştır. Araplar bir Arap Krallığı kurmayı hedeflemiş ve bu Krallık için merkez olarak da Şam'ı belirlemişlerdir. Paylaşılan ülkeler çok geçmeden bağımsızlık mücadelelerini başlatmışlardır. Takip eden yıllarda bölgede ortaya çıkan tablo şu şekilde olmuştur; Suriye'de, Fransızlar'ın "böl ve yönet" stratejisi milliyetçiliğin yükselmesine neden olmuş ve 1936 yılında Fransa Suriye'nin bağımsızlığı tanımak zorunda kalmıştır.¹⁶ Lübnan'da ise 1926 tarihinde Fransa denetiminde bir cumhuriyet kurulmuştur. Irak'ta da İngiliz mandası çok uzun süreli olmamış, 1927 yılında topraklarında petrol bulunan ve Batılı devletler için jeo-politik önemini artıran Irak, 1932 yılında bağımsızlığına kavuşmuş ve 1934 yılında petrol üreticisi haline gelmiştir.¹⁷

Filistin'de ise durum, karışıklık ve belirsizliğe doğru sanki kasıtlı bir şekilde sürüklenmiştir. Belfour Deklarasyonu ile birlikte ülkenin durumu kaotik bir yapı kazanmaya doğru ilerlemiştir. Bölgeye yerleştirilen Yahudiler'in sayısı gittikçe artmış ve Araplar bunlarla her açıdan rekabet edemez hale gelmiştir.¹⁸ Bu iki topluluk arasındaki savaş yıllar boyunca devam etmiştir. 1930'lu yıllar boyunca artan

¹⁵ Elizabeth F. Thompson, **a.g.m.**, s. 9-10.

¹⁶ Taner Koçak, "Fransa'nın Mısır'ı İşgalinden Birinci Filistin İntifadasına Kadar Ortadoğu Siyasi Tarihi", İstanbul: **Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu Kuramsal Eğitim Araştırma Birimi Semineri**, 2004, <http://www.bgst.org/keab/keab140705bol1.asp> (12.10.2006)

¹⁷ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918 – 1994**, Ankara : İmge Kitabevi, 2005, s. 81.

¹⁸ Wendy McElroy, "Background of the Middle East Conflict, Part 2", **The Future of Freedom Foundation**, Working Paper, Virginia, 2003, s. 4, <http://www.fff.org/freedom/fd0311e.pdf> (10.10.2006). Bu rekabet edememenin sebebi Araplara, işçilikleri karşılığında Yahudiler'den çok daha azı ödenmesiydi

Yahudi göçü ve Filistin'den toprak satın alımları Arap başkaldırılarını körüklemiştir. 1936'da bir genel grev ile başlayan ilk Filistin İntifadası 1939'a kadar sürmüş ve Britanya askerleri ile Siyonist güçler tarafından zalimce bastırılmıştır.¹⁹ Bu gelişmeler Filistin'de Arap milliyetçiliğini yükseltmiştir. 1939 yılında ise, Arapların tepkileri sonucunda, İngilizler, bir tamim (White Paper) yayımlayarak Yahudi göçüne bir sınırlama getirmişlerdir. Mısır ise İngiltere tarafından 1922 yılında tek taraflı olarak Meşrutî Krallık olarak ilan edilmiştir.

1923 yılında İngiliz denetiminin sürmesi kaydıyla Mısır'ın bağımsızlığı tanınmıştır. Mısır'da manda yönetimine karşı mücadelenin simgesi olan Waft Partisi, bu tanınma ile birlikte gelişimini hızlandırmış ve 1924 yılındaki ilk seçimlerle iktidara gelmiştir. Ancak yıllar boyunca İngilizlerle anlaşamayan Waft Hükümetleri, iktidardan düşürülmüşlerdir. Bunlara rağmen, iki güç arasındaki mücadele ve çatışmalar sona ermemiş tam tersine artarak devam etmiştir. Sonunda, 1936 yılında Mısır tam bağımsızlığını sağlamış ve İngilizler ülkeden çekilmişlerdir.²⁰

İran'da ise, Türkiye'deki gibi reformlar yapılarak ülkenin kalkındırılması sağlanmak istenmiştir. Örnek lider modeli olarak Mustafa Kemal seçilmiştir. Başta bulunan Rıza Şah, İran için bu görevi üstlenmiş, fakat Türkiye'deki gibi başarılı olamamıştır. İran, 1930'ların ortalarında Rusya ve İngiltere'ye karşı, Hitler Almanyası ile ittifaka girmiştir.²¹ Aslında diğer Arap ülkeleri de o dönemde Almanya'yı diğer Avrupalı ülkelere göre daha yakın bulmuşlardır. Bu tutumlarının ardındaki en önemli neden Almanların Yahudiler'e karşı izlediği politikalar olmuştur. Yine, faşist İtalya'ya da Araplar daha sıcak bakmışlardır. Bu durum, 1930'ların sonunda İngiliz ve Fransızlar için bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. 1930–40 yılları arasında bölgede İngiliz ve Fransız etkisi nispeten azalmıştır.

Batıların, Yakın Doğu'daki tüm bu emperyalist hareketleri bölge ülkeleri için çok büyük sıkıntılar yaratsa da çok ender olarak birtakım olumlu etkiler de ortaya çıkarmıştır. Yakın Doğu ülkelerinde, 1939 yılında, eskisiye göre daha olumlu

¹⁹ Tarık Ali, **Fundamentalizmler Çatışması**, İstanbul : Everest Yayınları, s. 124.

²⁰ Koçak, **a.g.s.**

²¹ Sander, **a.g.e.**, s. 87-88.

olan en önemli durum, nüfusun tamamının olmasa da büyük bir kısmının yaşam seviyesinin iyileşmesi ve refahlarının eskiye göre artması olmuştur. Genel anlamda hizmetler daha iyileşmiştir. Fransız ve İngilizler'in hegemonyası, liberal ekonomi ve siyasi özgürlükler döneminin yaşandığı bir dönem olmuştur. Ancak bu özgürlükler zaman zaman kısıtlanıp, kaldırılmışlardır.²²

1.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN GÜNÜMÜZE AVRUPA-YAKIN DOĞU İLİŞKİLERİ

I. Dünya Savaşı'ndakinin tersine bu savaşta, Yakın Doğu doğrudan savaşa girmemiştir, fakat bu büyük savaşın etkilerinden de kaçamamıştır. 1941 yılında İran 1946 yılına kadar devam edecek bir İngiliz ve Rus işgali altına girmiştir. Bununla birlikte, dünya savaşı bölgedeki İngiliz ve Fransız üstünlüğüne son vermiştir.²³ Öte yandan, bölgede zengin petrol yataklarının işletilmeye başlaması ve günümüze kadar uzanan İsrail-Arap çatışması bölgenin tüm dünyayı etkileyebilme potansiyelinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

1.2.1. Arap-İsrail Çatışmaları ve Sonuçları

Yukarıda da belirtildiği gibi, savaş boyunca, Araplar İngiltere ve Fransa'nın düşmanı Mihver devletleri ve özellikle de Almanya'yı anlaşıldığı kadarıyla Yahudilere karşı izlediği politikalar nedeniyle desteklemişlerdir. 1945 yılında Yakın Doğu'nun Arap devletleri bir Arap Ligi (Arab League) kurmuşlardır.²⁴ Savaşın hemen ertesinde İngiliz mandası olan Trans-Ürdün, bağımsızlığını kazanarak Ürdün adını almıştır. Bölge özellikle savaş sonrası dönemde dünya siyaseti içinde önemli bir yer tutmaya başlamak üzeredir. İngilizler 1946 yılında Araplara sempatik gözükmek amacıyla bölgeye olan Yahudi göçüne bir sınır getirmişlerdir. Aslında bu Yahudiler, I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Siyonistlere sempatik gözükmek için bölgeye getirilmişlerdir. Fakat, İngiliz politikası bir Yahudi isyanına sebep

²² Lewis, **a.g.e.**, s. 414.

²³ Fred Halliday, **The Middle East in International Relations**, New York : Cambridge University Press, 2005, s. 29.

²⁴ Lewis, **a.g.e.**, s. 409.

olmuştur. Sonuçta, İngiltere'nin savaşın vermiş olduğu bıkkınlık ve yorgunlukla 1947 yılında Filistin'den hiçbir anlaşma olmadan çekilmesi bölgeye bugüne kadar sürecek çetin bir sorunun miras kalmasına neden olmuştur.²⁵ İngiltere'nin yüzüstü bıraktığı bu sorun Birleşmiş Milletler'e (BM) kalmıştır. BM'nin, Araplar tarafından şiddetle karşı çıkılan, 1.2 milyon Arap ile 570.000 Yahudi'nin yaşadığı Filistin'de iki ayrı devlet kurulması ve Kudüs'ün de BM denetimi altında kalması önerisi Arapların olumsuz oylarına rağmen Kasım 1947'de kabul edilmiştir.²⁶ Mayıs 1948'te İsrail'in kurulması ile birlikte Arap-İsrail savaşı başlamıştır. 1948 savaşından Araplar mağlup olarak ayrılmış ve bir milyon Filistin'li evsiz ve yurtsuz kalmıştır. Bu durum, Filistinliler için İsrail'e karşı uzun yıllar sürecek olan zorlu bir mücadelenin başlangıcı olmuştur.

1956 yılında Mısır Kralı Nasır, İsrail'in bölgedeki tutumuna karşı durmak ve ülkesini ekonomik kalkınmaya ulaştırmak amacıyla 1956 yılında Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ilan etmiştir. Bu durum karşısında İngiltere ve Fransa büyük tepki göstermişlerdir.²⁷ Batı Avrupa'nın denetiminde olan petrol yolu böylece Nasır'ın eline geçmiştir. Bu nedenle, bu iki devlet saldırı planları yapmaya başlamışlardır. Ancak bu saldırının hukuki bir dayanağa ihtiyacı olmuştur. İki devlet bu sorunu öncelikle İsrail'i saldırmaya ikna ederek ve daha sonra tırmanması kaçınılmaz olan Arap – İsrail çatışmasının kanala vereceği zararı önleme bahanesiyle ortak harekete geçerek çözmeyi planlamışlardır.²⁸ İsrail'in saldırısını İngiltere ile Fransa'nın sözde barış harekatı izleyecek ve Süveyş bölgesi fiilen bu devletlerin kontrolüne geçecektir. Ancak, ABD'nin muhalefeti ve hatta Rusya ile ortak hareket etme tehdidi planları bozmuştur. İngiltere ile Fransa, bir ay sonra geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ancak, İsrail ile Arapların savaşı bitmemiş ve Süveyş Krizi 1973 Arap-İsrail savaşının nedeni olmuştur. Bu krizden en kazançlı çıkan ülke Mısır olmuş, özellikle Nasır gücünü artırmıştır.²⁹ BM, iki ülke arasındaki sınıra bir "Barış Gücü" konuşlandırmıştır. Avrupalı iki devlet için ise olumsuz etkiler ortaya çıkmıştır.

²⁵ William Spencer, **Global Studies : The Middle East**, Connecticut : McGraw – Hill Dushkin, 2003, s. 28.

²⁶ Sander, **a.g.e.**, s. 298.

²⁷ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları (1948 – 1988)**, Ankara : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s. 153.

²⁸ Lewis, **a.g.e.**, s. 427.

²⁹ Sander, **a.g.e.**, s. 304.

İngiltere bu krizden sonra ABD'nin desteği olmaksızın neredeyse hiçbir harekate girişemezken, –Falkland Adaları Harekatı hariç- Fransa da tepki olarak NATO'nun askeri kanadından çekilmiştir. Bu tarihten sonra ABD ve Rusya bölgede etkin hale gelmişlerdir. ABD ise krizden hemen sonra ilan ettiği ve bölgede bölünmelere sebep olan Eisenhower Doktrini ile bölgede İngiltere ve Fransa'nın yerini almaya başlamıştır.

1956 savaşıdan sonra, İsrail'in komşuları ile olan mütareke sınırlarında çatışmalar hiç eksik olmamıştır. Bu çatışmalar özellikle 1962 yılında Cezayir'in Fransızlara karşı elde ettiği bağımsızlık ve 1964 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) faaliyete geçmesiyle daha ciddi hale gelmiştir.³⁰ FKÖ kuruluşuyla birlikte gerilla eylemlerine başlamış ve İsrail devletinin varolma hakkını da reddetmiştir. 1956 ile 1967 yılları arasında Araplar, İsrail'e karşı güçlü bir ittifak oluşturamamışlardır. Ayrıca 1948 ile 1967 yılları arasında Mısır ve Suriye yönetiminde bulunan Batı Şeria ve Gazze'de bir Filistin devleti kurma girişimi olmamıştır.³¹ Baas Partisi yönetiminde bulunan Suriye, Arap dünyasında Mısır ile rekabet ederek liderliğe soyunmuştur. Bununla beraber, Mısır'ı batılı ülkelerin uygulamalarına karşılık pasif kalmakla suçlamışlardır. Halbuki, o dönemde, Nasır'ın niyeti bekleyip iyice hazırlanarak sorunu tamamen ortadan kaldırmaya çalışmak olmuştur. Ancak, Suriye'nin bu tutumu karşısında, Nasır, sınırda on yıldır görev yapan BM Barış Gücü'nün çekilmesini istemiştir.³² Bu olay, Arap-İsrail gerginliğinin tırmanmasına neden olmuştur. 1967 Haziran'ının ilk günlerinde savaş havası Yakın Doğu'yu tamamen sarmışken ilk hareket, 5 Haziran'da İsrail tarafından hava saldırısıyla gelmiştir. Altı gün süren savaşta –bu yüzden bu savaşa Altı Gün Savaşı denmiştir– İsrail kesin bir üstünlük sağlamıştır. Savaşın sonunda, İsrail, Gazze Şeridi ile Sina Yarımadasını tamamen sınırlarına katmış, kuzeyde de Suriye'den

³⁰ Aaron D. Pina, "Fatah and Hamas : The New Palestinian Factional Reality", **Congressional Research Service**, Working Paper, Mart 2006, s. 4, <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22395.pdf> (11.12.2006).

³¹ The American Jewish Committee, "Quick Response to Common Misunderstandings about the Middle East", **American Jewish Committee (AJC)**, New York, s. 1, http://israeloncampuscoalition.org/NR/rdonlyres/08657CD6-B743-430F-A432-486049CC5D71/0/ajc_quick_responses.pdf (11.12.2006)

³² Beril Dedeoğlu, **Ortadoğu Üzerine Notlar**, İstanbul : Derin Yayınları, 2002, s. 61.

Golan Tepeleri'ni ele geçirmiştir.³³ Savaşta, ABD ve İngiltere, İsrail'i desteklemişler, Sovyetler Birliği ise Arap devletlere silah desteğinde bulunmuştur.

Savaş sonrasında barışı temin etmek amacıyla BM tarafından, 22 Kasım 1967 tarihinde 242 Sayılı Karar alınmıştır. Bu karar güç kullanarak ve savaş yoluyla elde edilen toprakların kabul edilmezliğini kabul etmiş ve İsrail'i savaşta işgal ettiği topraklardan çekilmeye çağırıştır.³⁴ Sovyetler ve üstü kapalı bir şekilde de olsa Fransa, barış için İsrail'in işgal ettiği topraklardan tamamen çekilmesini savunurken, ABD ve İngiltere buna karşı çıkmışlardır. Böylece bu karar daha başında tartışmalı bir karar olarak ortaya çıkmıştır. Bu çelişkili karar engel olamadığı 1973 Savaşı'ndan sonra güçlendirilmiştir ve o tarihten itibaren Arap-İsrail barış planlarının hareket noktası olmuştur.

1967 savaşındaki yenilgiden sonra, başta Mısır, Suriye ve Ürdün olmak üzere, Arap devletlerinin politika ve hedefi kaybedilen toprakların geri alınması veya İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesini sağlamak olmuştur. 1967 yılının 15-20 Ağustos günleri arasında Bağdat'ta toplanan Arap ekonomi ve maliye bakanları İsrail sempatzanı olan Batılı devletlere karşı bir petrol ambargosu uygulama fikrini tartışmış ancak kendi çıkarlarını da düşünerek bunu uygulamaya koymamışlardır.

1967 yılındaki Altı Gün savaşında İsrail'in Araplara karşı kesin bir üstünlük sağlaması ve Doğu Kudüs'ü ele geçirmesi 1973 yılındaki Arap-İsrail savaşının nedenini oluşturmuştur. Ancak bu savaş, 1956 ve 1967 savaşlarından farklı olarak bu kez Mısır ve Suriye'nin yani Arapların sürpriz bir saldırı ile başlamıştır. Araplar için ve özellikle 1970 yılında Nasır'ın ölümünden sonra yerine geçen Enver Sedat için amaç, 1967 yılında kaybedilen toprakların geri alınması olmuştur. Savaşın başladığı gün olan 6 Ekim 1973, Yahudiler için kutsal gün olan Yom Kippur'a denk geldiği için, bu savaşa Yom Kippur savaşı denmiştir. Başlangıçta Mısır ve Suriye Golan

³³ Lewis, a.g.e, s. 425.

³⁴ Branislav L. Slantchev, "National Security Strategy : The Israeli – Palestinian Conflict, 1964 – 2001", Working Paper, University of California, San Diego, Mart 2005, s. 8, <http://polisci.ucsd.edu/~bslantch/courses/nss/lectures/24-israeli-palestinian-conflict.pdf> (11.12.2006).

Tepeleri ve Sina'da başarılı olsalar da ABD'nin İsrail'e asker ve silah yardımıyla bulunması ile birlikte –ki SSCB de Araplara aynı yardımı sağlamıştır– İsrail kaybettiği toprakları geri almış ve Süveyş Kanalı'nın batısına kadar geçebilmeyi başarmıştır.³⁵ Karşılıklı çatışmalar, 22 Ekim 1973 tarihindeki ateşkes ile son bulmuştur. (BM Güvenlik Konseyi 338 Sayılı Karar) Bu savaşa, ABD ve Sovyetler'in bu şekilde müdahil olmaları Avrupa'da yavaş yavaş belirmeye başlayan yumuşama (detente) havasını da tehlikeye düşürmüştür.

1.2.2. OPEC, Petrol Krizleri ve Batı Arabuluculuğu

1973 Arap-İsrail savaşı neticesi tüm dünyayı etkileyecek bir petrol krizinin de tetiklemiştir. Bu kriz, aslında savaşın hemen ertesinde ortaya çıkmamıştır. 1950'lerden beri bölge petrolü önemli bir mesele olmuştur. 1960 yılının Ağustos ayında beş ülke (İran, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Venezuela), petrol fiyatlarının tesbiti ve ortak petrol sorununun çözümü amacıyla OPEC'i (Organization of Petroleum Exporting Countries) kurmuşlardır.³⁶ Bir diğer amaç da “Yedi Kardeşler” (Seven Sisters)³⁷ olarak anılan petrol şirketlerinin bu piyasadaki tekeli yıkmak olmuştur. 1961 ile 1975 yılları arasında üye sayısı 13'e yükselmiştir. Bunun yanında, Ocak 1968'de petrol üreten Arap ülkeleri petrol konusunda ortak bir politika belirlemek amacıyla OAPEC'i (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries) kurmuşlardır. Ancak OAPEC petrol dayanışma örgütü olmak yerine zamanla Arap petrolünün İsrail'e ve onu destekleyen ülkelere karşı diplomatik silah olarak kullanıldığı bir organizasyon (Oil weapon) haline gelmiştir.³⁸ Bunun en büyük sebebi 1967 ve 1973 savaşlarında İsrail'e karşı alınan yenilgiler olmuştur.

³⁵ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 71.

³⁶ Earl L. Wright, “OPEC: Making a Case for Controlling Output”, Working Paper, University of Colorado, Denver, Spring – Summer 2004, s. 1, <http://www.cudenver.edu/NR/rdonlyres/e4gacrajrmskeazp7pfpahdpaxjs3f27k2gycp3h5rm7q66oiqtqgvxlvo2kzykhgctklh4nhbnvpoksr2tfvrbs4e/OPEC+making+a+case+for+controlling+output.pdf> (17.01.2007)

³⁷ Bu şirketler, Exxon, Royal Dutch/Shell, Texaco, Gulf, Mobil, British Petroleum and Socal'dır.

³⁸ Robbert Willenborgi Cristoph Tönjes ve Wilbur Perlot, “Europe's Oil Defence”, **The Clingendael Institute**, The Hague, Ocak 2004, s. 9, www.clingendael.nl/publications/2004/20040100_ciep_paper_willenborg.pdf (14.01.2007)

OAPEC, savaşın hemen ertesinde, 16–17 Ekim 1973'te, Kuveyt'te yaptığı toplantıda İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilinceye ve Filistin halkının meşru haklarını iade edinceye kadar petrol üretiminin her ay %5 azaltılmasına karar vermiştir. Ambargo ile birlikte tüm dünyada yaşanan alıcı paniği ile birlikte petrol fiyatları dört kat artmıştır. Bu petrol ambargosunun doğrudan hedefleri İsrail ve onun dostları olan ABD, Danimarka ve Hollanda olmuşlardır. Petrol tüketen ülkeler, dost, düşman ve nötr ülkeler olarak sınıflandırılmıştır.³⁹ Kuveyt'teki toplantıdan hemen sonra Cezayir'de yapılan Arap Zirvesi'nin sonuç bildirisinde, 1973 savaşında Avrupa'nın tutumundan övgü ile söz edilmiş ve Filistin halkının meşru haklarının iade edilmesi konusunda Avrupa'nın yardımı istenmiştir. Bu desteğin istenmesinin en büyük nedeni Avrupa Topluluğu'nun (AT) BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 Sayılı kararlarını desteklemesi olmuştur. AT, İsrail'in 1967 yılında işgal ettiği topraklardan çekilmesini ve bölgedeki her devletin bağımsızlık ile birlikte tanınmış sınırlar içinde yaşama hakkının olduğunu savunmuştur.⁴⁰ AT'nin bu Arap yanlısı tutumuna rağmen 1973 petrol krizinden en çok etkilenen ülkeler, Hollanda başta olmak üzere AT ülkeleri olmuştur. Bu sebeple Avrupa, petrol krizinden hemen sonra Arap ülkeler ile ilişkilerini ileri boyuta taşıyacak “Avrupa–Arap Diyalogu” (AAD) (Euro–Arab Dialogue, EAD) adı altında bir siyasi girişimde bulunmuştur. Görüldüğü kadarıyla, 1973 petrol krizi, Avrupa ile Arap dünyası arasındaki ilişkilerinde bir dönüm noktası niteliğindedir.

1.2.3. Avrupa Birliği- Yakın Doğu İlişkileri

Bu başlık altında Küresel Akdeniz Politikası ve Avrupa-Arap Diyalogu sürecinden Avrupa Komşuluk Politikası'nın başlatılmasına kadar geçen sürede Avrupa ile Yakın Doğu arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiği incelenecektir. Komşuluk Politikası'ndan önceki bu ilişkiler son dönem ilişkilerini kapsamaktadır. Bu dönem içerisinde Avrupa, Yakın Doğu ile ilişkilerini bir politika ile bağdaştırarak daha güçlü hale getirmek amacını gütmüştür.

³⁹ Bat Ye'or, *Eurabia, The Euro – Arab Axis*, Madison : Fairleigh Dickinson University Press, 2005, s. 47.

⁴⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 360.

1.2.3.1. Küresel Akdeniz Politikası (KAP) Kapsamında İlişkiler

AT, 1962 ile 1972 yılları arasında sadece ticaret konularını ele alan ikili anlaşmalarla Yakın Doğu ile çok sınırlı bir ilişki içine girmiştir. 1970'lerin başlarında ise AT, bu bölge ile artık daha yakın ilişkilerde bulunmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda ilk olarak AT 1972 yılında tüm Yakın Doğu'yu ve neredeyse tüm Akdeniz ülkelerini içeren daha kapsamlı bir yaklaşım olan “Küresel Akdeniz Politikası'nı” (KAP) (Global Mediterranean Policy, GMP) geliştirmiştir. KAP, gümrüklü ticaret anlaşmaları ile teknik ve finansal işbirliği anlaşmaları olmak üzere iki ana enstrümana dayanmıştır.⁴¹ Bu politikanın ortaya çıkmasında petrol krizi ve bölgede sürekli devam eden savaşın yarattığı istikrarsızlığın yanı sıra, Yakın Doğu'dan Avrupa'ya sığınan terör, örneğin, 1972 Münih Olimpiyatlarında yaşanan türden olanlar, önemli etken olmuştur. Bu politikanın ana amacı bölgede istikrarı sağlamak olmuş ve bu doğrultuda bölge ülkeleri ile ticaret anlaşmaları vasıtasıyla kalkınmalarına yardım edilmesi hedeflenmiştir.⁴² AT, bu politika aracılığı ile bölgede etkin bir aktör olmak için bir adım atmıştır. Politika kapsamında Yakın Doğu ülkeleri ile AT'nin üçüncü ülkelerle yaptığı anlaşma türlerinden biri olan Tercihli Ticaret ve İşbirliği Anlaşmaları yapılmıştır. Böylelikle, KAP çerçevesinde AT İsrail (1975), Mısır (1976), Ürdün (1977), Suriye (1977) ve Lübnan (1978) yıllarında ilk işbirliği anlaşmaları (Co-operation Agreements) imzalamıştır.

1.2.3.2. Avrupa-Arap Diyalogu (AAD) Kapsamında İlişkiler

AT ile Akdeniz ve Yakın Doğu ülkeleri arasında KAP süreci işlerken, “Avrupa Siyasi İşbirliği” (ASİ) yoluyla AAD için çalışmalar da devam etmiştir. Bu noktada KAP ile AAD arasındaki farkı belirtmek gerekirse; KAP, Akdeniz ülkelerinin tümünü kapsayan bir politika olup Yakın Doğu ülkelerini de içerirken, AAD, doğrudan Arapları hedef alan bir diyalog geliştirme çabasıdır.

⁴¹ Eduardo Sánchez Monjo, “The Multiple Dimensions of Euro-Mediterranean Cooperation”, **European Institute of Public Administration (EIPASCOPE)**, 25th Anniversary Special Issue, 2006, s. 1, http://eipa.nl/cms/repository/eipascope/Scop06_2e_14.pdf (16.01.2007)

⁴² Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul: Beta, 2005, s. 322.

AT 1973 yılının Kasım'ında Arap petrolü konusuna çözüm getirmek üzere toplanmıştır. Bu toplantı sonrasında yayımlanan deklarasyonda, kendi çözüm yolunu şu üç başlıkta toplamıştır;⁴³

1. BM Güvenlik Konseyi'nin 242 Sayılı Kararı'nda belirtilen "güç kullanarak toprak elde edilmesinin kabul edilemezliği"
2. İsrail'in 1949 Ateşkesi zamanındaki sınırlara çekilmesi
3. Barışın, "Filistinlilerin meşru haklarını" da içermesi.

1974 yılının Mart ayında sona eren petrol ambargosu ve üretim kısıntısından sonra AT'nin dokuz üyesinin dışişleri bakanları Bonn'da toplanarak Arap ülkeleri ile siyasi işbirliği çerçevesinde tarım, endüstri, bilim, kültür, eğitim, teknoloji, finansal alanlarda işbirliği konularını görüşmüşlerdir.⁴⁴ 31 Temmuz 1974'te Arap Ligi'nin yirmi üyesi ile AT, AAD kapsamındaki ilk toplantısını yapmıştır. Bu toplantıda bir "Avrupa-Arap Genel Komisyonu" ve bir dizi çalışma grubu kurulması kararlaştırılmış; ancak iki taraf bu diyalogun geleceği konusunda tamamen farklı fikirlere sahip oldukları için bu girişimden somut bir sonuç alınamamıştır.⁴⁵ AT bu süreçte Filistin'in temsil edilmesi gibi siyasi konulara uzak dururken, Araplar da Avrupa'ya petrol arzı ile ilgili garantiler vermeye yanaşmamışlardır.

AAD döneminde üye devletlerin, ASİ yoluyla yayınladıkları deklarasyonlar zamanla Filistin için daha olumlu hal almaya başlamıştır. Filistinliler, 1973 yılında hala mülteci olarak görülürlerken, 1977 yılında üye devletler Filistinlilerin anavatanlarında yaşama hakları vurgulamaya başlamışlardır. Ancak sıkıntılı bir başlangıcı olan AAD, İsrail ve Mısır arasında ABD'nin arabuluculuğu ile gerçekleştirilen ve Mısır'ın Arap Ligi'ndeki üyeliğinin askıya alınması ile sonuçlanan tarihi "Camp David" görüşmelerinin sürdüğü 1978 yılında donma

⁴³ Soren Dosenrode, Anders Stubkjaer, **The European Union and the Middle East**, London : Sheffield Academic Press, 2002, s. 92.

⁴⁴ Ye' or, **a.g.e**, s. 47.

⁴⁵ Desmond Dinan (Ed.), **Avrupa Birliği Ansiklopedisi, İkinci Cilt**, İstanbul : Kitap Yayınevi, 2005, s. 202.

noktasına gelmiştir. Bu olumsuzluğa rağmen devam eden ve 1981 yılında bir kez daha ara vermek zorunda kalan AAD, 1989–1990 yıllarında yeniden hayata geçirilmiş olsa da Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi ile tamamen çökmüştür.⁴⁶

1977 Kasımında Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat’ın Kudüs’e yaptığı şok ziyaretten cesaretle ABD, Mısır ile İsrail arasındaki 1949 yılından beri devam eden savaş durumunu sona erdirmek için önemli bir adım atmıştır. Büyük çaba gerektiren ve önemli ekonomik yardım vaadi ile temellendirilen bu süreç birçok kez kesintiye uğramışsa da nihayetinde 26 Mart 1979 tarihinde Mısır ve İsrail Camp David’de Yakın Doğu için tarihi bir öneme sahip olan bir Barış Anlaşması imzalamayı başarmışlardır.⁴⁷ Bu barış anlaşması Batılı devletler tarafından çok olumlu karşılanırsa da, başta FKÖ olmak üzere tüm Arap dünyası tarafından büyük tepkiyle karşılanmış ve Mısır’a karşı geniş bir siyasi ve ekonomik boykota gidilmiştir. Mısır, Filistin davasına ihanet etmekle suçlanmış, Arap dünyasından tamamen soyutlanmıştır.⁴⁸ Ayrıca, İslam Konferans’ı ve Arap Ligi üyelikleri askıya alınmıştır. Anlaşmanın imzalanmasını takiben, 1979 Eylülünün sonlarında anlaşma gereğince, İsrail’in Sina Yarımadası’ndan aşamalı geri çekilme süreci tamamlanmış ve İsrail işgalinde bulunan Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nde yaşayan Filistinlilere özerklik sağlanması amacıyla ABD, İsrail ve Mısır arasında toplantılar başlamıştır.⁴⁹

1.2.3.3. Venedik Deklarasyonu

AT’nin bölgede daha aktif bir rol hedefi doğrultusunda 13 Haziran 1980 tarihli Venedik Konseyi’nde kararlaştırdığı “Venedik Deklarasyonu”, aynı zamanda Topluluğun, KAP ve AAD ile ilk adımlarını attığı “Orta Doğu Barış Süreci’nde” (Middle East Peace Process, MEPP) bu kez somut olarak yer alan uluslararası bir aktör olmasını sağlamıştır. AT’nin bölge ile ilişkilerinde tarihi bir nokta olan ve

⁴⁶ A.g.e, s. 202.

⁴⁷ Jonathan Oakman, “Camp David Accords : A Case Study on International Negotiation”, Princeton University, **WWS Case Study** 1/02, Ocak 2002, s. 13. <http://www.wws.princeton.edu/cases/papers/campdavid.pdf> (20.01.2007)

⁴⁸ Armaoglu, a.g.e, s. 447.

⁴⁹ Sander, a.g.e, s. 546.

bundan sonraki ilişkilerde de temel referans noktası olacak bu Deklarasyon'da şu konular üzerinde mutabakata varılmıştır:⁵⁰

a) Bölgede gerilimi artırmanın Arap-İsrail sorununun çözümü için ciddi tehlike olduğu ve ilgili taraflar arasında ilişki kurma gerekliliği. Ayrıca, FKÖ'nün, bölgedeki anlaşmazlığın çözümü için yapılacak her türlü müzakerede taraf olarak yer alması.

b) Avrupa ile bölge arasındaki tarihi bağlar nedeniyle barışa giden yolda birlikte çalışılması gerektiği ve bu yolda Topluluğun BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 Sayılı Kararlarını, Camp David Barış Anlaşması'nı ve BM'nin konu ile ilgili diğer deklarasyonlarını esas alması. Ayrıca AT'nin, geniş kapsamlı bir çözüm için kendine düşeni yerine getirmek için her zaman hazır olduğu.

c) Kudüs'e özel bir önem verilmesi gerektiği, Kudüs'teki sorunun çözümü için tek taraflı hiçbir girişimin kabul edilmeyeceği ve Kutsal Topraklar'a erişimin herkes için özgürce yapılması. Ayrıca Filistinli mültecilerin sorunlarının çözülmesi ve özerklik yolunda adımlar atılması.

d) İsrail dahil, bölgedeki tüm devletler için güvenlik ve varolma hakkının olması ve Filistinlilerin meşru haklarını tanıma dahil tüm insanlar için adaletin sağlanması.

e) İsrail yerleşim politikasının, Orta Doğu'da barış süreci için önemli bir sorun teşkil ettiği ve İsrail'in, Sina'da olduğu gibi, 1967 çatışmasından beri süren işgale son vermesi gerektiği.

Tüm bu konuların yanında AT, Venedik Deklarasyonu öncesinde Filistinlilere yönelik yardımlarını sadece mülteciler için yaparken, Deklarasyon'dan

⁵⁰ **European Community Venice Declaration on the Middle East:** Venice European Council, http://ec.europa.eu/external_relations/mepp/decl/index.htm#10 (22.01.2007)

sonra Topluluk bütçesinden Filistinlilere doğrudan yardımda bulunarak Filistinlilere verdiği desteği artırıp bir adım daha öteye gitmiştir.⁵¹

1.2.3.4. Lübnan Krizi ve AT

1982 yılında, BM Barış Gücü'nü de aşarak Güney Lübnan'ı işgale başlayan İsrail bölgede oldukça gergin bir durum yaratmıştır. Haziran 1982'de Fransa'da toplanan Avrupa Konseyi'nde on üye İsrail'in işgalini kınamışlardır. Ayrıca, AT bu toplantıda İsrail'e yönelik olarak ilk kez müeyyide uygulama kararı almıştır. Buna göre, İsrail ile imzalanacak olan ikinci mali protokol ertelenerek, İsrail-AT işbirliği konseyi bakanlar toplantısı iptal edilmiştir.⁵² Bu tarihten sonra İngiltere ve Fransa bireysel olarak İsrail-Filistin sorunun çözmek için adımlar atmaya çalıştılsa da bir sonuç alamamışlardır. 1986 yılında, AT, Filistin ile tercihli ticarete başlayarak ve doğrudan yardımlarını İsrail otoritelerinin onayını almaksızın yapma kararını alarak siyasi duruşunun yanında, işgal altındaki topraklarda barış ile ekonomik kalkınma arasında ilk kez bir bağlantı kurmuştur.⁵³ AT, bölgedeki sorunları çözmek için önemli adımlar atmayı daha sonraki yıllarda da sürdürmüştür. 1987 yılında Venedik Deklarasyon'u temel alınarak BM nezdinde uluslar arası bir Orta Doğu konferansı toplanması çağrısında bulunan AT, 1989 yılında ise Filistinlilerin barış konferansına katılmalarını talep etmiştir. Ayrıca 1987 yılında başlayan birinci İntifada sürecinde AT, FKÖ'yü ve Filistin özerkliğini desteklemiştir.

1.2.3.5. Madrid Barış Süreci ve AT

1991 Körfez Savaşı'nın ertesinde Kasım ayında, bölgede bir barış süreci yaratma hedefiyle SSCB ve ABD, Lübnan, Suriye, Ürdün, Filistin, Mısır ve İsrail delegasyonlarının katılımıyla Madrid'de bir barış konferansı düzenlemişler ve Madrid Barış Süreci adı verilen yeni bir girişime öncülük etmişlerdir. AT ise bu konferansa gözlemci olarak iştirak etmiştir ve savaş sonrasında da barış

⁵¹ Dinan, **a.g.e.**, s. 202 – 203.

⁵² Dosenrode, Stubkjaer, **a.g.e.**, s. 101.

⁵³ Dinan, **a.g.e.**, s. 203.

girişimlerinin önceden olduğu gibi devam edeceğini bildirmiştir.⁵⁴ AAD açısından ise AT'nin 1983 Aralık Atina zirvesine kadar AT ile bölge ülkeleri arasında hiçbir gelişme yaşanmazken, bu zirve tam bir başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Zirvede taraflar AAD'ye ilişkin bir sonuç bildirgesi üzerinde bile bir anlaşmaya varamamışlardır.⁵⁵ 1985 ve 1988 yıllarında yeniden görüşen AT ve Arap ülkeleri karşılıklı istekleri üzerinde yine bir anlaşma sağlayamamışlardır. AAD, Arap dünyası ile AT arasındaki ilişkileri geliştirmek, FKÖ'nün kabul edilebilirliğini sağlamak ve Araplar açısından ABD'ye bir alternatif olması gibi olumlu etkilerde bulunurken genel anlamda taraflar arasında çok önemli etkiler yaratmayan bir süreç olmuştur.

KAP'a bakıldığında ise, 1980'lerde bölge ülkelerinin karşılaştığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle bu politikanın yürütülmesi zorlaşmıştır. Ayrıca Yakın Doğu'da ortaya çıkan köktendincilik ve yüksek oranlarda seyreden işsizlik oranı sürecin işlemlerini zorlaştıran diğer faktörler olmuştur. Ne AT, ne de KAP dahilindeki ülkeler bu politikadan bekledikleri faydaları sağlayamamışlardır. AT'nin bu politikayı tam olarak nasıl uygulayacağını kendi içinde çözmemesi bölge için sınırlı bir dış aktör olarak kalmasına neden olmuştur. Tüm bunların yanısıra, Kuzey Afrika'dan gelen göçmenlerin sayısının artması ile birlikte Akdeniz'deki bu siyasi ve ekonomik zorlukların üstesinden gelmek için Avrupalı yetkililer alternatif strateji arayışlarına girmeye başlamışlardır. 1994 Haziran'ında Avrupa Konseyi Korfu'da toplanmış ve Komisyonu bölge için yeni bir strateji taslağı hazırlamaya davet etmiştir. Bu talep üzerine komisyon, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki ortaklarını kapsayacak büyük bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını önermiştir.⁵⁶ Gelecek on yıl için AB ile bölge arasındaki ilişkileri yürütecek Barselona Süreci'ni (diğer bir adıyla Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Euro-Mediterranean Partnership, EMP) başlatacak olan Barselona Konferansı'nın temeli de bu şekilde atılmıştır. Böylelikle, AAD ve KAP, Barselona Süreci için birer ön adım olmuştur.

⁵⁴ Dosenrode, Stubkjaer, **a.g.e**, s. 120.

⁵⁵ **A.g.e**, s. 103.

⁵⁶ Dinan **a.g.e**, s. 47.

1.2.3.6. Barselona Süreci

1995 Kasım'ında Barselona'da biraraya gelen AB üyesi ülkeler ile bu ortaklığa katılan Doğu ve Güney Akdeniz ülkeleri, AB ile bölge arasındaki ilişkilerin merkezinde bulunacak olan Barselona Süreci'ni (EMP) başlatmışlardır. Konferans'ın sonucunda, "Barselona Deklarasyonu" ve "Çalışma Programı" adıyla iki adet belge yayımlanmıştır.⁵⁷ Deklarasyon ile birlikte AB ile Akdeniz ve Orta Doğu ülkeleri arasında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (EMP) adı verilen ortaklık kurulmuştur. Barselona Deklarasyonu üç ana alan çerçevesinde oluşturulmuştur :

a) Siyasal İşbirliği ve Güvenlik Alanı: Bu alanın temel amacı, ortaklar ile siyasi diyalog ve güvenliğin artırılması ile ortak bir barış ve istikrar alanı yaratmak olarak belirlenirken, bu kapsamda ortaklar, Akdeniz bölgesini barış, istikrar ve güvenliğini desteklemek ve güçlendirmek istedikleri bir ortak alan olarak tanımlamışlardır.⁵⁸ Bu alanda genel olarak şu ilke ve amaçlar benimsenmiştir: İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygı, eşitlik ve kendi kaderini tayin hakkı, anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü, terörizmle mücadelede daha fazla işbirliği, kitlesel imha silahlarından arındırılmış bir Orta Doğu.

b) Ekonomik ve Mali Alan: Bu alanın amacı, ekonomik ve mali işbirliği yoluyla zaman içinde Akdeniz ülkelerinin kendi aralarında bir Serbest Ticaret Alanı (STA) kurulması ve bu alanın AB ile birlikte Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi, ki bu STA'nın 2010 yılına kadar oluşturulması hedeflenmiştir, ile taraflar arasında ortak bir refah alanı yaratılması olarak belirlenmiş ve genel olarak üç ilke benimsenmiştir⁵⁹: Sosyal ve ekonomik kalkınmaya yönelik çabaların yoğunlaştırılması, istihdamın artırılması ve Avrupa ile Akdeniz arasındaki ekonomik uçurumun ortadan kaldırılması yoluyla hayat

⁵⁷ Michael Emerson, Gergana Noutcheva, "From Barcelona Process to Neighbourhood Policy" Assessments and Open Issues, **CEPS Working Document**, No.220, Mart 2005, s. 1, http://www.weltpolitik.net/attachment/0644a930ba1074b5cca2acd4809cbcd5/80dbcc57d873d73eff40ecedf0ea3951/CEPS_working220_05.pdf (14.03.2007)

⁵⁸ Dinan, **a.g.e.**, s. 46.

⁵⁹ Dinan, **a.g.e.**, s. 47

standartlarının yükseltilmesi, ortaklar arasında ekonomik bütünleşmenin teşvik edilmesi.

Ortaklığın bu alanı için belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için kullanılan mali araç MEDA Programı olmuştur. Bu yardım programı kapsamında Akdeniz ortaklarına, 1995–1999 yılları arasında MEDA I programından 3,435 milyon €, 2000–2006 yılları arasında MEDA II programından ise 5,350 milyon €’luk yardım tahsis edilmiştir.⁶⁰

c) Sosyal, Kültürel ve Beşeri Alan: Bu alanın amacı, sivil toplumlar arasındaki karşılıklı kültür anlayışını artırmak ve insani ilişkileri geliştirmek olmuştur.⁶¹ Bu alan eğitim, sosyal kalkınma, göç, medya, sağlık ve yolsuzluk gibi konularda ortaklığı içermektedir.

Konferans’ta yayımlanan ikinci belge olan Çalışma Programı ise, Deklarasyon’un hedeflerini gerçekleştirme yolunda çok taraflı ilişkilerin nasıl uygulanacağını göstermektedir. Diğer bir deyişle, Çalışma Programı, Barselona Deklarasyonu’nun uygulanma biçimini göstermektedir.

1.2.4. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Zirveler ve Sonuçları

Ortaklığın bünyesinde Avrupa–Akdeniz dışişleri bakanları periyodik olarak toplantılar düzenlemişlerdir.⁶² Barselona Konferansı’nın ardından Nisan 1997’de ikinci toplantı Malta, Valetta’da gerçekleşmiştir. Bu toplantıda Serbest Ticaret Alanı gelişmeleri değerlendirilmiştir. Üçüncü toplantı ise 1999 yılının yine Nisan ayında Stuttgart’ta yapılmış ve Barselona Konferansı sırasında belirlenen üç alana daha fazla ivme kazandırma amaçlanmıştır. Dördüncü Avrupa–Akdeniz Konferansı ise Kasım 2002’de Marsilya’da yapılmıştır. Bu toplantıda da ortaklar ana başlıklar

⁶⁰ European Commission External Relation, The Euro – Mediterranean Partnership Financial Cooperation / MEDA Programme, http://ec.europa.eu/comm/external_relations/euromed/meda.htm#2. (16.03.2007)

⁶¹ Dosenrode, Stubkjaer, **a.g.e.**, s. 132.

⁶² Karluk, **a.g.e.**, s. 325-326.

üzerinde işbirliğinin artırılmasına çalışırken özellikle Akdeniz'in bir istikrar bölgesi olması üzerinde durmuşlardır.

Barselona Süreci'nin kısa bir değerlendirmesinden önce şunu belirtmek gerekmektedir; bu süreç, AB'nin Orta Doğu'da bir barış süreci yaratmak için kendini hakim olarak gördüğü alan olan ekonomik işbirliği ve kalkınma yoluyla, bölgede giderek artan ABD etkisini dengelemeye yönelik karşı bir eylem olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca, Akdeniz'den kendisine gelecek göçü engellemenin AB'nin öncelikli amaçlarından biri olduğu aşıkardır. Bunu gerçekleştirmek için de bölge ülkelerine sağlanacak ekonomik yardımlarla Akdeniz'i bir refah alanı yapmayı amaçlamıştır. Böylece bölgede yaşayan insanlar kendi ülkelerinden göç etme ihtiyacını hissetmeyerek AB ülkelerine gelmeyeceklerdir. Ancak hemen belirtilmelidir ki, AB kendini bir açmaz içinde de bulmuştur. Şöyle ki, AB bir yandan göçü engellemeye çalışırken diğer yandan da ucuz işgücü talep ederek göçü kendileri tetiklemişlerdir.

Barselona Sürecini, Konferans'ta oluşturulan alanlara göre değerlendirmek gerekirse; Siyasi ve Güvenlik Alanı büyük ölçüde politikanın oluşturulduğu seviyede kalmıştır. İnsan hakları ve özgürlük ve terörizm konularında çok sınırlı gelişmeler olmuştur. Bölgede radikal islam AB arzusunun tam tersine yönde ilerleyerek yükselişe geçmiştir. Bu alandaki diğer konu başlıklarında da çok sınırlı gelişmelerden bahsedilebilir. Ekonomik ve Mali Alan politikanın en çok ivme gösteren alanı olmasına karşın sürecin ana amaçlarından biri olan 2010 yılında STA oluşturulması amacına ulaşamayacağı görülmektedir. Pek çok uzman STA'nın ancak 2015 yılında gerçekleşebileceğini iddia etmektedir. Ayrıca bu alanda neredeyse tamamen STA oluşturulması amacına odaklanıldığından taraf ülkelerde herhangi bir yapısal reform sağlanamayarak bölge ülkeleri ile AB arasındaki refah farkı kapatılamamıştır. Makro ekonomik gelişmeler açısından da ülkelere göre farklılıklar gösteren durumlar oluşmuştur. Başka bir deyişle bölgede çok heterojen bir yapı oluşmuştur. İsrail başta olmak üzere Türkiye ve Mısır'da olumlu gelişmeler yaşanırken diğer ülkelerde önemli iyileşmeler olmamıştır. Son olarak Sosyal, Kültürel ve Beşeri alanda da çok farklı bir durum söz konusu olmamış ve minimal

bir takım gelişmeler gerçekleşmiştir. Yasadışı göç konusu hala çözülememiştir. Özellikle Orta Doğu ülkelerinin kendine has yöresel yapıları bu alanda ilerleme sağlanmasına engel olmuştur.

1.2.5. Barselona Süreci'nde Başarısızlığın Nedenleri

Tüm alanlarda ancak sınırlı gelişmeler sağlanabilmesi ve genel anlamda Barselona Süreci'nin arzu edilen sonuçlara ulaşamamasında özellikle şu faktörler etkili olmuştur:

- Politikanın uygulandığı ülkelerin birbirlerine karşı büyük bir şüphe duymaları ve AB gibi bir dış aktörün bu sorunu çözmesinin pek de olası olamaması,
- Üç Akdeniz ülkesinin (Türkiye, Kıbrıs ve Malta) AB ile bağlarının çok daha sıkı olması ve diğer ülkelere uygulanan muameleler karşısında bu üç ülkeye daha özel tutumlar içinde bulunulması,
- Bölge ülkeleri açısından özellikle Siyasi ve Güvenlik Alanı'nın büyük ölçüde AB çıkarlarına göre dizayn edildiğine inanılması,
- AB'nin EMP'nin farklı alanları için oluşturduğu politikalar arasında gerekli bağları oluşturamaması,
- Taraf ülkelerle ikili ilişkilerden çok politikanın Brüksel merkezli olarak yürütülmeye çalışılması. Diğer bir deyişle, politikaya taraf olan 12 ülkenin sanki tek bir ortakmış gibi düşünülerek her ülkenin kendi özel durumunun dikkate alınmaması,
- AB tarafından Ortaklık kapsamındaki ülkelerde gerekli olan reform ve düzenlemelerin taraf ülkeler için bir dayatma ve empoze etme şeklinde algılanması.

Sonuç olarak, Akdenizli ortaklarda Ortaklığın onuncu yılında politik reformlar yerinde saymaktadır, ekonomik durum durgun ve göreceli olarak Orta ve Doğu Avrupa ve çoğu Asya ülkesinden daha kötüdür ve sosyal eğilimler de AB'nin endişe duyduğu radikal islamın lehine gözükmektedir.⁶³ AB, Barselona Süreci'nde arzuladığı başarıya ulaşamaması nedeniyle aynı değerler çerçevesinde fakat daha ileri bir ortaklığı hedefleyen ve daha fazla ortağı içeren yeni bir politika oluşturma amacıyla çalışmalarını artırmıştır. “Avrupa Komşuluk Politikası” (European Neighbourhood Policy) bu sürecin meyvesidir.

⁶³ Emerson, Noutchieva, **a.g.m.**, s. 6

İKİNCİ BÖLÜM : AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI

Şekil 1. Avrupa Komşuluk Politikası

Kaynak: Andreas Marchetti, “The European Policy at the EU’s Periphery”,s.21.

Mayıs 2004’teki tarihi genişleme ile birlikte AB, Avrupa kıtasında güvenlik ve refahın sağlanması açısından önemli bir adım atmıştır. Bu genişleme aynı zamanda Birlik’in sınırlarının da değişmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum bir takım fırsatları ve zorlukları beraberinde getirmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası (AKP), bu yeni duruma bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Politikanın aynı zamanda Avrupa Güvenlik Stratejisi’ni de desteklemesi öngörülmüştür. Bunun nedeni Aralık 2003 yılında hazırlanan Avrupa Güvenlik Stratejisi’nin içeriğinde AB’nin karşı karşıya olduğu dış tehdit ve tehlikelerin konu edilmesi ve bu tehdit ve tehlikelerin Komşuluk Politikası’nı da aynı doğrultuda ele alınmış olmasıdır. Son genişleme ile oluşan yeni sınırlarda güvenliği sağlamayı hedefleyen AB, Komşuluk Politikası’nı kendi Güvenlik Stratejisi ile birlikte paralel olarak yürütmektedir. Güvenlik konusu

ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler politikanın hedeflerinin anlatıldığı bölümde ele alınacaktır.

AKP'nin hedefi resmi söylemde, istikrarın, güvenliğin ve ilgili tüm alanlardaki iyiliğin güçlendirilmesi bağlamında AB'nin genişlemesinin faydalarının komşu ülkeler ile paylaşılması ve genişlemiş AB ile komşuları arasında yeni bölücü sınırların oluşmasının engellenmesi olarak belirtilmiştir.⁶⁴

2.1. POLİTİKANIN GELİŞİM SÜRECİ

Mart 2003'te Komisyon, Yüksek Temsilci Javier Solana ile Komisyoner Christopher Patten tarafından Ağustos 2002'de Konsey'e gönderilen mektubu takiben, "Daha Geniş Avrupa-Komşuluk : Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkiler için Yeni Bir Çerçeve" (Wider Europe-Neighbourhood: A new Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours)⁶⁵ adında bir tebliğ yayımlamıştır. Haziran 2003'te Komisyon bu tebliği sözkonusu ülkelere karşı uygulanacak politikalar dizisini geliştirmek için iyi bir temel olarak karşılamıştır. Haziran 2003 Selanik (Thessaloniki) Zirvesi'ndeki Sonuç Bildirge'sinde⁶⁶ tebliğ onaylanmış ve Konsey ve Komisyon'un daha ileri adımlar atılması için birlikte çalışması belirtilmiştir.

Temmuz 2003'te Komisyon "Yeni Komşuluk Araçları için Zemin Oluşturmak" (Paving the Way for a New Neighbourhood Instrument) adında bir tebliğ yayımlamış ve Daha Geniş Avrupa Görev Gücü (Wider Europe Task Force) ile Daha Geniş Avrupa Hizmetiçi Grubu'nu (Wider Europe Intra-Service Group)

⁶⁴ Commission of European Communities, **European Neighbourhood Policy Strategy Paper**, Brussels, COM (2004) 373 final, 2004, s. 3, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf (01.04.2007)

⁶⁵ Commission of the European Communities, **Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours**, Brussels, COM (2003) 104 final, 2003, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf (01.04.2007)

⁶⁶ European Council, **Presidency Conclusions**, Thessalonica European Council, 19 – 20 Haziran 2003, <http://europa.eu.int/council/off/conclu/index.htm>, (01.04.2007)

kurmuştur.⁶⁷ Bu tebliğ ile birlikte politikanın mali boyutunu içeren Avrupa Komşuluk Aracı'nın (The European Neighbourhood Instrument) da temelleri atılmıştır. Ekim 2003'te Konsey, Haziran 2004 Zirvesi'nde konuyu ele alabilmek için 2004 yılının başlarında ülkelere yönelik eylem planlarını hazırlaması için Komisyon'a çağrıda bulunmuştur.⁶⁸ Bu arada Komisyon Konsey'e Ekim 2003 ve Şubat 2004'te iki adet sözlü ilerleme raporu hazırlamıştır.

Aralık 2003 Zirvesi'nde Javier Solana'nın Haziran ayında hazırladığı “Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Avrupa” (A Secure Europe in a Better World) adlı rapora dayalı “Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Avrupa: Avrupa Güvenlik Stratejisi” (A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy)⁶⁹ kabul edilmiş ve Güney Kafkasya'nın da AB'nin daha aktif rol alması gereken bir bölge olduğunun altı çizilmiştir. Komisyon bu sırada daha önceden Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları (Partnership and Cooperation Agreements) yürürlükte olan Doğu Avrupa ve Güney Akdenizli ortaklarıyla (İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Filistin Yönetimi, Tunus ve Ukrayna) araştırma görüşmeleri yapmış ve bu görüşmelerde söz konusu ülkelerin Eylem Planları'nda (Action Plans) şekillenecek olan çıkar ve öncelikleri değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra ülkelerin o andaki durumları politik ve ekonomik sistemleri ve AB ile olan ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

12 Mayıs 2004 tarihinde Komisyon, Komşuluk Politikası'nın “Strateji Belgesini” (Strategy Paper) yayımlamış ve politika bağlamında önceden mevcut olan karşılıklı anlaşmaların uygulama sürecini ve komşu ülkelerin ilgili reformların gerçekleştirme konusundaki ilerlemeleri gösteren “Ülke Raporlarını”⁷⁰ (Country Reports) sunmuştur. Strateji Belgesi, Komşuluk Politikası'nın ve bölgesel işbirliği ile ilgili konuların prensiplerini, coğrafi içeriğini ve uygulama metodunu göstermektedir. Ayrıca bu belge, bölge ülkelerine finansal desteğin nasıl sağlanacağını ve ticaret, enerji, ekonomik ve sosyal gelişme gibi konularda

⁶⁷ Commission of the European Communities, **Paving the Way for a New Neighbourhood Instrument**, Brussels, COM (2003) 393 final, 2003, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_393_en.pdf, (01.04.2007)

⁶⁸ European Neighbourhood Strategy Paper, s. 2.

⁶⁹ European Council, **A Secure Europe in a Better World : European Security Strategy**, Brussels, Aralık 2003, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (02.04.2007)

⁷⁰ Bu ülkeler Moldova, Ukrayna, Fas, Tunus, Ürdün, İsrail ve Filistin Yönetimi'dir.

işbirliğinin nasıl daha ileriye götürüleceğini açıklamaktadır. Komisyon tarafından 12 Mayıs 2004 tarihinde ilk yedi komşu ülke için açıklanan ülke raporlarından sonra, 2 Mart 2005 tarihinde politika kapsamındaki beş ülke için de (Ermenistan, Azerbeycan, Mısır, Gürcistan ve Lübnan) ülke raporları sunulmuştur. 22 Kasım 2005 tarihinde Komisyon “AKP’yi Uygulamak ve Desteklemek” (Implementing and Promoting the ENP)⁷¹ adlı bir belge yayımlamıştır. 24 Kasım 2005 tarihinde ise Komşuluk Politikası’nın ilk bir yılının değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu iki gelişmede de, politikanın genel durumu ile bu tarihe kadarki gerçekleştirmeler söz konusu olmuş ve ilerisi için hedeflenen amaçlar belirtilmiştir.

24 Ekim 2006 tarihinde Parlamento ve Konsey, kendilerine Komisyon tarafından 29 Eylül 2004 tarihinde sunulan⁷² ve AKP’nin mali aracı olan “Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı”nın (European Neighbourhood and Partnership Instrument) (AKOA) uygulanması için düzenleme teklifini kabul etmiş⁷³ ve AKOA’ya yasal bir değer kazandırmıştır. Böylece politikanın yeni finansal aracı olan AKOA ortaya çıkmıştır. AKOA’nın 2006 sonuna kadar bütçenin hazır olmasından dolayı 1 Ocak 2007’den itibaren faaliyete girmesine karar verilmiştir. AKOA ile birlikte AB’nin daha önce uyguladığı TACIS ve MEDA programları devre dışı kalacak ve Komşuluk Politikası’nın tek finansal aracı olarak AKOA kullanılacaktır. AKOA ile ilgili daha ayrıntılı incelemeler ileride “AKP’nin Ekonomik ve Mali Yönü” başlığı altında yapılacaktır.

Son olarak, Komisyon 4 Aralık 2006 tarihinde ise, “AKP’yi Güçlendirmek” (Strengthening the ENP)⁷⁴ adlı bir belge yayımlamıştır. Bu belgede politikanın güçlü ve zayıf yönlerine değinilirken aynı zamanda ekonomik, bölgesel ve siyasi işbirliğinin güçlendirilmesi ile dolaşımın kolaylaştırılması ve göçün idare edilmesi,

⁷¹ Commission of the European Communities, **Implementing and Promoting the European Neighbourhood Policy**, Brussels, SEC (2005) 1521, ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec_2005_1521_en.pdf . (02.02.2007)

⁷² Commission of the European Communities, **Proposal for a Regulation Establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument**, Brussels, COM (2004) 628 final, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com04_628_en.pdf. (03.04.2007)

⁷³ Official Journal of the European Union, **Regulation EC 1638/2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument**, L 310/1 http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/oj_l310_en.pdf. (03.04.2007)

⁷⁴ Commission of the European Communities, **Strengthening the European Neighbourhood Policy**, Brussels, COM (2006) 726 final, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com06_726_en.pdf. (03.04.2007)

AKP'nin tematik boyutunun inşa edilmesi ve insan değişiminin desteklenmesi gibi konulara değinilerek politikanın nasıl güçlendirilebileceği üzerinde durulmuştur.

2.2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN ÖNCELİKLİ ALANLARI

AB, yeni komşuları ile ilişkilerini yürütmek ve daha ileriye taşımak için oluşturduğu AKP için bir takım öncelikli alanlar belirlemiş ve bu alanlar için bir takım hedefler ortaya koymuştur. AKP'nin öncelikli alanları şunlardır:⁷⁵

1. Daha Etkili Politik Diyalog: AKP kapsamında tarafların politik diyaloglarını güçlendirerek dış ve güvenlik politikası konularını daha etkin işbirliğinde bulunmaları.

2. Ekonomik ve Sosyal Gelişme Politikası: Ortaklar arasında tercihli ticaret anlaşmalarını, mali ve teknik yardımları geliştirerek AKP ortaklarının AB iç pazarına katılımının sağlanması.

3. Ticaret ve İç Pazar: AKP ülkelerinde ticaretin liberalizasyonun sağlanması, bölgesel entegrasyonun gerçekleştirilmesi, böylelikle bu ülkeler ile ortaklar arasında ticaretin artırılması ve söz konusu ülkelerin AB iç pazarına erişiminin kolaylaştırılması.

4. Adalet ve İçişleri: Etkili sınır yönetimi ve bireylerin dolaşımının kolaylaştırılması, eylem planlarında da öngörüldüğü üzere, göç, iltica, terörizm, organize suçlar, uyuşturucu trafiği, kara para aklama ve ekonomik suçlar konularında ortaklarla işbirliğinin arttırılması.

5. Komşuluğu Bağlama: Bu önceliğe dair konular şöyledir:

⁷⁵ **European Neighbourhood Policy Strategy Paper**, s. 13-20.

- *Enerji* : Komşu ülkelerle stratejik enerji ortaklığının geliştirilmesi AKP'nin ana elementlerinden biridir. Bilindiği gibi, AB dünyanın en büyük enerji ithalatçısı ve ikinci en büyük tüketicisidir. Ayrıca Rusya, Hazar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi dünyanın en önemli petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olan bölgeler tarafından çevrilidir. Bu açıdan komşu ülkeler AB'nin enerji güvenliğinde önemli role sahiptirler. Bu sebeplerden ötürü eylem planlarında enerji konusunda ikili ilişkilerin ve bölgesel girişimlerin artırılmasının önemi üzerinde durulmuştur.

- *Taşıma*: AB ile komşuları arasında daha fazla ticaret ve turizmin gerçekleştirilmesi için sürdürülebilir bir taşıma sistemi oluşturulmalıdır.

- *Çevre* : Hem AB hem de komşu ülkeler için çevrenin korunması vatandaşlar ve iş alanları açısından büyük fayda sağlayacaktır. İki tarafın da bu amaçla, su kalitesi, atık yönetimi ve hava kirliliğine karşı savaşmada ortak hareket etmesi önemlidir.

- *Bilgi Toplumu* : Bilgi ve iletişim teknolojileri ekonomi ve toplumların kalkınmasında büyük öneme sahiptirler. Bu sebeple AKP bu konuyu öncelikleri arasına almıştır. Komşu ülkelerin kalkınması açısından bilgi toplumunun yaratılması kilit bir öneme sahiptir.

- *Araştırma ve Yenilik* : Komşu ülkelerin ekonomik büyüme ve sosyal gönenclerini artıracak olan Ar-Ge faaliyetlerinin AB tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Bunun için komşu ülkelere kurumsal ve yapısal destek sağlanmalıdır.

6. *Bölgesel İşbirliği* : AKP, farklı ortak ülkelere göre uygulamalarını farklılaştırmaktadır. Doğudaki ve Akdeniz'deki komşuların bölgesel yapılarına göre farklı işbirliği yöntemleri geliştirmek yine politikanın öncelikli alanlarından biridir.

AB öncelikli olarak belirlediği alanlar kapsamında Komşu ülkeleri ile bu alanları paylaşarak ve işbirliğini artırarak iki tarafın da çıkarlarını artırmayı hedeflemektedir. Komşu ülkeleri söz konusu alanlarda AB ve uluslararası

standartlara ulaştırmaya yardımcı olacak olan bu alanlar ülkelerin ve AB ile ilişkilerinin temel eksiklikleri gözönüne alınarak oluşturulmuştur.

2.3. GÜVENLİK ve AVRUPA KOMşULUK POLİTİKASI

25 Üyesi ve 450 milyon nüfusu ile dünya gayri safi hasılasının dörtte birini üreten AB'nin küresel bir g olması kaçınılmazdır. Bu pencereden bakılınca, Avrupa küresel güvenlik ve daha iyi dünyanın inşa edilmesi için gereken sorumluluğa katılmaya hazır olmalıdır. Dünya'daki güvenlik sorunlarına bakıldığında en çok göze çarpanı 1990 yılından beri yüzde 90' sivil olan dört milyon kişinin savaşlarda ölmesidir. On sekiz milyondan fazla insan ise dünya çapında yaşanan çatışmalar nedeniyle evlerinden olmuşlardır. Gelişen dünyada yoksulluk ve hastalık tarıfsız acılara neden olmakta ve güvenlik endişeleri üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Her yıl 45 milyon insan açlık ve beslenme bozukluğu nedeniyle hayatını kaybetmektedir.⁷⁶ Bu olumsuz olayların çoğu ekonomik problemlerin siyasi sorunlara ve şiddetli çatışmalara neden olduğunu göstermektedir. Tüm bu sorunlar güvenliğin kalkınma için ön koşul olduğunu ortaya koymaktadır.

Günümüzde Avrupa farklı ve öngörülebilirliği düşük tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu tehditlerin en başında terörizm gelmektedir. Avrupa lkeleri terörizm için bir hedeftir ve saldırılara uğramaktadır. İngiltere, İtalya, Almanya, İşpanya ve Belçika'da El Kaide kaynaklı saldırılar meydana gelmiştir. Kitle imha silahları ise Avrupa için başka bir tehdittir. Günümüzde, kitle imha silahları ve biyolojik silahlar ile silahlanma yarışının özellikle Orta Doğu'da artış gösterebileceği yeni ve daha tehlikeli bir döneme girilmektedir. Bu yeni dönemdeki en korkutucu senaryo ise terörist grupların kitle imha silahlarını elde etmesidir.

Avrupa için bir diğer tehdit ise özellikle Orta Doğu'da kendini gösteren bölgesel çatışmadır. AB'nin sınırlarında meydana gelen çatışmalar, terörizm ve aşırılığa neden olmaktadır. Bu durum da insan yaşantısını ve sosyal yapıyı tamamen bozmaktadır. Ayrıca organize suçlar da Avrupa için bir tehdit olmaktadır. AB'nin

⁷⁶ A Secure Europe in a Better World : European Security Strategy, s. 1.

güvenliği için içsel bir tehdit olarak görünen organize suçlar; sınır ötesi uyuşturucu, kadın trafiği, yasadışı göç ve suç örgütlerinin eylemleri gibi önemli dışsal boyutlara da sahiptir. Avrupa karşı karşıya olduğu tüm bu tehditlere karşı kendi güvenliğini korumak için üç stratejik hedef belirlemiştir.

Bu stratejik hedeflerin ilki tehditlerin belirlenmesi ve ortaya konmasıdır.⁷⁷ 11 Eylül'den sonra küresel tehditlere karşı önlemler alınmış ve bu konuda ABD ile işbirliği yoluna gidilmiştir. Söz konusu hedefin gerçekleştirilebilmesi için tehditlerin konularına ve bölgelerine göre ayrımının yapılması gerekmektedir. Ancak terörist saldırıların günümüzde dünya genelinde gerçekleşmesi ve yeni tehditlerin dinamik bir yapıya sahip olması bu hedefin gerçekleştirilmesinin önündeki engeller olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁸ Bu olumsuz nedenler dolayısı ile çatışma ve tehditlerin engellenmesi çok erken başlatılamamaktadır.

Tehditlerle mücadele etmek için ortaya konan ikinci strateji ise etkin çok taraflılığa dayanan uluslararası düzenin sağlanmasıdır.⁷⁹ Günümüzde güvenlik tehditlerinin dünya genelinde ortaya çıkması bu stratejinin geliştirilmesine neden olmuştur. Dünyada güvenlik ve refahın sağlanması etkin çok taraflı sistemin oluşturulmasına önemli ölçüde bağlıdır. Bu stratejik hedefin gerçekleştirebilmesi için uluslararası kanunların geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, AB bu hedefi belirlerken uluslararası ilişkilerde temel çerçeve olarak BM sözleşmelerini kaynak göstermiştir.

Avrupa'nın karşı karşıya kaldığı tehditlere karşı oluşturulan üçüncü ve en önemli stratejik hedef ise komşu ülkelerde güvenliğin inşa edilmesidir.⁸⁰ Günümüzdeki küreselleşme ortamına karşın coğrafya hala önemini korumaktadır. Komşu ülkelerin iyi yönetilmesi Avrupa'nın çıkarları için önemlidir. Zayıf devlet yönetimi ve şiddetli çatışmaların yaşandığı komşu ülkelerde organize suçların

⁷⁷ Cathleen Kantner, Angela Liberatore, Raffella Del Sarto, "Security and Democracy in the European Union", **Robert Schuman Centre**, Florance, Haziran 2005, s. 2, www.eui.eu/RSCAS/e-texts/200506-SecurityProgr.pdf. (25.06.2007)

⁷⁸ Institute for Security Studies, **EU Security and Defence Policy**, Paris, 2004, s. 22, www.iss-eu.org/books/5esdpen.pdf. (25.06.2007)

⁷⁹ **A Secure Europe in a Better World : European Security Strategy**, s. 9.

⁸⁰ Dinan, **a.g.e.**, s. 129.

gelişmesi, toplumdaki fonksiyonel bozulmanın artması ve sınırlarının ötesinde çok yüksek oranda nüfus artışının yaşanması Avrupa için önemli sorun arz etmektedir.

AB'nin genişlemesi ve Avrupa'ya yeni katılımlar güvenliği artırmaktadır. Ancak, AB genişleme ile birlikte sorunlu bölgelere daha yaklaşmaktadır.⁸¹ Bu sorunlu bölgelerde komşu ülkelerin iyi yönetilmesi, karşılıklı işbirliği ilişkilerinin geliştirilmesi, barış içinde yaşanarak genişlemenin faydalarının iki tarafa da yansması ve ortak değerlerin yükseltilmesi amacıyla bu stratejik hedefin gerçekleştirilebilmesi için Avrupa Komşuluk Politikası oluşturulmuştur.

Bu bağlamda, AB açısından Orta Doğu'da İsrail-Arap çatışmasının sona erdirilmesi öncelik taşımaktadır. Çünkü bu sorun çözülmedikçe Orta Doğu'daki diğer sorunların üstesinden gelmenin mümkün olamayacağı açıktır. AB sorun çözülünceye kadar bölge ile ilişkilerine devam etmelidir. Avrupa'nın sorunun çözümü için desteklediği yöntem iki ülkeli çözümdür. Bu çözümün gerçekleşmesi için AB, ABD, Birleşmiş Milletler, Rusya ve çatışmanın tarafları olan İsrail ve Filistinlilerin de işbirliği halinde olması gerekmektedir.⁸²

Komşuluk Politikası'nın Orta Doğu ile birlikte ilişki içinde olduğu bir diğer alan ise Akdeniz'dir. Genel olarak Akdeniz ülkeleri ciddi ekonomik sorunlara, sosyal rahatsızlıklara ve çözülmemiş çatışmalara sahne olmaktadır. AB'nin bu bölge ile ilişkilerinde daha önce Barselona Süreci ile sağlanmak istenen daha etkili ekonomik, güvenlik ve kültürel işbirliğinin Komşuluk Politikası ile daha ileri taşınarak devam etmesi hedeflenmektedir. Böylelikle, AB'nin Komşuluk Politikası'nı oluşturma nedenleri arasında en önemli olanının güvenlik olduğu tartışılmazdır. Diğer hedefler de güvenliğin sağlanması ile ilgilidir. AB, Komşuluk Politikası ile komşu olduğu ülkelerde güvenliğin sağlanması yoluyla refahın ve ekonomik gelişmenin sağlanmasını hedeflemektedir. Böylece bölge ülkelerinden kendisine yönelecek olan tehditleri azaltmayı amaçlamaktadır. Avrupa sınırlarında her açıdan gelişmiş komşu

⁸¹ Fabrizio Tassinari, "Security and Integration in the EU Neighbourhood", CEPS, Working Document, No.226, Temmuz 2005, s. 4, www.weltpolitik.net/attachment/0644a930ba1074b5cca2acd4809cbcd5/97c357d0d86d3fec98575e04c919da60/1251.pdf. (24.06.2007)

⁸² A Secure Europe in a Better World : European Security Strategy, s. 8.

Ülkelerin varlığı başta güvenlik tehditleri olmak üzere yasadışı göçü de engelleyerek sınırlarda barış ve işbirliği ortamı yaratabilecektir.

2.3.1. Güvenlik Kapsamında AB-Rusya İlişkileri ve Enerji

Güvenlik konusunun içinde değinilmesi gereken bir diğer konu ise AB'nin komşu ülkelerinden biri olan fakat AKP'nin içinde yer almayan Rusya ile ilişkileridir. AB ile Rusya arasında AKP'den ayrı olarak özel bir Stratejik Ortaklık oluşturulmuştur. Bir nceki başlık altında değinilen tüm güvenlik endişeleri iki tarafca paylaşılmaktadır. AB ile Rusya Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelerin kendileri için birer güvenlik tehditi olmaması fikrinde birleşmektedirler. Ayrıca, iki taraf Orta Doğu'da kalıcı barışın sağlanması için ortak bir tutum sergilemektedir.

AB'nin Rusya ile ilişkileri 1 Aralık 1997 tarihinde yapılan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır. Bu anlaşma on yıllık bir süreç için yapılmıştır. İki taraf Mayıs 2003'te St. Petersburg Zirvesi'nde bir araya gelmiş ve stratejik öneme sahip olan dört ortak alan geliştirmişlerdir. Bu alanlar:⁸³

- Ortak ekonomik alan
- Ortak adalet, güvenlik ve özgürlük alanı
- Dış güvenlik için ortaklık alanı
- Ortak araştırma ve eğitim alanıdır.

Rusya ile yapılan bu özel stratejik ortaklıkta güvenliğin yanısıra ortaya çıkan bir diğer anahtar unsur ise enerjidir. Ancak bu alanda güvenlik alanındaki sıkı işbirliğine raslamak pek mümkün olmamaktadır. 2004 yılında Estonya, Letonya ve Litvanya'nın AB'ye katılması zaten ileride bu alanda bir sorun yaşanacağının ilk göstergesi olmuştur.⁸⁴

⁸³ Susanna Milcher, Ben Slay, "The economics of the 'European Neighbourhood Policy': An initial Assessment", **Centre for Social and Economic Research**, Mart 2005, s. 8

⁸⁴ **BBC Turkish**, "Doğalgaz krizi Avrupa'yı kaygılandırdı", 02 Ocak 2006, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/01/060102_russia_gas.shtml. (27.06.2007)

18 Mayıs 2007 tarihinde gerçekleştirilen Samara Zirvesi'nde taraflar arasında bir çok konuda ihtilaf yaşanmış ve Zirve sert tartışmalara sahne olmuştur.⁸⁵ 2006 yılında Rusya Devlet Başkanı Putin'in Ukrayna ile yaşanan kriz sonucunda Avrupa'ya doğal gaz akışını kesmesi aranın bozulmasındaki en önemli etken olmuştur. Ayrıca Zirve'de AB, Rusya'yı İran konusunda daha müdahil olmaya davet etmiştir. Rusya ise, AB'nin ABD'nin Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne füze yerleştirmesine destek vermesi ve Estonya ve Letonya'da Rusça konuşan azınlığın haklarının ihlal edilmesi nedeniyle daha uzlaşmaz bir tutum takınmayı sürdürmüştür.⁸⁶ Ayrıca Zirve'de, Aralık 2007'de süresi dolacak olan AB-Rusya Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın uzatılması konusu askıda kalmıştır.

Rusya ile Ukrayna arasındaki doğal gaz krizi Sovyetler Birliği dağıldığından beri Ukrayna'ya doğal gaz satışını iskontolu fiyat ile sağlayan Rusya'nın 2005 yılı sonu itibari ile bu durumu değiştirip Ukrayna'ya da diğer AB üyesi ülkelere uygulanan satış fiyatının uygulanması kararını alması ile başlamıştır. Ukrayna bu karar kapsamında yapılacak bir anlaşmaya yanaşmamış ve daha önceleri Rusya'dan aldığı doğal gazın bin metrekübüne 50 Dolar öderken, artık bu fiyatın dünya standartlarına çekilerek 230 Dolar'a çıkartılmasının ülke ekonomisine olumsuz etkide bulunacağını belirtmiştir.⁸⁷ Ancak Rusya, Ukrayna'nın itirazlarını dinlememiş ve Aralık 2005 sonunda Ukrayna'nın yeni anlaşmayı imzalamaması halinde sevk ettiği doğal gazı keseceğini ilan etmiştir. Ukrayna anlaşmaya yanaşmayınca Rusya ilanına uymuş ve 1 Ocak 2006 tarihinde Ukrayna'ya doğal gazı kesmiştir.⁸⁸ Bunun üzerine doğal gaz ihtiyacının yüzde 40'ını Rusya'dan sağlayan Ukrayna'nın sunulan anlaşmayı kabul etmekten başka çaresi kalmamıştır. Taraflar kesintiden üç gün sonra 4 Ocak'ta gelecek beş yılı kapsayan yeni bir anlaşma sağlamışlardır. Bu anlaşmaya göre Rusya Nisan ayına kadar 50 Dolar'lık satış fiyatına devam edecek ancak

⁸⁵ **CNN Turk**, "Rusya - AB zirvesi sonuçsuz", 18 Mayıs 2007, http://www.cnntrk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=1&haberID=349445. (26.06.2007)

⁸⁶ **VOA News**, "AB-Rusya İlişkilerinde Soğuk Dönem", , 20 Mayıs 2007, <http://www.voanews.com/turkish/archive/2007-05/2007-05-20-voa4.cfm?CFID=93155171&CFTOKEN=32110629>. (27.06.2007)

⁸⁷ **BBC Turkish**, "Moskova-Kiev hattında gaz krizi", 30 Aralık 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/12/051230_ukraine_gas.shtml. (27.06.2007)

⁸⁸ Vince Morelli, **The European Union Energy Security Challenges**, CRS Report for Congress, Eylül 2006, s. 4, www.usembassy.it/pdf/other/RL33636.pdf. (27.06.2007)

Nisan'dan itibaren bu fiyat 230 Dolar'a çıkacaktır. Bunun karşılığında Rus doğal gaz tekeli Gazprom da Avrupa'ya ihraç ettiği doğal gaz için Ukrayna'ya ödediği transit geçiş ücretini bin metreküp için 1,09 Dolar'dan 1,69'a çıkarmayı kabul etmiştir.⁸⁹

Batı Avrupa'nın enerji ihtiyacının yüzde 25'ini karşılayan ve bu miktarın yüzde 80'ini Ukrayna'dan geçen doğalgaz hattı üzerinden gönderen Rusya'nın doğalgaz şirketi Gazprom'un Ukrayna ile girdiği bu kriz AB'de tedirginlik ve endişe ile takip edilmiştir. Rusya'ya doğal gaz ithalatı açısından en çok bağlı olan ülkeler olan Almanya, Fransa, İtalya ve Avusturya bu endişelerini süreç boyunca sık sık dile getirmişlerdir. Birlik, ileri tarihlerde tekrar Rusya kaynaklı bir enerji krizi yaşanabilmesi ihtimaline karşılık enerji politikasında bir takım değişiklikler yapmayı ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmeyi hedeflemiştir. Nitekim, 2007 Ocak ayında Rusya bu kez Beyaz Rusya ile bir enerji krizine girmiştir. Rusya, Beyaz Rusya'ya sevk ettiği doğal gazın bin metrekübü için fiyatı 47 Dolar'dan 105'e çıkarmayı teklif etmiş ve Beyaz Rusya'nın bunu kabul etmemisi üzerine de sevkiyatı durdurmuştur. Bu durum özellikle Almanya ve Polonya'da endişe ile karşılanmıştır. Bunun nedeni hiç şüphesiz bu iki ülkenin Beyaz Rusya üzerinden doğal gazı en çok ithal eden ülke olmaları olmuştur. Rusya'nın doğal gazı kesmesi sonucunda Beyaz Rusya anlaşmayı kabul ederek Rusya'ya boyun eğmiştir. Ancak anlaşmaya göre fiyat 105 değil 100 Dolar olarak belirlenmiştir.⁹⁰

Tüm bu gelişmeleri takiben AB enerji politikasını gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Buna göre, Rusya'nın gelecek yıllarda da Avrupa için en büyük tedarikçilerden biri olmaya devam edeceği ancak başka yerlere de uzanmanın artık gerekli olduğu ifade edilmiş ve Norveç'te, Cezayir'de, İran ve Orta Asya'da da kaydadeğer doğal gaz kaynaklarının olduğu dile getirilmiştir. Bu tutum AB'nin Rusya'dan enerji tedarikinde zaman zaman yaşanan belirsizliklerden ve krizlerden kaynaklanmıştır.

⁸⁹ NTVMSNBC, "Doğalgaz krizi aşıldı", Ocak 2006, <http://www.ntvmsnbc.com/news/356343.asp>. (27.06.2007)

⁹⁰ BBC Turkish, "Belarus Rusya'ya boyun eğdi", 01 Ocak 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/01/070101_belarus_russia.shtml. (27.06.2007)

2.3.2. AB'nin Enerji Politikası Çerçevesinde Komşuluk Politikası

AB'nin enerji politikasının tarihsel gelişim sürecine bakıldığında Avrupa Birliği'nin enerji politikasının Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran Paris ve EURATOM Antlaşmalarına kadar götürülebilir. AET'yi kuran Roma Antlaşmasında da düzenlemelere gidilmiş olmasına rağmen, diğer alanlara ait herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu yüzden, Nisan 1974 tarihli Konsey kararına kadar, Topluluğun enerji politikası tam anlamıyla oluşturulamamıştır.⁹¹ 1973 tarihli OPEC krizi nedeniyle Topluluk, petrole olan bağımlılığını azaltmak için, enerji konusunda yeni kaynaklara yönelme kararı alarak, nükleer santrallerin yapımına başlamıştır. Üye ülkelerin enerji sektöründe kendilerine yeterli hale gelmelerini hedefleyen Eylül 1986 tarihli Konsey kararı ve 1988 tarihinde Komisyon'un hazırlamış olduğu Enerji İç Pazarı oluşturulmasına dair rapor, enerji alanında daha liberal bir politika izlenmesine yol açmıştır.⁹²

Öte yandan, 1991 yılında Lahey'de Avrupa Enerji Şartı imzalanmıştır.⁹³ Şarta AB'nin yanı sıra, 46 ülke taraftır. Şartın başlıca hedefleri; enerji arzı güvenliğini artırmak, enerji üretimi, taşınması, dağıtım ve kullanım verimliliğini en üst düzeye çıkarmak ve çevre sorunlarını en aza indirmektir. Bu hedeflere ulaşmak amacıyla, 1998 yılında Enerji Şartı ve Enerji Verimliliği Protokolü yürürlüğe girmiştir.⁹⁴

Tek Pazar'ın kurulması sonrasında ise, enerji alanında ortaya çıkan sorunların giderilmesi amacıyla enerji sektörünün de Tek Pazar'a dahil edilmesine karar verilerek, bu konudaki çalışmalara hız verilmiştir. 1995 yılında kabul edilen ve AB enerji iç pazarı için genel ilkeleri ve amaçları ortaya koyan "Avrupa Birliği için Bir

⁹¹ P.Ganik, "AT ve Türkiye'de Enerji Politikası", **ATAUM**, Ankara, Temmuz 1995, s. 10.

⁹² **Dinan, a.g.e**, s. 413.

⁹³ Nicholas Moussis, **Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi**, İstanbul: Mega Yayınları, 2004, s. 426-427.

⁹⁴ Rövsen İbrahimov, "Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Bu Politika Açısından Hazar Bölgesinde Bulunan Enerji Kaynaklarının Önemi", **Kafkas Üniversitesi Kafkas Araştırma Merkezi**, Mayıs 2007, s. 4, www.qafqaz.edu.az/kongre/pdf2007glob/III_B2_993-1042.pdf. (29.06.2007)

Enerji Politikası” başlıklı Beyaz Kitap’ta, enerji arzının güvenliği, çevrenin korunması ve genel rekabet gücü üzerinde durulmuştur.⁹⁵

Diğer taraftan, AB, 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile sürdürülebilir büyüme hedefini ortaya koymuştur. Ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamda gelişmenin sağlanması ve refahın korunması amacına yönelik sürdürülebilir büyüme yaklaşımının önemli destek unsurlarından birisini de enerji politikaları oluşturmaktadır. Bu çerçevede, AB sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirmek için aşağıda özetlenen üç temel politika belirlemiştir:⁹⁶

- Enerji arzının güvenliği
- Rekabetçi enerji sistemi
- Çevrenin korunması

Yukarıda belirtilen amaçlar çerçevesinde, 1998 yılından sonra AB Komisyonu “Ortak Analiz Projesi’ni (The Shared Analysis Project - 1999) hayata geçirmiştir. Projenin alt konu başlıkları arasında dünya enerji talebinin geleceği, elektrik ve doğal gaz piyasalarının liberalleştirilmesi, çevrenin korunması alanında yeni standartlar belirleyen KYOTO Protokolü’ne uyum sağlanması ve enerji üretim/tüketiminde verimliliğin artırılması amaçları vurgulanmıştır.

AB’de enerji arzının güvenliğini konu alan ve 2000 yılının Kasım ayında hazırlanan Yeşil Kitap çerçevesinde ise Avrupa sanayisinin daha rekabetçi hale gelmesi ve çevreye zarar veren sera etkili gaz emisyonlarının azaltılması konuları büyük önem kazanmıştır. 25 Kasım 2002 tarihinde gerçekleştirilen Enerji Konseyi toplantısında, Fransa ve Almanya’nın da onayı alınarak enerji piyasasının rekabete açılması konusunda karar verilmiştir. Bu çerçevede, elektrik ve gaz piyasalarının işyerleri için 1 Temmuz 2004’de, tüm tüketiciler için ise 1 Temmuz 2007 tarihinde rekabete açılmasına onay verilmiştir.

⁹⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası”, 2007, s. 3, www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf. (28.06.2007)

⁹⁶ Özgür Tonus, “Genişleyen Avrupa Birliği’nin Enerji Politikalar ve Türkiye”, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eskişehir, s. 9, <http://paribus.tr.googlepages.com/tonus.doc>, (28.06.2007)

Öte yandan AB'nin Enerji Politikası, çeşitli programlarla da desteklenmektedir. Bu kapsamda, "Avrupa için Akıllı Enerji (2003-2006)" Programı, Kasım 2000'de hazırlanan "Enerji: Arzın Güvenliği" isimli Yeşil Kitap'ta yer verilen hedefler çerçevesinde uygulanmaya başlanmıştır.⁹⁷ Söz konusu program ile, arzın güvenliğinin güçlendirilmesi, iklim değişikliği ile mücadele ve Avrupa endüstrisinin rekabete teşvik edilmesi amaçlanmaktadır.

8 Mart 2006 tarihinde ise AB "Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji için Avrupa Stratejisi" başlıklı bir Yeşil Kitap yayımlamıştır. Bu Yeşil Kitap AB'nin yeni enerji politikasının yaratılmasında bir zemin teşkil etmiştir.⁹⁸ AB'nin bu Yeni Enerji Politikası'nda önemli değişiklikler yaratabilecek faktörler şu şekilde sıralanmaktadır:⁹⁹

- 2000-2030 yılları arasındaki eğilimlerin ortaya konulduğu çalışmada bahsi geçen senaryoya göre 2005-2030 döneminde enerji talebinin sektörel dağılımına baktığımızda ağırlığın ulaştırma ve sanayi sektörlerinde olacağı görülmektedir. Birliğin enerji tüketiminde önemli bir ağırlığa sahip olan petrolün ana kullanım alanı ulaştırma sektörüdür. Ancak, AB hem çevre kirliliğine neden olması hem de alternatif enerji kaynakları kullanımının önündeki teknolojik engellerin petrole bağımlılık yaratması sebebiyle ulaştırma sektöründe raylı taşımacılığın kullanımını teşvik etmektedir.

- AB, enerji üretimi ve kullanımı konusunda vergiler aracılığı ile yönlendirme yapmayı planlamaktadır. Birlik, özellikle tüketim vergileri yoluyla çevre kirlenmesi yaratan enerji türlerinin kullanımını azaltmayı, çeşitli vergi teşvikleri yoluyla da yeni enerji kaynaklarının bulunmasını ve üretilmesini özendirmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan, AB genişleme ile birlikte yeni katılan ülkelerin birbirlerinden kopuk ve nispeten küçük olan enerji piyasalarını birleştirerek verimliliği artırmaya çalışmaktadır.

⁹⁷ Dinan, **a.g.e.**, s. 419.

⁹⁸ Morelli, **a.g.m.**, s. 7.

⁹⁹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, "AB'nin Enerji Politikası ve Bu Politikanın Gelişimi", Working Paper, 2007, s. 4, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/SanayiSektorDb/AB_Enerji.doc (28.06.2007)

- AB, enerji tüketiminde verimliliği artıracak teknolojik gelişmeleri desteklemeyi planlamaktadır. Böylece, daha az enerji tüketilerek dışa bağımlılığın azaltılması ve çevrenin korunması beklentilerinin karşılanması hedeflenmektedir. Bu çerçevede, çok uluslu enerji şirketleri gelecekte bu piyasaların önemli aktörleri olarak dünya enerji piyasaları ile uyumlu bir ortam oluşturma sürecinde rol üstleneceklerdir.

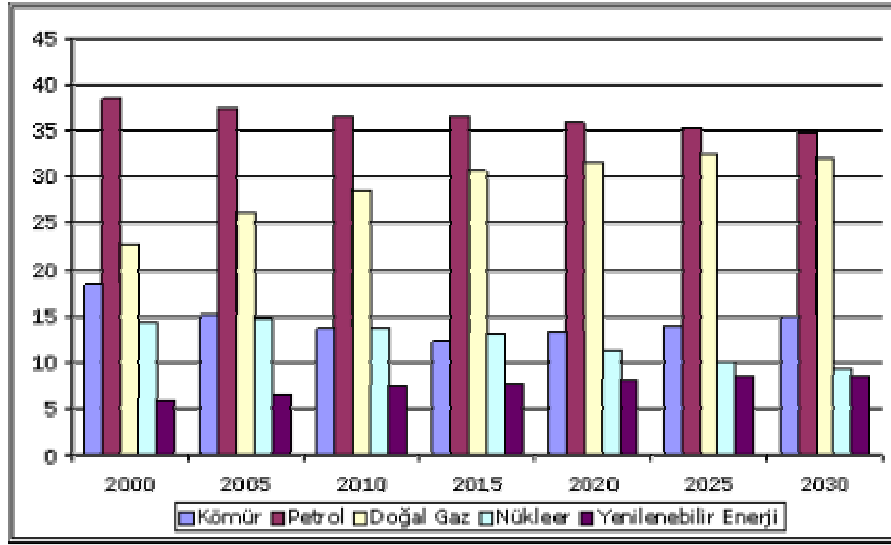
1970'lerin sonunda özellikle petrolün etkisiyle Avrupa'nın önemli enerji partnerleri arasında Orta Doğu ülkeleri önemli bir yer tutarken, bu dönemde yaşanan iki petrol krizi sonrası Avrupa ithal ettiği petrolün orijinini değiştirmek için önlemler almış ve 2001 yılına gelindiğinde bu tablo tamamen değişerek en önemli partnerler Norveç ile Rusya olmuştur. Bu durumun bir benzerinin 2000'li yıllarından ortasından itibaren Rusya ile özellikle doğal gaz alanında yaşanması AB'yi ileriye dönük olarak yukarıda anlatıldığı gibi bir takım politika değişikliği önlemleri almaya itmiştir.

Ayrıca, Avrupa Birliği, dünya üzerinde enerji tüketiminin en fazla olduğu bölgelerden birisini teşkil etmekle birlikte, enerji kaynakları açısından yeterli imkanlara sahip bulunmamaktadır. Bu bağlamda, AB'nin enerji açısından ithalata bağımlılığında, beşinci genişleme sonucunda üye sayısının 25 olmasıyla birlikte daha belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bu durum enerji arzı güvenliği açısından AB için yeni açılımları ve yaklaşımları zorunlu hale getirmektedir.

Avrupa Komisyonu Enerji ve Taşımacılık Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan, enerji alanında 2000-2030 dönemine ait tahminlerin ortaya konulduğu çalışmada AB'nin toplam enerji tüketiminin % 37,4'ü petrol, % 26,1'i doğal gaz, %15,1'i kömür, % 14,7'si nükleer enerji ve % 6,5'i ise yenilenebilir enerji kaynakları ile karşılanmaktadır. Bir başka ifadeyle, AB'nin enerji tüketiminin yaklaşık 2/3'ünü petrol ve doğal gaz oluşturmaktadır.¹⁰⁰ Bu durumu şekil olarak göstermek gerekirse aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır.

¹⁰⁰ Tonus, a.g.m., s. 2.

Şekil 2. AB'nin Enerji Tüketimi 2000-2030

Kaynak: European Council, "European Energy and Transport: Trends to 2030", s.150.

Tablodan da görüldüğü gibi 2000 yılı ile 2030 yılı kıyaslandığında yenilenebilir enerji bir tarafa bırakılırsa temel enerji ihtiyaçlarında petrol, kömür ve nükleer enerjinin miktarı azalırken artacak olan enerji ögesi ise sadece doğal gaz olmaktadır.

Konuya Komşuluk Politikası açısından bakmak gerekirse, Komşu ülkelerle stratejik enerji ortaklığının geliştirilmesi AKP'nin en temel unsurlarından birisi niteliğindedir. Özellikle enerji temininin güvenliği konusunda komşu ülkelerle ortaklık hayati bir önem taşımaktadır. Tahminlere göre AB'nin enerji ithalatına bağımlılığı 2030'a kadar bugünkü yüzde 50 oranından 70 oranına çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle, Eylem Planları enerji konusunda işbirliği ve diyalogu arttırmak üzere somut adımlar içermektedir. Bu adımların içerisinde enerji verimliliği ve enerji tasarrufu gibi konuların yanı sıra, yenilenebilir enerjinin kullanılması ve enerji teknolojilerinde işbirliğinin sağlanması yer almaktadır. Bu kapsamda, komşu ülkelerin 'Akıllı Enerji Programı' gibi uygulamalara ve AB'nin diğer düzenleyici uygulamalarına katılımı teşvik edilmektedir.

Maşrek ülkelerinin özellikle petrol alanında zengin kaynaklara sahip olması bu ülkelerin enerji kapsamında önemini artırmaktadır. AB'nin AKP'yi oluştururken

enerji ortaklığını da bir hedef olarak ortaya koyması -tüm bu değerlendirmeler sonucunda- tesadüf değildir. Gelecekte Orta Doğu'nun dünya petrol ve doğal gaz ihtiyacının karşılanmasındaki öneminin daha da artacağı yapılan çalışmalarda açıkça ortaya serilmektedir. Bu açıdan AKP kapsamında taraflar arasında geliştirilecek enerji diyalogu ve işbirliğinin artırılması stratejik bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda örneğin doğal gaz alanında Rusya'ya alternatif kaynaklar arayan AB yeni ortakları olarak Mısır ve Libya doğal gazının da Birlik'e aktarılmasını planlamaktadır.

2.4. ANAYASA'DA AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI

AB üye ülkelerinin siyasi bir birlik kurma yolunda attıkları en önemli adımlardan biri olan ve AB'yi oluşturan tüm antlaşmaları tek ve yeni bir metinde bütünleştirmeyi amaçlayan Avrupa Anayasası, 28 Subat 2002 tarihinde anayasa taslağını oluşturmak üzere toplanan Avrupa'nın Geleceği Kurultayı'nın 16 aylık çalışması sonrasında hazırlanan ve 29 Ekim 2004 tarihinde üye ve aday ülke liderleri tarafından Roma'da imzalanarak kabul edilen Avrupa Anayasası'nın yürürlüğe girebilmesi için tüm üye ülkeler tarafından onaylanması gerekmektedir.¹⁰¹

Halihazırda, üye ülkeler, kendi Anayasaları tarafından belirlenen sisteme göre –parlamento ve/veya referandum kanalıyla- onay sürecini sürdürmektedir. 18 ülke Avrupa Anayasası'nı onaylarken, 2 ülkede yapılan referandumlar olumsuz sonuçlanmıştır. 7 ülkede ise Avrupa Anayasası'nın onayı konusunda herhangi bir tarih belirlenmemiştir. Hatırlanacağı üzere, anayasa onay sürecinin başında, Avrupa Anayasası'nın tüm üye ülkelerin onaylamasının ardından 1 Kasım 2006 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülmüş, ancak Fransa ve Hollanda'da yapılan referandumların olumsuz sonuçlanması üzerine, süreç bir anlamda askıya alınmış ve Avrupa Konseyi, Anayasa'nın yürürlüğe giriş tarihini 2007 yılı ortası olarak belirlemiştir.

Ancak Fransa ve Hollanda'nın "referandum" yoluyla AB Anayasası'nı reddetmesinden sonra "belirsiz bir geleceğe" sürüklenen Anayasa'nın en azından bir

¹⁰¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, "Avrupa Anayasası İzleme Çizelgesi", İKV, 2007, s. 1
<http://www.ikv.org.tr/pdfs/ABanayasasi-sondurumalfabetik.pdf> (14.04.2007)

yıl daha rafa kaldırmak konusunda AB Dışışleri Bakanları Mayıs 2006'da Brüksel'de uzlaşma sağlamışlardır.¹⁰² Anayasanın adının Almanya'da olduğu gibi "Temel Hukuk" olarak değiştirilmesi de benimsenerek daha mütevazı bir isim belirlenmiştir. Bu isim değişikliğinin nedeni olarak ise Anayasa tabirinin, AB vatandaşlarının bir çoğunu ürkütmesi ve anayasa metninin "federalist" unsurlar içermesi nedeniyle de tepki görmüş olması belirtilmiştir.

Avrupa Anayasası'nda Komşuluk Politikası ile ilişkili olan hükümler yer almaktadır.¹⁰³ İlk olarak, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile ilgili Özel Hükümlerde (Madde I-40) Avrupa Konseyi'nin Birliğin ortak dış ve güvenlik politikalarının hedeflerini belirlediği ve üye devletlerin genel çıkarları ilgilendiren meselelerde Konsey ile işbirliği içinde bulunarak görüş alışverişlerinde bulunduğu belirtilmiştir. Böylece ortak çıkarlara karşı ortak hareket etme olgusu geliştirilmiştir. Ayrıca, Anayasa'nın Birlik ve Komşuları maddesinde (Madde I-57) Birliğin değerlerine dayanan ve karşılıklı işbirliği üzerine kurulan yakın ve barışçıl ilişkiler yoluyla komşu ülkeleri kapsayan bir refah ve iyi komşuluk alanı oluşturulması hedefine değinilmiştir. Ayrıca, bu hedefleri gerçekleştirebilmek için Birlik ile komşu ülkeleri arasında birlikte faaliyet üstlenmeyi içeren özel anlaşmaların yapılabileceği yazılmıştır.

Anayasa'nın Birliğin Dış Faaliyetleri bölümündeki Genel Uygulama Hükümlerinde (Madde III-292 ve 293) Birliğin kendi kuruluşu, gelişmesi ve genişlemesi sırasında esinlendiği temel değerler olan demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları ve temel özgürlüklere saygının dış dünyada daha ileri götürülmesi ve bu değerleri paylaşan üçüncü ülkeler ile ortaklıklar kurulması için çaba göstereceği vurgulanmıştır. Bu temel değerler ve üçüncü ülkeler ile ilişkiler çerçevesinde Birliğin stratejik çıkarları ve hedefleri ise yine Konsey tarafından saptanmaktadır.

¹⁰² **BBC Turkish**, "29 Mayıs 2006 Basın Özeti", 29 Mayıs 2006, http://www.bbc.co.uk/turkish/pressreview/story/2006/05/060529_pressreview.shtml. (30 Haziran 2006)

¹⁰³ Daha geniş bilgi için bkz. Enver Bozkurt, Mehmet Özcan, Arif Köktaş, **Avrupa Birliği Temel Mevzuatı**, Ankara: Asil Yayınları.

Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası bölümündeki Ortak Hükümlerde, (Madde III-294-308) Birliğin dış dünyada çıkarlarına ters düşecek ve etkinliğini zayıflatacak bir tutumdan kaçınacağı belirtilmiştir. Uluslararası gelişmelerin gerektirdiği ve Birliğin müdahil olması gereken hallerde Birliğin gerekli organlarını toplaması resmi karar alma sürecini müteakiben stratejik kararlarını uygulaması öngörülmektedir. Üye devletlerin ulusal politikaları ise bu kararlar ve stratejiler ile çözüm arayan Birliğin politikaları ile ters düşmemelidir. Ayrıca gerektiğinde Birliğin, Birleşmiş Milletler ile uluslararası çıkarları koruma adına işbirliği halinde bulunabileceği de belirtilmektedir. Böylelikle, Anayasa'nın tüm bu ilgili maddeleri Komşuluk Politikası oluşturulurken belirlenen değerler ve hedefler ile tamamen örtüşmektedir. Komşuluk Politikası'nın oluşturulması ve yasal zemini Anayasa'daki hükümler çerçevesinde ortaya konmuştur. Anayasa'nın kabul edilmesi ile birlikte Komşuluk Politikası'nın yasal çerçevesi de daha fazla güç kazanacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde sırasıyla Komşuluk Politikası'nın hedefleri, ana hatları, modeli ve mali yönü incelenerek, AB Anayasası'nda AKP ile ilgili başlıklar ve AKP'nin işleyişini sağlayan kaynakları ele alınacaktır.

3.1. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN HEDEFLERİ

AKP'nin hedefi resmi söylem olan strateji belgesinde, istikrarın, güvenliğin ve ilgili tüm alanlardaki iyiliğin güçlendirilmesi bağlamında AB'nin genişlemesinin faydalarının komşu ülkeler ile paylaşılması ve genişlemiş AB ile komşuları arasında yeni bölücü sınırların oluşmasının engellenmesi olarak belirtilmiştir.

Şüphesiz ki bu resmi söylem dışında politikanın bir takım hedefleri söz konusudur. AB, politika kapsamındaki hedeflerine ulaşmak için politikanın mali aracı olan AKOA'yı kullanmakta, ayrıca Yatırım Bankası'nı da gerekli yerlerde devreye sokmaktadır. Sözü edilen hedefler, AB ile komşu ülkelerin ortak çıkarlarının kesiştiği alanlarda ortaya çıkan ve bu başlık altında tek tek ele alınacak olan, Gönence (Prosperity), İstikrar ve Demokrasi (Stability and Democracy), Güvenlik ve Yakınlık (Security and Proximity), Avrupalılaşıma (Europeanization) ve Bölgesel İşbirliği'dir (Regional İşbirliği).

3.1.1. Gönence

Barselona Süreci'nden beri süregelen bir hedef olan komşu ülkeler ile ortak bir gönence alanı yaratmak AKP'nin de en önemli hedeflerinden biri olmaktadır. Barselona Süreci'nde hedef olarak konulan 2010 yılında komşu ülkeler ile bir Serbest Ticaret Alanı yaratma hedefi AKP ile birlikte 2015 yılına kaydırılmış olsa da devam eden bir hedeftir. AB, bu hedefleri gerçekleştirmek için öncelikle ekonomik eksikliklerin hangi nedenlerden kaynaklandığını tespit ederek bu eksikliklere karşı önlemlerini oluşturmaktadır. Başlıca sebepler, politik rahatsızlıklar ve radikal

akımlar olarak öne çıkmaktadır. Bu eksiklikler komşu ülkelerde yoksulluğa neden olmakta, yasa dışı göçe itmektedir.¹⁰⁴ AB, bu eksiklikleri gidermek için komşu ülkeler ile ticaret fırsatlarını artırmak, makroekonomik reformları desteklemek ve iş çevrelerine de bölgede yatırım ortamını sağlamaları için önerilerde bulunmak gibi çözümler üretmektedir. Ayrıca, bu hedef kapsamında komşu ülkelerin AB pazarından payalmaları konusu da yer almaktadır. Birlik bunun için öncelikle piyasa ekonomisinin komşu ülkelerde yerleşmesinin gerektiğini savunmaktadır. Anlaşılacağı üzere, gönenç hedefi eğildiği sorunlar ve gerçekleştirmek istenilen hedefler açısından politikanın ekonomik yönlü hedefi olarak ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, bu ülkelerin kendi reformlarını gerçekleştirmeleri için desteklenmesi aynı zamanda AB'nin büyümesinin devamı için gerekli olan yeni pazar ihtiyacını da karşılayacaktır.¹⁰⁵ Böylece AB komşularını desteklerken kendi çıkarlarını da gözönünde bulundurmaktadır. Bu durum, AKP'nin resmi amacında yer alan “Ortak bir refah alanı yaratma” ve “faydaların paylaşılması” hedefleri ile örtüşmektedir.

3.1.2. İstikrar ve Demokrasi

AKP kapsamındaki ülkelerdeki demokrasi eksikliği, hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmemesi ve yönetim başarısızlıkları istikrarsızlığa neden olmaktadır. Bu açıdan demokrasi ile istikrar birbirine bağlıdır ve birbirinin koşulu halindedir. AB, komşu ülkelerinde iyi yönetişimi geliştirmek ve bununla birlikte komşu ülke vatandaşlarının bu süreçten faydalarını artırmak için demokrasi ile ilgili reformların (hukukun üstünlüğü, fikir ve basın özgürlüğü, azınlık hakları, vb.) desteklenmesi ve ilişkilerin derinleştirilmesi öneri ve tekliflerini öne sürmektedir.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Eneko Landaburu, “From Neighbourhood to Integration Policy”, **CEPS Policy Brief**, No.95, Mart 2005, s. 1, ec.europa.eu/world/enp/pdf/060223_el_ceps_en.pdf (16.04.2007)

¹⁰⁵ European University Institute, “The European Neighbourhood Policy : A Framework for Modernisation ?”, **European University Institute Workshop** , Aralık 2006, s. 5, www.iue.it/LAW/Events/ENP/Programme.pdf (16.04.2007)

¹⁰⁶ Mona Yacoubian, “Promoting Middle East Democracy European Initiatives”, **United States Institute of Peace Special Report**, Washington, Ekim 2004, s. 11, www.usip.org/pubs/specialreports/sr127.pdf (16.04.2007)

Barselona Süreci'nden farklı ve daha olumlu bir düşünce olarak AB artık demokrasinin empoze edilemeyeceğini ancak desteklenmesi gerektiğini ve iyi yönetim yoluyla komşu ülkelerde gerçekleşebileceğini düşünmektedir. İyi yönetim kavramı altı kriterden oluşmaktadır. Bunlar, düşünce ve sorumluluk, politik istikrar, yönetim etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü kriterleridir.

AB, AKP ülkelerinde iyi yönetimi sağlamak yoluyla demokratikliği artırmak için de ekonomik desteklere başvurmaktadır. AB'nin istikrar ve demokrasi hedefini gerçekleştirmek için seçtiği yol iyi yönetimi sağlamak için gerekli olan finansal desteğin sağlanmasıdır. Bu finansal desteğin sağlanması belirli koşullara bağlanmaktadır. Bu koşulların komşu ülkeler tarafından yerine getirilmesi ile birlikte finansal desteğin sağlanması ve bu yolla da komşu ülkelerde demokrasi ve insan haklarının gelişmesi hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra komşu ülkelerde demokrasinin önemini artırmak için AB şu yollara başvurmaktadır:¹⁰⁷

- Komşu ülkeler ile sağlanacak politik diyalog içinde uygun demokratikleşme stratejileri geliştirmek.

- Komşu ülkelerde insan haklarının korunması, yönetim (good governance) ve sivil toplumun geliştirilmesi için mali yardım ve programların geliştirilmesi.

- Sivil ve politik hakların gelişmesi için komşu ülkelerdeki sivil toplumlar ile birlikte sistematik çözümler üretmek.

- AB'nin dış politikaları ve ilişkilerinin dizaynı ve uygulamaları ile bağlantılı olan uluslararası hukuk normlarını komşu ülkelerde de sağlamak.

Bu hedef açısından en önemli soru daha önce de genişleme ile AKP'nin karşılaştırılması başlığı altında belirtildiği gibi; yakın bir zamanda genişleme perspektifi vermeyen bu politika kapsamında koşullu ekonomik destekler ile iyi

¹⁰⁷ Emerson, Noutcheva, **a.g.m.**, s. 19.

yönetişim üzerinden sağlanmak istenen demokrasinin komşu ülkeler tarafından benimsenip benimsenmeyeceği sorusudur. AB, bu durumu aşmak için komşu ülkelerinin önüne geniş teşvikler ve teklifler ile gelmektedir. Ancak demokratikleşme ve iyi yönetim göstergeleri açısından henüz AB istediği hedeflerin çok uzağında bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili daha geniş ayrıntılar çalışmanın son bölümünde Maşrek ülkeleri kapsamında tablo ve grafikler ile işlenecektir.

3.1.3. Güvenlik ve Yakınlık

Son genişlemeden sonra komşu ülkeler ile sağlanan coğrafi yakınlık, hem AB hem de komşuları için fırsatlar ve zorluklar ortaya çıkarmıştır. Bu yakınlık sonucunda komşu ülkeler ile daha kapsamlı ve etkili yakın ilişki kurma fırsatı sağlamakla birlikte, güvenlik açısından bir takım sorunlarda yaratmıştır.¹⁰⁸ Bu nedenle, yakınlık ile güvenlik arasındaki bu şekilde sıkı bir ilişki bulunduğu söylenmelidir. AKP, AB ile komşu ülkeleri terörizm, yasadışı göç, organize suçlar, kitle imha silahları gibi tehditlerin önlenmesi için biraraya getirmektedir. Bu sorunlar hem AB hem de komşu ülke vatandaşları için tehlike yaratmaktadır. Özellikle yasadışı göç konusu AB tarafından önemle üzerinde durulan ve azaltılması için önlemler alınan bir sorundur. Görüldüğü kadarıyla, AB üyesi ülkelerin özellikle güneydeki vatandaşlarının en çok çekindiği konu da yasadışı göç konusudur. Gerçekten de, örneğin Fas nüfusunun yüzde onbeşi AB ülkelerinde yaşamaktadır. AB yasadışı göç sorununu çözmek için Eylem Planlarında yasal göç konusunu düzenlemekte ve bu konuya dengeli ve geniş kapsamlı bir yaklaşımda bulunmaktadır. Demokrasi hedefinde olduğu gibi bu hedefte de sorunların çözümü için finansal destek yolu seçilmiştir. AB, AKP'nin Eylem Planları kapsamında ekonomik destekler sağlayarak ve komşu ülkeler ile ticareti derinleştirerek bu önemli sorunların üstesinden gelmeyi hedeflemektedir.

Ayrıca güvenlik hedefi, Aralık 2003 tarihinde AB Yüksek Temsilcisi Javier Solana tarafından hazırlanarak yayımlanan Avrupa Güvenlik Stratejisi ile bağlantılı olarak yürütülmektedir. Bu belgede, AB için söz konusu olan global tehlike ve

¹⁰⁸ Landaburu, **a.g.m.**, s. 2.

tehditler belirlenerek bu tehlike ve tehditler karşısında gerçekleştirilebilecek uygulamalar üzerinde durulmaktadır. Daha önce AKP ve Güvenlik başlığında da değinildiği gibi, AKP'nin güvenlik hedefinin bu strateji ile birlikte yürütülmesinin nedeni yukarıda sayılan sorun ve zorlukların Güvenlik Stratejisi'nde yer alan tehdit ve tehlikeler ile örtüşmesidir.

3.1.4. Avrupalılaşma

Avrupalılaşma terimi ilk kez üç güney ülkesi olan Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın birlik üyesi olmasıyla birlikte gündeme gelmiştir. Avrupalılaşma, AB'nin ortak değerleri olan demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygının genişleme süreci ve diğer dış politika kapsamındaki ülkelere yayılması olarak açıklanmaktadır. AKP kapsamındaki komşu ülkelere de bu ortak değerleri yayma hedefleri söz konusu olduğu için Avrupalılaşma da bir hedef olarak değerlendirilmektedir.

Avrupalılaşma karşılıklı etkileşim halinde olan üç mekanizma ile ortaya konmaktadır. Bunlar :¹⁰⁹

- Yasal Yükümlülükler (Legal Obligations) : AB değerlerine katılım gerekliliklerinden oluşan politik ve ekonomik alandaki yasal yükümlülükler.
- Nesnel Değişimler (Objective Changes) : Ekonomik yapıdaki nesnel değişimler.
- Öznel Değişimler (Subjective Changes) : İnanç, beklentiler ve bireysel kimlik açısından sözkonusu olan değişimler.

Avrupalılaşma mekanizması; koşulluluk politikası üzerinden rasyonel kurumsallaşma yoluyla normların yaygınlaştırılması (norm diffusion) ve sosyal

¹⁰⁹ Michael Emerson, "European Neighbourhood Policy : Strategy or Placebo ?", **CEPS Working Document**, No.215, Kasım 2004, s. 2, http://shop.ceps.be/downfree.php?item_id=1176 (17.04.2007)

öğrenme yoluyla da sosyal kurumsallaşmayı kombine etmek olarak da tanımlanabilir.¹¹⁰

3.1.5. Bölgesel İşbirliği

AKP daha önce de belirtildiği gibi uygulamalarını ortak ülkelere göre farklılaştırmıştır. AB böylelikle kendi dış sınırlarında ve komşularının da kendi aralarında işbirliğini artırmak amacındadır. Bunu, değişik bölgelerdeki komşularına özel durumlar sağlayarak yapmayı hedeflemektedir. AB, komşularını bölgesel olarak Güney (Akdeniz) ve Doğu komşuları olarak ikiye ayırmakta ve onlar ile işbirliğini destekleyerek bu bölgelerde somut projeler gerçekleştirmektedir. Bu projeler Ocak 2007'den itibaren AKOA üzerinden desteklenmektedir.

Bu başlık altında aşağıda bölgesel işbirliği kapsamında AB'nin iki bölge olarak ayırdığı komşuları ile işbirliğini ve ilişkilerini ne şekilde düzenlediği ve bölgelere göre politikalarının nasıl farklılaştırıldığı üzerinde durulacaktır.

3.1.5.1. Doğu Ülkeleri ile İşbirliği

Doğu Avrupa ile sağlanan büyük bölgesel işbirliği iki taraf için de gayet iyi sonuçlar doğurmuş ve fayda yaratmıştır. Doğu komşuları ile işbirliğini artırmak için AB'nin hedefi olan ve AKP kapsamında yer almayan, fakat özel bir ilişki kurulmuş olan Rusya Federasyonu'nun da ortak olarak bölgesel işbirliğine katılmasıyla süreç daha da güçlenmiştir. Ayrıca Avrupa Konseyi, Baltık Denizi Konseyi, Orta Avrupa Girişimi ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği bölgesel ve sınır ötesi işbirliği açısından önemli role sahip olan kuruluşlardır. Öte yandan, Avrupa Birliği bölgede yeni bir oluşum veya organizasyon arayışında değildir. Tam tersine var olan oluşumları destekleyerek onların daha da gelişmesini sağlama amacındadır.

¹¹⁰ Emerson, **a.g.m.**, s. 4.

3.1.5.2. Akdeniz ile İşbirliği

Akdeniz bölgesi ve alt bölgeleri ile bölgesel işbirliği konusu AKP kapsamında gerçekleştirilmekte ve daha önce var olan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kuralları çerçevesinde yürütülmektedir. Her ülke için veya ülke grubu için farklılaştırılmış stratejiler söz konusu olmaktadır. Akdeniz bölgesinin alt bölgeleri olarak Maşrek ve Magreb sayılmaktadır. Her iki bölge ile işbirliği için yapılan girişimler karşılıklı olarak fayda yaratacak ortak alanlara yönelmektedir. Öncelikli işbirliği alanları ise şu şekilde sıralanmıştır:¹¹¹

- Ekonomi, iş, işsizlik ve sosyal politika, ticaret ve altyapı alanlarında işbirliğini artırarak komşu ülkelerin Avrupa ve uluslararası standartlara uygun hale gelmesini desteklemek. Enerji ve taşıma sektörlerinde de işbirliği yaratarak ortak altyapı ve güvenlik projeleri geliştirmek.
- Çevre, nükleer güvenlik ve doğal kaynaklar alanlarında işbirliğini artırmak. Su ve hava kirliliğini azaltmak için etkin yönetimler oluşturmak.
- Adalet ve İçişleri alanları ile birlikte sınır yönetimi, göç ve iltica konularında ortak hareket ederek organize suçlara, terörizme ve uyuşturucu trafiğine engel olmak.
- Sivil toplum örgütlerinin geliştirilmesi, insan haklarına saygı
- Öğrenci ve akademik personel değişimi ile işbirliğinin artırılması.

AKP'nin hedefleri başlığı altında incelenen tüm bu hedeflerin birleşimi olarak ortaya bir sonuç koymak gerekirse; AB'nin AKP kapsamındaki hedefi bölge ülkelerinin ekonomik ve sosyal durumlarını iyileştirerek ortak bir refah alanı

¹¹¹ European Neighbourhood Strategy Paper, s. 22.

sağlamak ve böylece Avrupa Güvenlik Stratejisinde de belirtilen yasadışı göç, terörizm, sınır ötesi uyuşmazlıklar gibi tehdit ve tehlikelerden korunmak olarak ifade edilebilir. Ayrıca, AB tüm bu girişimleriyle bölgede hakim bir global güç olma hedefini de ortaya koymaktadır. Ancak bu global güç olma eğilimi ABD'nin yürüttüğü gibi sert politikalardan farklı biçimde yardım, destek ve teşvikler ile kendini göstermektedir.

3.2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN ANA HATLARI

AB, on yıllık süreçte arzuladığı neticeye ulaşamadığı Barselona Süreci'ndeki sorunların üstesinden gelmek için Komşuluk Politikası'nda odaklandığı coğrafi bölgeyi sadece Doğu komşularıyla sınırlı tutmayarak Güney'deki komşularına da yaymayı amaçlamaktadır. AKP'deki komşuluk yaklaşımı önceki politikaya göre daha kapsamlıdır. AB'nin önceki politikadaki eksiklikleri ve sorunları ortadan kaldırmak için yeni politika yaklaşımında uygun ana hatlar ve stratejiler geliştirmiştir. AKP'nin komşulara yaklaşımını karakterize edecek olan bu ana hatlar, Uyum (Coherence), İşbirliği (Co-operation), Koşulluluk (Conditionality) ve Bölgeselcilik (Regionalism) olacaktır.

3.2.1. Uyum (Coherence)

AKP AB'nin tüm komşularıyla olan ilişki ve politikalarının üzerine bir çatı olarak kurulmuştur. Politika varolan ortaklık araçlarının harmonizasyonu ve yeniden düzenlenmesini –TACIS ve MEDA programlarının AKP ile birlikte AKOA haline gelmesi gibi– içermektedir.¹¹² Bu uyum süreci sayesinde AKP daha istikrarlı bir politika olmanın yanında Birliğin politikalarının ve bunların fonksiyonlarının daha etkin ve şeffaf olması sağlanmaktadır.

Ayrıca, AB'nin komşuları için oluşturduğu dış politikasının söz konusu komşular tarafından da rahatça algılanabilmesi ve kolay anlaşılabilir olması

¹¹² Andreas Marchetti, "Barcelona, Neighbourhood and Beyond", **Center for European Integration Studies**, Bonn, 2005, s. 3, www.uni-bonn.de/~uzswac/marchetti-barcelona_neighbourhood.pdf. (19.04.2007)

sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunun için de AB AKP çerçevesinde tüm farklı ortakların politikaya uyum sürecine saygı göstermektedir. AB komşularına daha fazla güvenilirlik ortak imajı vermek açısından söz konusu uyum sürecinde Barselona sürecindeki olduğu gibi kısasa kısas (vis-a-vis) uygulamalarından kaçınılmaktadır. Çünkü geçmişte bu yöntemin komşu ülkelerde bir hayal kırıklığı yarattığı görülmüştür ve uzun vadede de AB'nin AKP hedeflerini sekteye uğratması mümkündür.

3.2.2. İşbirliği (Co-operation)

AB'nin Akdeniz politikasında (Barselona Süreci) işbirliği konusu zaten önemli bir yer tutmuştur ve tutmaya devam etmektedir. Süreci finanse eden taraf AB olsa da komşu ülkeler ile ilişkiler eşitlik esasına dayanmaktadır. Bu süreçte AB'nin özellikle güvenlik ve politik ortaklık konusunda komşularına kendi demokratik duruş ve tutumunu yüklemeye çalışması komşu ülkeler tarafından işbirliğinden daha çok kendi içişlerine karışım olarak algılanmıştır. Bu nedenle Komşuluk Politikası kapsamında AB işbirliğini ileri taşımak için komşu ülkelere direk olarak demokrasiyi empoze etme tutumundan daha çok “yönetişim” (good governance) kavramına odaklanmayı hedeflemektedir. Bu tutum değişikliği işbirliğinin yönteminin değiştirilmesi anlamına gelmektedir ve AKP'nin Barselona Süreci'ne göre üstün yönlerinden biri olmaktadır.

Yönetişim kavramı hukukun üstünlüğü kadar düşünce, basın ve örgütlenme özgürlüğünü içeren sivil hakları da kapsamaktadır.¹¹³ Bu hakların gerçekleşmesi komşu ülkeler tarafından içişlerine karışım olarak algılanan “demokrasiyi direk olarak empoze etmek” yerine yönetim kavramının geliştirilmesi yoluyla gerekli reformların yapılmasını sağlayabilecektir. Böylece demokrasi dışarıdan getirilmeyecek, komşu ülkelerin kendi içerisinde yönetim yoluyla kurulacaktır.

¹¹³ Marchetti, **a.g.m.**, s. 4.

3.2.3. Koşulluluk (Conditionality)

AKP kapsamında koşulluluk, AB'nin reformların ve değişikliklerin yürütücüsü rolünü üstlenerek hedeflenen alanlardaki reformlar için koşullu destek sağlaması anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle koşulluluk kavramı, komşu ülkelere sağlanacak desteğin ve tekliflerin hangi koşullar altında verileceğini göstermektedir.¹¹⁴ Öte yandan, koşulluluğun ne şekilde uygulanacağı sorusu dikkat çekicidir. Uygulamaya bakıldığında komşu ülkelere uygulanacak bir strateji olarak koşulluluğun üç farklı türü ortaya çıkmaktadır. Bunlar aşağıda Normal Sektörel Politika Koşulluluğu (Normal Sectoral Policy Conditionality), Negatif Koşulluluk (Negative Conditionality) ve Pozitif Koşulluluk (Positive Conditionality) olarak üç farklı şekliyle ele alınmaktadır.¹¹⁵

a) Normal Sektörel Politika Koşulluluğu

Bu koşulluluk türünde AB ve ana dış organlar (EIB, IMF, Dünya Bankası gibi) ortak bir çalışma metodu belirleyerek komşu ülkelere karşı her teşvik kategorisi için bir koşul oluşturmaktadırlar. Örneğin; Birlik makro ekonomik yardım tekliflerini komşu ülkelerde sıkı makro ekonomik yapının oluşturulması ile, teknik yardımların derecesini komşuların reform programlarının kalitesiyle, bu ülkeleri AB iç pazarına ulaşımını bunların AB'nin hukuksal düzenlemelerine adapte olabilmeleriyle ve ticari teşviklerini de komşu ülkelerin Dünya Ticaret Örgütü kurallarına uyumu ve ticaret politikaların kalitesi ile koşullandırmıştır.

b) Negatif Koşulluluk

Söz konusu koşulluluğun başlıca metodu yaptırım kullanmaktır. Negatiflik AKP'nin pozitif bir politika olarak ortaya çıkmasına karşın, komşu ülkelerde reformları ve değişimleri desteklemek için yaptırım uygulamasıyla alakalıdır. Bu tür koşulluk genelde terör, savaş ve kitle imha silahı üretimi gibi konular gibi hassas

¹¹⁴ Emerson, Noutcheva, **a.g.m.**, s. 13.

¹¹⁵ **A.g.m.**, s. 14.

konularda ortaya çıkmaktadır. Örneğin; AB Libya’da kitle imha silahlarını ve terörü önlemek için sunduğu teklifleri yaptırıma bağlamıştır.

c) Pozitif Koşulluluk

Bu koşulluluk türünde ise AB, normal sektörel koşulluluktaki teklifler ile koşulları kombine etmek amacıyla komşu ülkelere ek finansal ve politik destek sağlamak yoluna gitmektedir. Böylece normal koşulluğun bir adım ötesine gidilmektedir ki bu durum pozitifliği ifade etmektedir. AB, açıklanan bu koşulluluk türlerinden her komşu ülkenin kendi yapısal özelliklerine göre herhangi birini, ikisini veya üçünü birden uygulamaya koymaktadır.

3.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI’NIN MODELİ VE DAHA GENİŞ AVRUPA MATRİSİ

Bu başlık altındaki modelden kasıt politika kapsamında AB’nin komşularıyla hangi modeli baz alarak ilişki kuracağını aydınlatmaktır. AB’nin komşuları ile ilişkilerini hangi yapı üzerine oturtacağı sorusu halen cevaplanmış ve kesin çizgilerle belirlenmiş değildir. İncelenen modeller karmaşık ve kapsamlı bölgelerin organizasyonu için belirlenen modellerden seçilmiştir. AKP’nin muhatab olduğu bölge de çok kompleks ve karmaşık bir bölge olduğu için komşular ile ilişkilerin hangi yöntem ve yapı ile sağlanacağı açısından farklı modeller söz konusudur. Sözü edilen modeller dört farklı şekilde ortaya çıkmaktadır:¹¹⁶

- Ortak merkezli çember modeli (Hub-and-spoke) modeli : Bu modelde merkez (AB) komşuları ile ilişkilerini iki taraflı olarak belirleyerek sorunları çözmektedir.

- Ağ (Cobweb) modeli) : Ağ modelinde merkez (AB) ilişkileri basitleştirme amacı ile komşularını, kendisine olan politik veya coğrafi mesafeye göre kısa veya uzun olarak gruplar. Bununla birlikte, ikili ilişkiler bölgesel işbirliği ağından

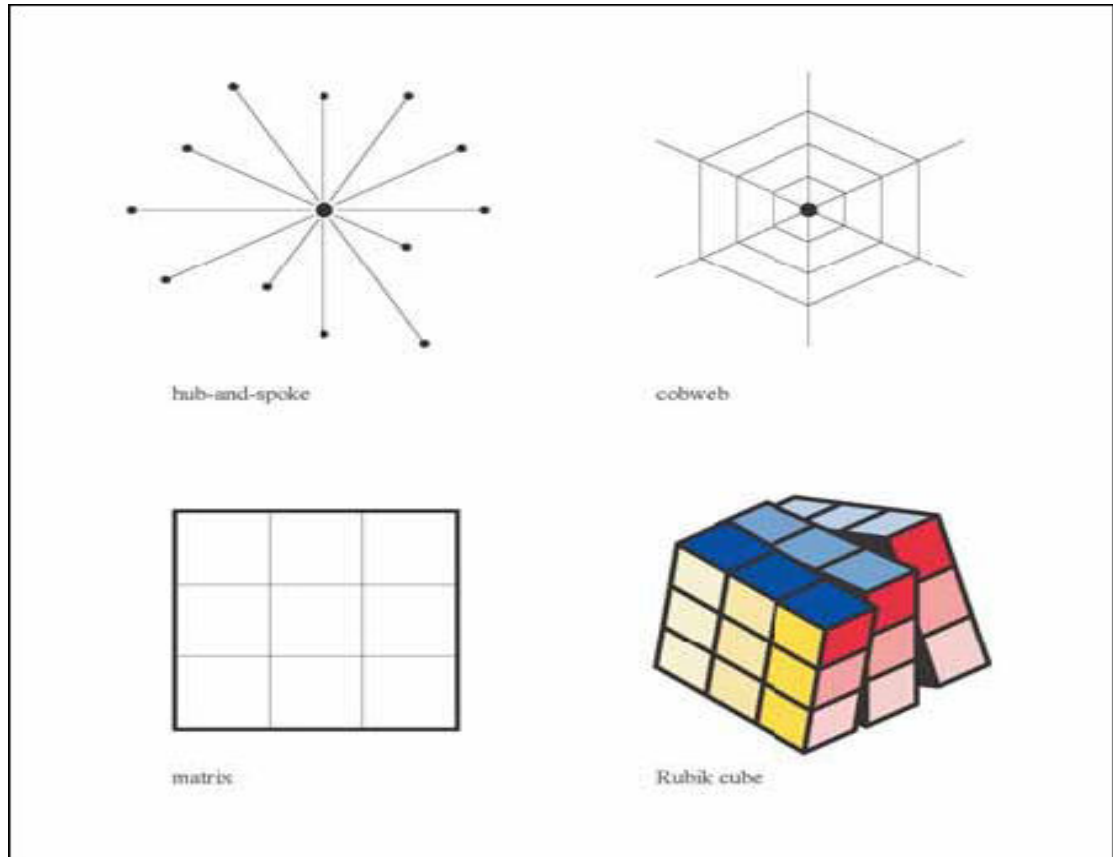
¹¹⁶ Emerson, **a.g.m.**, s. 8.

bağımsız değildir ve söz konusu ülke ile AB ve diğer ülkeler arasındaki ilişkilerle bağlantılandırılmaktadır.

- Matris modeli : Bu modelde ise merkez (AB) komşularıyla birlikte ilgili konu eksenlerini belirler. Belirlenen bu eksenlerin birinde politikalar yer alırken diğer ekseninde ise ülkeler veya bölgesel gruplar listelenir.

- Rubik küp (Rubik's cube) modeli : Bu modele göre eğer muhatab ülkelerin bulundukları bölgede birden fazla güçlü dış aktör varsa bu model kullanılır. İki veya daha fazla dış aktörün herbiri kendi dış politika matrislerine sahiptir. Bu şekilde oluşan politika matrisleri rubik küp şeklinde oldukları için modele bu ad verilmiştir. Her bir aktörün belirlediği politik matrisler bölge ile ilişkiler açısından düzensiz veya çelişkili olursa modeli işletmek de imkansız hale gelmektedir. Bu dört farklı model aşağıda şekil halinde gösterilmektedir.

Şekil 3:AKP'nin Modeli

Kaynak: Emerson, “ European Neighbourhood Policy : Strategy or Placebo?”, s.9.

Pratikte AB, AKP için cobweb modelini uygulama eğiliminde iken (Akdeniz, Balkan ve CIS (Council of Europe States) sınırlamasında olduğu gibi), aynı zamanda Barselona Sürecinden farklı olarak AKP’de komşular ile yürütülecek ikili ilişkilerin daha güçlü temellere oturmasını hedeflediği için Hub-and-spoke modelinden de esinlenmektedir. Ancak, politikanın başlangıç aşamasında komşular ile ilişkilerin öncelikle basit bir zeminde yürütülmesi açısından seçilen bu iki modelin, politika derinleştikçe matris modeline doğru kayması öngörülmektedir. Çünkü AB, bölgenin organizasyonu için matris modelinde açıklandığı gibi komşuları ile birlikte ilişkileri düzenlemek amacıyla bir “politik alanlar matrisi” oluşturmuştur. Söz konusu matris şu alanlardan oluşmaktadır :¹¹⁷

- Politik ve insani alan (Political and human dimension) : Bu alan, demokrasi ve insan hakları ve eğitim, kültür ve araştırma olmak üzere iki alt alana ayrılmaktadır.

- Ekonomik alan (Economic dimension) : Bu alan ise dış ticaret ve iç pazar düzenlemeleri için ekonomik alan, parasal ve makro ekonomik alan ve ekonomik ağ ve altyapı alanı olmak üzere üç alt alana ayrılmaktadır.

- Güvenlik alanı (Security dimension) : Son alan olan güvenlik alanı da adalet ve içişleri ve güvenlik ve dış politikalar olmak üzere iki alt alana ayrılmaktadır. Bu şekilde politik alanlara ayrılmış olan AKP, modelin çizgileri belirli hale getirildiğinden komşu ülkeler ile ilişkiler süreci için daha somut ve gerçekçi olarak ortaya çıkmaktadır.

3.4. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI’NIN EKONOMİK ve MALİ YÖNÜ : AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI ARACI

İlk olarak 1 Temmuz 2003 tarihinde Yeni Komşuluk Araçları için Zemin Oluşturmak” (Paving the Way for a New Neighbourhood Instrument) adlı belgede yeni komşuluk aracı (New Neighbourhood Instrument) adıyla sözü edilen yeni

¹¹⁷ Emerson, **a.g.m.**, s. 9.

ortaklık aracı iki aşamalı olarak uygulamaya konulmak üzere hazırlanmıştır. Bu aşamalar söz konusu belgede şu şekilde belirtilmiştir:¹¹⁸

1. Aşama : Bu aşama 2004 ve 2006 yıllarını kapsamaktadır. Aşamayı, 2000–2006 yılları arasında hazırlanan bütçenin içinde yer alan ve 5,3 milyar Euro tutarı MEDA, 3,1 milyar Euro tutarı ise TACIS olan toplam 8,4 milyar euro tutarında yardım, Avrupa Yatırım Bankası (EIB) ek fonu (2 milyar Euro Akdeniz, 500 milyon Euro Doğu Avrupa için) ve 2004 ile 2006 yılları arasındaki Komşuluk Pogramları (sınır ötesi) oluşturmaktadır.

2. Aşama : Bu aşama ise 2007 yılından itibaren geçerlidir. Bu aşamada diğer yardım programlarının tamamı yeni komşuluk aracı altında birleştirilecektir. Yardım tutarı konusunun kesin ölçüsü ise belgede belirtilmemiştir.

29 Eylül 2004 tarihinde ise Komisyon bu yeni komşuluk aracı ile ilgili olarak bir yönetmelik önerisinde bulunmuştur. Bu yönetmelik önerisinde yeni aracın ismi de Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (European Neighbourhood and Partnership Instrument) olarak belirtilmiştir. Söz konusu öneride özetle şu konular üzerinde durulmuştur:¹¹⁹

- Sinergi yaratabilmek ve etkiyi güçlendirmek için, yapılacak yardımların ulusal ölçüleri tamamlayıcı bir nitelikte olması, Komisyon ile faydalananlar arasında bir ortaklık içerisinde gerçekleştirilmesi ve birincisi tarafından finanse edilmesi, ayrıca bahse konu yardımların Topluluk politikalarıyla ve Birlik ile komşu ülkelerin taraf olduğu diğer anlaşmalar ile tutarlı olması gerekmektedir.

- Bu düzenleme dahilinde sağlanacak yardımlar ülke bazında veya çok taraflı programlar, tematik programlar ve sınır ötesi işbirliği programları başlıkları altında

¹¹⁸ **Paving the Way for a New Neighbourhood Instrument**, s. 8.

¹¹⁹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, **AB Komşuluk Politikası**, 2005, s. 2, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detay&yayinID=1152&icerikID=1260&dil=TR>. (20.04.2007)

yürütülecektir. Diğer taraftan, yardımların öncelikleri ve programlara yapılacak çok yıllık fon tahsisatı strateji belgelerine göre belirlenecektir.

- AKOA'nın ayırt edici özelliklerinden biri olan "sınır ötesi işbirliği"ne göre, üye ülkeler ile komşu ülkelerden ortak bir sınırı paylaşanları bir araya getiren "birleşik programlar" finanse edilecektir. Söz konusu programlar, ilgili üye ülkeler ve komşu ülkeler tarafından ortak bir yönetim otoritesi aracılığı ile idare edilecektir.

- Yeni düzenleme ile birlikte TACIS ve MEDA gibi eski düzenlemeler ve gerekli görüldüğü takdirde diğer araçlar da yürürlükten kaldırılacaktır. Bununla birlikte, yürürlükten kaldırılan düzenlemelere cari mali perspektifinin (2006 sonu) sonuna kadar ihtiyaç duyulacağından yeni düzenleme 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren uygulamaya konulacaktır. - Yönetmelik taslağında yer alan bilgilere göre 2007–2013 dönemi için tahsis edilmesi planlanan kaynak tutarı 14,929 milyon Euro olarak belirlenmiştir.

Yine 2004 yılının eylül ayında WWF Avrupa Politika Ofisi (European Policy Office) tarafından yayımlanan Avrupa Komşuluk Politikası WWF Brifing Belgesi (The European Neighbourhood Policy A WWF Briefing Paper) adlı belgenin Fonlama bölümünde, yeni komşuluk aracının iki ayrı fonlama penceresine sahip olacağı, bölgesel işbirliği projeleri kadar sınır ötesi işbirliğini de destekleyeceği belirtilmiştir.

Bu bağlamda, birinci pencere kapsamında;¹²⁰

- Sınır ötesi işbirliğininin desteklenmesi;
- Tüm ülkelerin deniz sınırlarının da dikkate alınması

¹²⁰ WWF European Policy Office, **The European Neighbourhood Policy (ENP) : A WWF Briefing Paper**, Brussels, Ekim 2004, s. 4, www.ecologic.de/download/dinner_dialogue/2004/enp_wwf_briefing_paper.pdf. (22.04.2007)

- Programların öncelikli olarak ikili ilişkiler şeklinde olması öngörülmektedir. Ancak uzaklık ve diğer faktörlerin etkisinin ikili sınır ötesi işbirliğine izin vermediği deniz sınırlarında çok yanlı programlar da oluşturulabileceği de belirtilmiştir.

İkinci pencere kapsamında ise,

- AB üyeleri ve ortak ülkeler arasında daha geniş ülkeler arası işbirliği için daha esnek bir destek sağlanması;

- İşbirliğinin özel alanlara (çevre, telekomünikasyon, taşıma ağları, kamu sağlığı ve organize suçlara karşı mücadele) odaklanması;

- Komisyona fonlama açısından özel teknik ve politik önemi olan projelerin seçimi, teklifi ve tanımlama yetkisinin tanınması;

- Programlamanın Komisyon tarafından idare edilmesi;

- Uygulamaların ise yönetici organ görevini yürütecek dışsal kurumlar tarafından idare edilmesi öngörülmüştür.

Tüm bu sürecin sonunda ise, daha önce AKP'nin Gelişimi başlığı altında da belirtildiği üzere, 24 Ekim 2006 tarihinde Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nde 29 Eylül 2004 tarihindeki Komisyon önerisi doğrultusunda düzenlenen AKOA yasal statüsünü kazanmıştır.

AKOA'nın oluşturulması ile birlikte daha önceki fonlama programları olan TACIS ve MEDA programları 2006 yılı sonu itibarı ile sona ermiştir. Böylece AB'nin komşuluk politikası kapsamındaki programının yegane aracı haline gelmiştir. Bu şekilde, politikanın programının ve aracının tek başlıklar altında belirlenmesi komşu ülkelerde Komşuluk Politikası'nın daha açık ve basit anlaşılabilir ve uygulanabilir hale gelmesini sağlamıştır.

3.4.1. AKP Fonları

AKOA’da özellikle öne çıkarılan konu sınır ötesi işbirliğidir (cross-border cooperation). AKP’nin ana amacı son genişlemeden sonra Avrupa kıtasında yeni bölünmelerin olmasını engellemektir. Bu stratejik hedefi desteklemek için 2007 yılından itibaren geçerli olan AKOA özellikle sınır ötesi işbirliğine ve bölge içi işbirliğine odaklanmaktadır.¹²¹ AKOA, ortak sınırları paylaşan AB üyeleri ve ortak ülkeler tarafından oluşturulan ortak projeleri finanse etmektedir.

2007 ile 2013 yılları için planı yapılan AKOA çerçevesinde yıllara göre fonların dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir: ¹²²

Tablo 1. AKOA Çerçevesinde Yıllara Göre Fon Dağılımı

(a) Taahhüt ve ödemeler programı

(milyon Euro)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013 ve sonraki yıllar ¹²³	Toplam
Taahhütler	1.376	1.506	1.802	2.000	2.229	2.536	2.883	14.332
Ödemeler	206	432	744	1.117	1.508	1.816	8.509	14.332

(b1) Teknik ve idari destek (personel için)

Taahhütler	33	37	45	51	59	68	78	371
Ödemeler	33	37	45	51	59	68	78	371

(b2) Teknik ve idari destek (harcamaları desteklemek için)

Taahhütler	24	26	30	32	34	38	42	226
Ödemeler	24	26	30	32	34	38	42	226

¹²¹ European Neighbourhood Policy Official Website, **European Neighbourhood Policy**, http://ec.europa.eu/world/enp/faq_en.htm#4.7 (22.04.2007)

¹²² **Proposal for a Regulation establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument**, s. 36.

¹²³ Tablolarda yer alan “sonraki yıllar” ibaresi sadece ödemeler için kullanılmıştır.

(c) a ve b toplamı : Toplam finansal destek

(milyon Euro)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013 ve sonraki yıllar	Toplam
Taahhütler	1.433	1.569	1.877	2.083	2.322	2.642	3.003	14.929
Ödemeler	263	495	819	1.200	1.601	1.922	8.629	14.929

Kaynak: Commission, **Proposal for a Regulation establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument**, s.36.

3.5. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN KAYNAKLARI

AKP'nin teorik yapısından uygulama alanına geçişini sağlayan ve işleyişini gerçekleştiren kaynakları Ülke Raporları, Eylem Planları, Ülke Strateji Belgeleri ve Ulusal Gösterge Programları ile İlerleme Raporları'dır. Bu dört kaynak başlıklar halinde aşağıda ele alınmaktadır.

3.5.1. Ülke Raporları (Country Reports)

Politika sürecinin başlangıcında Komisyon'un hazırladığı Ülke Raporları (ÜR) komşu ülkelerin politik, ekonomik ve sosyal durumlarını kurumsal ve sektörel açıdan gösterirken, ülkelerle daha derin ilişkilerin nasıl ve ne zaman mümkün olacağını ortaya koymaktadır.¹²⁴ Ülke Raporları, Eylem Planları için bir başlangıç noktası olmuştur. İlk yedi ortak ülke (İsrail, Ürdün, Fas, Moldova, Filistin Otoritesi, Tunus, Ukrayna) için hazırlanan Ülke Raporları Mayıs 2004'te, diğer beş ülke (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Mısır, Lübnan) için hazırlananlar ise Mart 2005'te yayımlanmıştır. AB'nin AKP ülkeleri için hazırladığı Ülke Raporları bir sonraki bölüm olan Eylem Planları başlığı altındaki tabloda gösterilmiştir.

¹²⁴ European Commission, **Lebanese Republic Country Strategy Paper 2007 – 2013 and National Indicative Programme**, s. 2.

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_lebanon_en.pdf. (25.04.2007)

3.5.2. Eylem Planları (Action Plans)

Eylem Planları, komşu ülkeler ile ortaklaşa kabul edilen, ortak değer ve çıkarlar üzerine kurulan ve Ülke Raporları'ndaki eksiklikleri gidermek üzere belirlenen eylemler niteliğinde hazırlanan AKP'nin ana işletici aracıdır. Sözü edilen ortak değerler, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü güçlendirme ve sivil toplumun geliştirilmesini destekleme, azınlıkların hakları ile basın ve ifade özgürlüğünü kapsayan insan hakları ve temel özgürlüklere saygıdır.¹²⁵ Planlar, ortak hedefler, politik ve güvenlik konularında işbirliği, ekonomik ve ticari konular, ortak çevresel endişeler, kültürel ve bilimsel işbirliği gibi konuları içermektedir. Ayrıca AB'nin dış hedef ve eylemleri olan terörizmle ve kitle imha silahlarının artışına karşı mücadele, bölgesel çatışmaların çözümünü destekleme ve sınır ötesi işbirliğine katkıda bulunması konularını da kapsamı içine almaktadırlar. İç Pazar açısından ise, fikri mülkiyet, hizmetler, kamu maliyesi, şirketler hukuku ve malların serbest dolaşımı gibi konular bu planlarda yer almaktadır.

Bu ortak değerlere ve hedeflere ulaşmak için AB komşu ülkelerine finansal ve mali destekler sağlama konusunu da Eylem Planlarının içinde değerlendirmektedir. Eylem Planları kapsamlı olmalarının yanında her komşu ülkenin kendi prensipleri, ulusal reform süreçleri ve AB ile ilişkilerine göre farklılaştırılmaktadır. Diğer bir deyişle, planlar ülke merkezli olarak oluşturulmaktadır. Örneğin; nispeten gelişmiş ülkeler ekonomilerinin daha enerjik bir biçimde yeniden yapılandırılmasına odaklanırken, daha az gelişmiş ülkeler ise demokrasiyi güçlendirmek ve temel ekonomik reformları teşvik etmek gibi daha temel adımlar üzerinde odaklanmak durumundadır.

Her bir anlaşmanın ilgili ülkenin ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda isteğe bağlı (tailor-made) olarak düzenlenmiş olması önemli diğer bir husustur.¹²⁶ Her bir

¹²⁵ Commission of the European Communities, **Commission Proposals for Action Plans Under the European Neighbourhood Policy**, Brussels, COM (2004) 795 final, s. 3, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/communication_commission_enp_action_plans.pdf. (23.04.2007)

¹²⁶ European Neighbourhood Policy Official Website, **European Neighbourhood Policy**, http://ec.europa.eu/world/enp/faq_en.htm#3.3. (23.04.2007)

ülke AB ile politik ve ekonomik bağlarını ne kadar güçlendirmek istediğine kendisi karar verecektir. Ayrıca Eylem Planları bölgesel işbirliğini de geliştirmeyi amaçlamaktadır. Planlar en az üç yıllık yapılır ve bu süre sonunda yenilenmeye tabi tutulur. Plan kapsamındaki hedeflere ulaşılmasının ardından mevcut ikili anlaşmaların yerine “Avrupa Komşuluk Anlaşmaları” imzalanarak komşu ülkelerle imtiyazlı bir ortaklık kurulması amaçlanmaktadır.

Hemen belirtmelidir ki, AB ile ortak ülkeler arasında politik bir anlaşma olan Eylem Planları, halihazırda varolan angajmanlar doğrultusunda biçimlendirilmektedir. Söz konusu angajmanlar ise Ortaklık Anlaşmaları (Association Agreement, AA) ve Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarıdır. (Partnership and Cooperation Agreement, PCA). Her iki anlaşma da AB ile AB üyesi olmayan ülkeler arasında gerçekleştirilmekle beraber, Ortaklık Anlaşmaları güney komşuları ile yapılmakta, politik, ticari, sosyal, kültürel ve güvenlik konularını içermektedir. AB, anlaşma kapsamında bu alanlarda ortak ülkenin reformlarını desteklemektedir. Aynı zamanda AA bağlamında ülkeye bazı ürünlerde AB piyasasına tarifesiz giriş de teklif edilebilmektedir. Son yıllarda imzalanan AA’lar AB ile üçüncü ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşmasını da içermektedir. Öte yandan, AA’nın uygulamaya konulabilmesi için tüm AB üyeleri tarafından kabul edilmelidir.

Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ile doğu komşuları ve Orta Asya ülkeleri ile yapılmaktadır. PCA’lar AB ile ortak ülkeleri arasında politik, ekonomik ve ticari ilişkileri belirleyen, demokrasi ve insan hakları temel değerlerine saygıya dayanan yasal bir çerçevedir. AA’dan farklı olarak her PCA on yıllık bir süre için yapılır ve AA’da olduğu gibi tüm AB üyeleri tarafından kabul edilmelidir.

Eylem Planları genel olarak altı belirli alanı içermektedir. Bu alanlar:

- *Politik Diyalog ve Reform:* AB, bu alan kapsamında komşuları ile insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, hukukun üstünlüğü ve demokrasi ölçütlerini içeren politik diyalogta bulunacaktır.. Ayrıca, politik ve bölgesel işbirliği, kitle imha

silahlarının sınırlandırılması ve terörizme karşı savaş konuları da bu başlık altında değerlendirilmektedir.¹²⁷

- *Ekonomik ve Sosyal İşbirliği ve Kalkınma*: Bu alanda politikanın uygulandığı bölgede yatırım ve iş ortamını iyileştirecek konuları da içeren ekonomik ve sosyal reformlar ile kalkınma konuları değerlendirilmektedir.¹²⁸

- *Ticaret ile İlgili Konular, Pazar ve Düzenleyici Reformlar*: Bu alanda, komşu ülkelerle gerçekleştirilecek olan ticari ilişkilerin yanısıra komşu ülkelerin aşamalı olarak AB İç Pazarı'na uyum sağlamaları ve pazarda pay elde etmeleri konuları incelenmekte ve bunu sağlamak için gerekli olan düzenleyici reformlar ele alınmaktadır.¹²⁹

- *Adalet, İçişleri ve Güvenlik Konularında İşbirliği*: Bu alanda göç konusu da dahil olmak üzere, adalet, içişleri, özgürlük ve güvenlik konuları ele alınmaktadır.¹³⁰

- *Sektörel Konular*: Sektörel alanda komşu ülkeler ile taşımacılık, enerji, bilgi toplumu, çevre ve araştırma–geliştirme gibi sektörel konular ele alınmaktadır.¹³¹

- *İnsani Boyut* : Bu alanda ise politikanın insani boyutu incelenmektedir. Alandaki en önemli konu insan insana ilişkiler olurken, sivil toplumların işbirliği, kamu sağlığı, sınır ötesi ve bölgesel işbirliği ve bilim ve teknolojiye işbirliği konuları da bu alanın kapsamına girmektedir.¹³²

İlk Eylem Planları, 9 Aralık 2004 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından onaylanmıştır. İlk aşamada, Moldova, Ukrayna, Fas, Tunus, Ürdün, İsrail ve Filistin

¹²⁷ WWF European Policy Office, **a.g.m.**, s. 2

¹²⁸ Michelle Pace, “The European Neighbourhood Policy : A Statement about the EU’s Identity ?”, **Friedrich Ebert Stiftung**, 12/2005, s. 4, www.fes.de/fes6/pdf/Pace.pdf. (24.04.2007)

¹²⁹ **European Neighbourhood Policy**, http://ec.europa.eu/world/enp/faq_en.htm#3.4. (24.04.2007)

¹³⁰ Pace, **a.g.m.**, s. 5.

¹³¹ WWF European Policy Office, **a.g.r.**, s. 2.

¹³² Pace, **a.g.m.**, s. 5.

Otoritesi ile anlaşmaya varılarak planlar hazırlanmıştır. Zaman içinde Eylem Planlarının gelişimi aşağıdaki tabloda verilmiştir.¹³³

Tabloda AB'nin AKP kapsamındaki ülkeler ile düzenlediği Eylem Planlarının her iki tarafça kabul tarihlerinin yanısıra, sözleşmeye dayalı ilişkilerin yürürlüğe giriş ve Ülke Raporlarının (ÜR) tarihleri de gösterilmektedir.

Tablo 2. AKP Ortak Ülkeleri ve AKP'nin Ülke Raporları ile Eylem Planları

AKP Ortak Ülkeleri	AT ile Sözleşmeye Bağlı İlişkilerin Yürürlüğe Girişi	AKP Ülke Raporları	AKP Eylem Planları	Eylem Planlarını AB'nin Kabulü	Eylem Planlarının Ortak Ülkelerle Birlikte Kabulü
Cezayir	AA – Eylül 2005	--	--	--	--
Ermenistan	PCA – 1999	Mart 2005	2006 Sonbahar kabul	13.11.2006	14.11.2006
Azerbaycan	PCA – 1999	Mart 2005	2006 Sonbahar kabul	13.11.2006	14.11.2006
Beyaz Rusya	--	--	--	--	--
Mısır	AA – Haziran 2004	Mart 2005	2006 sonu kabul	--	--
Gürcistan	PCA – 1999	Mart 2005	2006 Sonbahar kabul	13.11.2006	14.11.2006
İsrail	AA - Haziran 2000	Mayıs 2004	2004 sonu kabul	21.02.2005	11.04.2005
Ürdün	AA - Mayıs 2002	Mayıs 2004	2004 sonu kabul	21.02.2005	02.06.2005
Lübnan	AA - Nisan 2006	Mart 2005	2006 Sonbahar kabul	17.10.2006	19.01.2007
Libya	--	--	--	--	--

¹³³ Dış Ticaret Müsteşarlığı, **a.g.m.**, s. 2.

Moldova	PCA - Temmuz 1998	Mayıs 2004	2004 sonu kabul	21.02.2005	22.02.2005
Fas	AA – Mart 2000	Mayıs 2004	2004 sonu kabul	21.02.2005	27.07.2005
Filistin Otoritesi	Geçici AA – Temmuz 1997	Mayıs 2004	2004 sonu kabul	21.02.2005	04.05.2005
Suriye	--	--	--	--	--
Tunus	AA – Mart 1998	Mayıs 2004	2004 sonu kabul	21.02.2005	04.07.2005
Ukrayna	PCA – Mart 1998	Mayıs 2004	2004 sonu kabul	21.02.2005	21.02.2005

Kaynak: Andreas Marchetti, **a.g.m.**, s.9.

3.5.3. Ülke Strateji Belgeleri (Country Strategy Papers) ve Ulusal Gösterge Planları (National Indicative Plans)

Ülke Strateji Belgesi AKP kapsamındaki komşu ülkelerin her birinin kendi özel durumlarına göre hazırlanan ve ülkelerin politik, ekonomik ve sosyal durumlarının analiz edildiği ve AB ile söz konusu komşu ülke arasındaki işbirliğinin nasıl sağlanacağını gösteren belgedir. Belgede ülkenin analizi yapıldıktan sonra AB ile komşu ülke arasındaki işbirliği programının nasıl sağlanacağı ele alınmakta ve son olarak da AB'nin bu işbirliği için atacağı adımlar ortaya konulmaktadır.

Ulusal Gösterge Planları (UGP) ise, komşu ülkenin kendi dinamiklerine göre belirlenen öncelikli alanların listelendiği ve bu öncelikleri yerine getirmek için gerekli olan bütçelerin hazırlanmasına dair belgelerdir. Bu planlar Strateji Belgesinin bir devamı niteliğindedir. Diğer bir deyişle, UGP'ler ülkenin analizinin yapıldığı ve işbirliğinin nasıl sağlanacağını ortaya koyan strateji belgelerinin uygulama ayağını oluşturmaktadırlar. UGP'lerde ülkenin politika öncesindeki ekonomik ve mali durumunu özetleyerek politika ile birlikte bu ekonomik ve mali durumun belirlenen önceliklerle birlikte nasıl iyileştirileceği de gösterilmektedir.

3.5.4. İlerleme Raporları (Progress Report)

İlerleme Raporları, AB ile komşu ülke arasındaki Eylem Planı'nda belirlenen eylemlerin ne ölçüde yerine getirildiğini ve uygulandığını gösteren bir belge niteliğindedir. Bu belgenin hazırlanmasında da Eylem Planı'nda olduğu gibi her ülkenin kendi özel ve farklı koşulları göz önüne alınmaktadır. Henüz genç bir politika olan AKP'nin uygulamalarının ilk değerlendirmesi İlerleme Raporları çerçevesinde yapılmaktadır. İlerleme Raporları ilk kez, İsrail, Ürdün, Filistin Yönetimi, Tunus, Fas, Moldova ve Ukrayna için 4 Aralık 2006 tarihinde yayımlanmıştır. Bu yedi ülke aynı zamanda Mayıs 2004'te Politika kapsamında ilk kez Ülke Raporu hazırlanan ülkelerdir.

3.6. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu başlık altında AKP'nin uygulanmaya konulduğundan itibaren geçen sürede oluşan güçlü ve zayıf yönleri değerlendirilerek, zayıf yönlerin nasıl giderileceğine dair görüşlere değinilecektir.. Hiç şüphesiz, bu değerlendirmede Komisyon'un 4 Aralık 2006 tarihinde yayımlandığı "Avrupa Komşuluk Politikası'nı Güçlendirmek" (Strengthening the European Neighbourhood Policy) belgesi çok aydınlatıcı olacaktır.

3.6.1. AKP'nin Güçlü Yönleri

Belgenin yayımlandığı tarih itibarı ile ilk on sekiz ayını dolduran AKP Birlik ile komşuları arasındaki güçlü ilişkiler için sağlam bir temel olmaktadır. AKP taraflar arasındaki tek çerçeveli bir politikadır ve ortakların onbiri ile AKP Eylem Planı oluşturulmuştur. Komşu ülkelerin çoğunda bir önceki yıl ekonomik ve politik reformlar gerçekleşmiştir. Bazı ortak ülkeler de Eylem Planlarını kendi iç reform stratejilerinin merkezine koymuşlardır. Ayrıca, uluslararası finans kuruluşları da kendi politikalarını komşu ülkeler için bunlarla aynı paralelde geliştirmiştir.

Bu olumlu gelişmeleri daha ayrıntılı olarak incelemek gerekirse AKP'nin başlangıcından itibaren iki taraf açısından –AB ve komşuları- güçlü olan yönleri şu şekilde sıralanabilir:

Bütünleşme (Integration): Belgeye göre bütünleşme ile birlikte, AB ile her bir ortak arasındaki tüm konuların tartışılıp işlendiği “komşuluk” bir bütün olarak kapsanan tek ve açık bir çerçeve olmuştur.¹³⁴

Ortak Sahiplik (Joint Ownership): Belge hazırlandığı tarihte politikanın işletici aracı olan “Eylem Planı” politik seviyede komşu ülkelerle karşılıklı olarak tamamen görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Diğer bir deyişle, politika için, AB ile ortaklar arasında yürütme açısından ortak sahiplik sağlanmıştır.¹³⁵

Somutluk (Concreteness): Komisyon'un belgesinde, Eylem Planları çok geniş ve kapsamlı olmasının Komşuluk Politikasının daha somut biçimde algılanmasına ve devamında da kabul edilebilir hale gelmesinde katkısı bulunduğu belirtilmiştir.¹³⁶

Fonların Daha İyi Kullanımı (Better Use of Funds): Komisyon yayımladığı belgede AKOA'nın, ortak ülkelerde kaynakların artırılmasını ve yeni işbirliği formlarının (sınırlararası işbirliği ve twinning gibi) oluşturulmasında önemli rol oynadığının üzerinde durmuştur.¹³⁷

3.6.2. AKP'nin Zayıf Yönleri

Yukarıda sözü edilen olumlu gelişmelerin yanında onsekiz ay sonrasında komşu ülkelerde hala önemli ve ciddi sorunlar göze çarpmaktadır. Özellikle yoksulluk ve işsizlik, ekonomik performans, yolsuzluk ve temel zorluklara karşı güçlü yönetim konularında komşu ülkeler yeterli gelişmeyi sağlayamamış ve neredeyse başlangıç noktası ile aynı seviyede kalmışlardır. Belgede, bunların temel

¹³⁴ Strengthening the European Neighbourhood Policy

¹³⁵ A.g.r., s. 3.

¹³⁶ A.g.r., s. 3.

¹³⁷ A.g.r., s. 3.

olarak komşuların sorunları olduğu, ancak bu sorunların yasadışı göçler, enerji arzlarına yansıyan belirsizlikler, çevresel bozulma ve terörizm vasıtası ile Avrupa'ya da yansıdığı özellikle vurgulanmıştır. Daha ayrıntılı olarak AKP'nin belge tarihindeki zayıf ve geliştirilmeye ihtiyaç duyulan yönleri şunlardır:

Ticaret ve Ekonomik Bütünleşme (Trade and Economic Integration): Belgede AB'nin Politika kapsamındaki ortaklarıyla ticari ilişkilerini geliştirmeye devam etmekte olduğu ancak Birliğin Komşuluk Politikasından daha fazla ekonomik ve politik fayda sağlamak açısından tüm ortaklara daha derin ticari ve ekonomik entegrasyon perspektifi teklifinde bulunması gerektiği vurgulanmıştır.¹³⁸

Hareketlilik ve Göç (Mobility and Migration): Komisyona göre AKP ülkeleri ile hareketlilik ve göç yönetimi konusunda işbirliği gelişmesine rağmen, AKP henüz ortak ülkelerin vatandaşlarının AB'ye girişlerin konusunda kayda değer bir gelişme sağlayamamıştır.¹³⁹

Bölgesel Çatışmalar (Regional Conflicts): Belge'de üzerinde durulan diğer bir zayıf nokta ise, Komşuluk Politikasının bölgedeki çatışmaların çözümü konusunda önemli bir gelişme sağlayamaması olarak belirlenmiştir. AB'nin söz konusu sorunları çözebilmesi için bölgede daha aktif olması gerektiği ve bölge ile daha ilgili hareket etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁴⁰

3.6.3. AKP'yi Güçlendirmek

Komşu ülkelerdeki kalkınma ve reformlar ilk olarak onların kendi çıkarlarına olsa da ortaklarını bu çaba için desteklemek AB'nin de çıkarlarına uygundur. AB komşularının ihtiyaçlarını, istek ve arzularını destekleyerek onların AB'ye adapte olmasını sağlamaktadır. Ortak ülkelerin reform uygulamalarına hız vermeleri daha derin ilişkileri ortaya çıkaracak ve AB'nin desteğinin de artmasını sağlayacaktır. Bu çerçevede AKP'nin güçlendirilmesi gereken yönleri şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

¹³⁸ A.g.r., s. 3.

¹³⁹ A.g.r., s. 3.

¹⁴⁰ A.g.r., s. 4.

- *Ekonomik ve ticari öğeleri artırmak*: Komisyon'un belgesinde AB'nin AKP kapsamındaki ortakları ile daha derin ekonomik bütünleşme sağlamasının politikanın başarılı ve daha güvenilir olması açısından önemli olduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu alanda politikayı güçlendirmek için ticaret, yatırım ve ekonomik entegrasyon eylem noktaları olarak hedeflenmiş ve tüm AKP ortakları için derin ve kapsamlı bir Serbest Ticaret Alanı oluşturulması, ortak ülkelerdeki reform desteğini artırmak ve ülkelerdeki yatırım ortamının iyileştirilmesi, önemli sektörlerde AKP ortakları ile bütünleşme ve işbirliğinin güçlendirilmesi gereklikleri vurgulanmıştır.¹⁴¹

- *Dolaşımı kolaylaştırmak ve göçü yönetmek*: Belgeye göre, AKP ortakları için politikanın en önemli yönlerinden biri bireylerin dolaşımının artırılmasıdır. Fakat mevcut vize politika ve uygulamaları ortaklar arasında zorluklara neden olmaktadır. Belgede bu alanda politikayı güçlendirmek için serbest dolaşım ve göç eylem noktaları olarak belirlenmiş ve iş ilişkileri, eğitim, turizm vb. alanlarda AKP ortaklarına vize kolaylığının sağlanması ve seyahat engellerinin kaldırılması öngörülmektedir. Böylelikle, iyi yönetilen bir göç ve dolaşım sistemi yaratılarak, yasadışı göç ile savaşta ve etkili sınır yönetimi konusunda ortaklarla işbirliğinin daha verimli bir biçimde gerçekleşeceğinin altı çizilmiştir.¹⁴²

- *İnsan insana değişimi artırmak*: Komisyon dolaşım konusundan ayrı olarak AKP'nin bir insani yanı olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, AB ve komşu ülke vatandaşlarının karşılıklı etkileşim için daha fazla fırsat yaratması ve birbirlerinin kültürleri hakkında daha fazla bilgilenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Belgede bu alandaki eksikliklerin giderilmesi için eylem noktası olarak insan insana değişime değinilmiş ve AKP ortakları ile eğitimsel, kültürel ve araştırma değişimlerinin sağlanması, sivil toplum kuruluşları arasındaki interaksyonun artırılması, bölgesel ve yerel otoritelerin daha sıkı ilişkiler kurması hedefleri belirlenmiştir.¹⁴³

- *AKP'ye tematik boyut kazandırmak*: Belgenin bu alanında Komşuluk Politikasının genel olarak ikili ilişkiler üzerinde yürümekte olduğu, ancak bazı

¹⁴¹ A.g.r., s. 4.

¹⁴² A.g.r., s. 5.

¹⁴³ A.g.r., s. 6.

önemli alanlarda –enerji, taşıma, çevre, kamu sağlığı, sınır yönetimi, göç ilişkileri, vb.- AB’nin ikili ilişkiler yerine çok yanlı ilişkiler içinde bulunması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, politikanın bu yönünün güçlendirilmesi için eylem noktası olarak bir tematik çerçeve hedeflenmiştir. Buna göre, Komşuluk ortakları ile kilit sektörlerde çok yanlı ilişkilerin güçlendirilmesi, enerji ve taşımacılık alanında ortaklar ile çok yanlı anlaşmalar yapılması ve mevcut olanların güçlendirilmesi, AB’nin taşıma ve enerji ağlarının komşu ülkelere doğru genişletilmesi için çalışmalar yapılması gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁴⁴

- *Politik işbirliğini güçlendirmek:* Komisyon bu alandaki eksikliğin AKP’nin kendisinin önemli hedeflerinden biri olan bölgedeki çatışmaların çözümüne katkıda bulunamadığı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu çatışmaların Birlik için, bölgedeki gerginlik riski, mülteci göçleri, enerji, ticaret ve taşıma ağlarının kopması ve terörizm gibi sorunlar ortaya çıkardığını vurgulamıştır. Bu alandaki sorunların çözümü için belgede eylem noktası olarak politik işbirliği hedeflenmiş ve bölgesel çatışmaların çözülmesinde AB’nin daha aktif rol alması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu doğrultuda, Komisyon 2007 yılında üst düzey toplantıların düzenlenmesi ile AKP ülkeleri ile söz konusu sorunlar bağlamında parlamenter işbirliğinin artırılması hedeflerine dikkat çekmiştir.¹⁴⁵

- *Bölgesel işbirliğini geliştirmek:* Özellikle Karadeniz bölgesinde Moldova, Ukrayna, Güney Kafkas ülkeleri ile Rusya ve Türkiye’nin de katkısıyla işbirliğinin artırılması ve bir “Karadeniz Sinerjisi” (Black Sea Synergy) yaratılmasının öncelikli hedef olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu amaç doğrultusunda politikanın güçlendirilmesi için eylem noktası olarak bölgesel işbirliği seçilmiş ve bölge ülkelerinin dışişleri bakanları ile diyalogun artırılması, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Organizasyonu (Black Sea Economic Cooperation Organisation, BSEC) ile işbirliğinin ilerletilmesi öngörülmüştür. Ayrıca, “Komşuların komşuları” ile enerji, taşıma ve yasadışı göç konuları gibi konularda işbirliğinin artırılması hedeflerinin üzerinde yoğunlaşılması gerektiğinin üzerinde durulmuştur.¹⁴⁶

¹⁴⁴ A.g.r., s. 8.

¹⁴⁵ A.g.r., s. 9.

¹⁴⁶ A.g.r., s. 10.

- *Finansal işbirliğini güçlendirmek*: Komisyon tarafından güçlendirilmesi gereken son alan olarak belirlenen bu alanda 2007 yılından itibaren geçerli olan AKOA kapsamında ortak ülkelerle mali ilişkilerin artırılması amacıyla eylem noktası olarak mali işbirliği belirlenmiş ve AKOA'nın etkisinin maksimize edilmesi ile ortak ülkelerle mali koordinasyonun geliştirilmesi hedefleri vurgulanmıştır.¹⁴⁷

AB, AKP kapsamında yukarıda sayılan alanlardaki hedeflerini belirleyerek tüm komşularıyla ilişkilerini daha da geliştirme niyetini ortaya koymuştur. Ayrıca AKP'nin tüm teorik özellikleri önceden de belirtildiği gibi politikanın işleticisi olan ülke raporları, eylem planları ve ilerleme raporları ile uygulamaya geçirilmektedir. Bir sonraki başlık altında bu uygulamanın söz konusu belgeler ve raporlar ile ne şekilde işlediği çalışmada özel olarak incelenen Maşrek bölgesi ülkeleri için incelenecektir

¹⁴⁷ A.g.r., s. 12.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM : AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI KAPSAMINDA MAŞREK BÖLGESİNDEKİ POLİTİK GELİŞMELER

Yakın Doğu (Maşrek), Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki bölgelerden biri olup, Hindistan ve Akdeniz arasındaki Orta Doğu ülkelerini tanımlamak için kullanılan tabirdir. Maşrek bölgesi ülkeleri Mısır, İsrail, Filistin Yönetimi, Ürdün, Lübnan ve Suriye'dir.

Birinci bölümde Avrupa ile bölgenin ilişkilerinin tarihçesi geniş olarak anlatıldığından bu bölümde Avrupa Birliği-Maşrek ilişkileri Komşuluk Politikası kapsamında ele alınacaktır. Bu bölümde öncelikle Maşrek ülkelerindeki rejimlerin karakteristiği yani politik yapı, daha sonra bölgenin jeo-politik yapısı incelenecektir. Daha sonra AKP'nin Ülke Raporları, Eylem Planları ve İlerleme Raporuna sahip olan -henüz hepsi için hazırlanmamıştır- bölge ülkelerinin politik durumu, ülkelerden beklenen gelişmeler ve ülkelerde kaydedilen gerçekleştirmeler ele alınacaktır.

4.1. MAŞREK ÜLKELERİNDEKİ REJİMLERİN KARAKTERİSTİĞİ ve POLİTİK YAPI

Maşrek ülkelerindeki rejimlerin en önemli özelliği İsrail hariç tutulacak olursa, otokratiklikleridir. Politik rejimler toplumdan gelen tepkilere karşı duyarsızlardır. Muhalif gruplar ise İslami orijinli olmakla beraber çok parçalı yapıya sahiptirler. Çok sınırlı olarak gerçekleştirilen politik reformlar tepeden inme şeklinde yapılmaktadır. Ekonomik reformlar ve iyileştirmeler yani bölgede bunun karşılığı olan ekonomik liberalizasyon ve özelleştirmeler ise elit grupların ekonomik çıkarları doğrultusunda gerçekleşmektedir.¹⁴⁸ İş çevresi ise bu değişikliklerde etkili bir lobi sağlayamamakta ve değişikliklerden de yeterli payı alamamaktadır. Ancak cansız ve yetersiz ekonomik reformlara rağmen, şiddetli ve yıkıcı olabilecek ekonomik krizler de önlenmiştir.

¹⁴⁸ Daniel Sibony, "Unconscious Aspect of the Relationship Between Europe and the Middle East", **The Begin-Sadat Center for Strategic Studies**, Israel, Haziran 2006, s. 33, www.biu.ac.il/Besa/coll19.pdf (07.05.2007)

Maşrek ülkeleri demokratik kuralları desteklemek için gerekli ve yeterli düzenlemelere sahip değildirler. Ülkelerdeki politik model genellikle politik liderin aşırı baskın olduğu bir “kişiselleştirilmiş otorite” şeklindedir. Bölge ülkelerinde AB’nin hedefi olan iyi yönetim adına ise herhangi bir girişim söz konusu değildir. Demokratik gelişmeyi gösteren politik haklar ve sivil özgürlükleri parametreleri incelendiğinde AKP’den sonra hafif bir iyileşmenin görülmesi ile birlikte Maşrek ülkelerinin İsrail hariç olmak pek de ilerleme gösteremedikleri anlaşılmaktadır. Aşağıdaki tablo Freedom House’un 2007 yılında hazırladığı “Freedom in the World” başlıklı çalışmasında demokratikleşmeyi göstermek için belirlenen bu iki parametrenin Maşrek ülkelerinde (Filistin Yönetimi hariç olarak) yıllar itibarı ile gelişimi gösterilmektedir.

Tablo 3. Maşrek Ülkeleri ve Demokrasi

Ülkeler/Yıllar	1993	2000	2003	2006
Mısır	6.0	5.5	6.0	5.5
Ürdün	4.0	4.0	5.0	4.5
Lübnan	5.5	5.5	5.5	4.5
Suriye	7.0	7.0	7.0	6.5
İsrail	2.0	2.0	2.0	2.0

Kaynak: Freedom House, “Freedom in the World 2007”, s. 6-11.

Not: Tablodaki değerler ile, 1-2.5 arası özgür, 3-5 arası yarı özgür, 5.5-7 arası özgür değil ifadeleri anlatılmaktadır

Tabloya bakıldığı zaman 2003 yılından 2006 yılına düşük seviyede bir gelişme görülmektedir. Ancak genel duruma bakılırsa İsrail hariç diğer Maşrek ülkelerinin demokratik durumları olumlu olarak görülmemektedir. Ülkeler “özgür değil” konumunda ve “yarı özgürlüğün” sınırlarında yer almaktadır.

Yine aynı çalışmaya göre iyi yönetim kriterleri (düşünce ve sorumluluk, politik istikrar, yönetim etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü) açısından ise Maşrek ülkeleri, İsrail ve Ürdün hariç olmak üzere AB ve aday ülkeler ile kıyaslandığında gerilerde kalmaktadırlar.

Jones ve Emerson'a göre bölge ülkelerinin rejimlerinin karakteristik özellikleri şu başlıklar altında genel olarak sıralanmaktadır:¹⁴⁹

a) Uzun yıllar boyunca süregelen hanedan karakterli rejimlerdir.

b) Yönetimin elitleri genellikle üst askeri personel, gizli servisler, yöneticinin ailesi veya soyundan olan kişilerin elinde bulunmaktadır. Başkanlık sisteminde iktidar partisi önemli ve ayrıcalıklı bir role sahiptir. Güç tamamen iktidar partisindedir ve ülke “tek parti ülkesi” haline gelmektedir. Politik açıklık sınırlıdır. Monarşik sistemlerde ise genellikle politik partilerin herhangi bir rolleri yoktur.

c) Ekonomik açıdan ise özel sektör de dahil olmak üzere devletin üst kurumlarının ekonomiye müdahaleleri söz konusudur.

d) Ülkelerde kişiler mülk sahibi olma hakkına sahipken, insan haklarının korunması çok sınırlıdır. Ayrıca kadın hakları hem yasal hem de sosyal açıdan kısıtlanmış durumdadır.

e) Sivil toplum kuruluşlarının rolleri ise sınırlandırılmıştır. Ayrıca, rejimlerin genellikle totaliter olarak karakterize olmamalarına rağmen düşünce özgürlüğünün üzerinde kısıtlamalar söz konusudur.

f) Özellikle ABD olmak üzere büyük dış güçler ile petrol ve gaz ihracatı, parasal dış yardım ve destekler gibi bağımlı (clientalist) ilişkiler söz konusudur.

AB tüm bu zorluklar karşısında bölge ülkeleri ile AKP kapsamında ilişkilerini ilerletmek için girişimlerde bulunmaktadır. AB, AKP ile birlikte Maşrek bölgesinde Barselona Süreci'nin sonuçlarından daha etkili politik ve ekonomik sonuçlara ulaşmayı arzulamaktadır. Barselona Süreci'ne göre ortak ülkelere göre daha güçlü

¹⁴⁹ Stephen Jones, Michael Emerson, “European Neighbourhood Policy in the Mashreq Countries”, **CEPS Working Document** No.229, Eylül 2005, s. 2, www.weltpolitik.net/attachment/0644a930ba1074b5cca2acd4809cbcd5/243d899624c8c8bb08691c4e144b00d9/1261.pdf. (03.06.2007)

teşvikler sunulmaktadır. AKP, Barselona Süreci'ndeki gibi süreç yönlü değil, sonuç odaklı bir politika olarak oluşturulmuştur. Her ülke ile o ülkenin kendine özgü durumlarına göre ilişkilerde bulunulma hedeflenmektedir. AB'nin Maşrek ülkeleri için gerçekleştirmek istediği ana hedef, bölgedeki ortak ülkelerin AB ile ilişkilerini güçlendirmelerinin kendilerine getireceği avantajları kavramalarını sağlamaktır. Bunun anlaşılması ile birlikte AKP'nin bölge ülkelerde değişiklik yaratma potansiyeli yükselecektir.

Ayrıca AB'nin bir dış güç olarak bölgede diğer dış güç olan ABD'ye karşı da bir avantajı söz konusudur. Çünkü AB'nin bölgeye dış politika yaklaşımı ABD'ninki gibi bölge ülkelerine bir düşmanlık veya kin içermemektedir. Bölge için ABD kötü polis rolünü oynarken AB ise iyi polis rolünü üstlenmiştir. Ancak AB'nin ekonomik ve politik açıdan "Avrupa" figürü olarak ortaya çıkışı AKP kapsamındaki diğer bir bölge olan Magreb'dekine göre daha az olmaktadır.¹⁵⁰ Bu girişimlere rağmen AB henüz bölgede limitli bir role sahip durumdadır. Ancak AKP'nin 2004 yılında başlatılmış olduğu göz önüne alınacak olursa hedeflerin gerçekleşebilmesi -bölgenin de kendi dinamikleri ele alındığında- için henüz erken olduğu düşünülebilmektedir.

Bölgenin jeo-politik durumu açısından, Barselona Süreci'nin onuncu yılı sonrasında oluşturulan AKP ile birlikte AB, Barselona Süreci boyunca bölgede hüküm süren jeo-politik ve jeo-stratejik çevreden tamamen farklı bir çevre ile karşı karşıyadır. Bölgedeki politik yapı otoriter rejimler nedeniyle sıkışmış durumdadır. Maşrek bölgesinde Orta Doğu barış sürecinin başarısız olmasının yanında İslami radikalizmden kaynaklanan politik istikrarsızlık en kötü olgu olarak ortaya çıkarken, en azından reformist bazı politikaların varolması AB ve bölge için avuntu nedeni olmaktadır.¹⁵¹

AB'nin yanısıra bölgedeki diğer dış güç olan ABD'nin de 11 Eylül'den sonra bölgeye bakışı ve bölgenin de batıya bakışında önemli değişiklikler olmuştur. Bu

¹⁵⁰ Jones, Emerson, **a.g.m.**, s. 5.

¹⁵¹ Holger Albrecht, Maye Kassem, "Political Opposition and Authoritarian Rule: State-Society Relations in the Middle East and North Africa", **Robert Schuman Centre**, Paris, s. 1, www.iue.it/RSCAS/Research/Mediterranean/mrm2007/pdf/WS5_MRM2007.pdf. (05.06.2007)

nedenledir ki jeo-politik yapı büyük değişim geçirmiştir. Arap dünyasının dönüşümü için ABD ve El Kaide tamamen zıt iki fikire sahip bulunmaktadırlar. El Kaide'nin ana amacı bölgede İslami ideolojinin hakim olması ve İslami rejimlerin kurulmasıdır. Hatta daha da ileri giderek radikal İslam'ın tüm dünyada baskın bir güç olması hedeflenmektedir. ABD ise doğal olarak tam tersi bir tutum benimsemiştir. ABD, önce Afganistan ve daha sonra da Irak'ta terör ile mücadelede bulunarak tüm dünyayı tehdit eden terörü ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.

AB de tüm bu gelişmeleri dikkatli bir şekilde izlemektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi ABD gibi proaktif bir politika uygulaması içine girmemektedir. AB, bölgeye ABD'nin yaptığı gibi direk müdahale yerine bölge ülkelerinde iyi yönetişimi ve demokrasi değerini artırarak ülkelerin kendi kendine gelişmesini ve bu yolla tehditleri azaltmayı hedeflemektedir. Kısaca AB, bölge ülkelere ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi'ndeki (BOP) gibi demokrasiyi tepeden inme şekilde getirmeyi değil, iyi yönetim yoluyla demokrasinin ülkelerde kendiliğinden gelişmesini hedeflemektedir. Bunun için de teşvikler ve mali yardım programlar ve tabi ki bir takım koşulluluk yöntemlerini kullanmaktadır.

Ayrıca AB, Orta Doğu'da özellikle İsrail ve Filistin arasındaki çatışmaların sona erdirilmesi üzerine yoğunlaşan, genel anlamda ise bölgenin tamamında istikrarın ve barışın sağlanmasını hedefleyen Orta Doğu Dörtlüsü'nün (Quartet) bir üyesidir. Dörtlü'deki diğer taraflar ise BM, ABD ve Rusya Federasyonu'dur.

Öte yandan, özellikle Arap ülkelerinde son dönemde dramatik gelişmeler yaşanmıştır. Söz konusu gelişmeler şu şekilde sıralanabilir:¹⁵²

a) Maşrek ülkelerini de yakından etkileyen Irak savaşı, başlangıcında çizilen olumlu senaryonun tamamen dışına çıkmıştır. Ancak en kötü senaryo da gerçekleşmemiştir. Irak'ta hayatın normala dönmesi halen uzak bir ihtimal olsa da en azından seçimler yapılabilmiştir. Başta Türkiye olmak üzere, bölge ülkeleri açısından bu durum önemli bir kriz olarak ortaya çıkmıştır. Hemen sınırlarının yakınında

¹⁵² Jones, Emerson, **a.g.m.**, s. 5.

parçalanmış bir yapı gösteren bir ülkenin yer alması kendileri için de olumsuz bir durum yaratmaktadır.

b) Arafat'tan sonraki Filistin Yönetimi ile birlikte İsrail-Filistin barış görüşmelerinin yeniden başlayabileceği umudu doğmuştur. Ancak bu umut henüz gerçeğe döndürülebilinmiş değildir. Özellikle Filistin'in kendi içerisindeki iki grup olan Hamas ile El Fetih'in birbirleri ile çatışmalarının şiddetlenmesi ve bu duruma İsrail'in de müdahil olma isteği bu barış görüşmelerinin pek yakında başlatılamayacağını göstermektedir.

c) Lübnan'ın eski başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesi de bölge içinde karmaşa yaratan bir olumsuz durum olarak ortaya çıkmıştır. Bölgede eski iç savaşı hatırlatan gelişmeler gittikçe hız kazanmaya başlamaktadır. Öte yandan, 2005 yılında Maşrek ülkelerinde yapılan bir anket¹⁵³ sonucunda ise bölge vatandaşları tarafından şu iki siyasi yaklaşım özellikle dile getirilmiştir:

a) Batı dünyasına karşı farklılaştırılmış bir düşmanlık ve kin söz konusudur. Örneğin ABD ve İngiltere'ye karşı bir düşmanlık söz konusu iken, Fransa'ya karşı böyle bir düşmanlık görülmemekte hatta bir yakınlık hissedilmektedir. Bu Batı karşıtı görüşler özellikle genç ve düşük eğitimli nüfus tarafından beslenmektedir.

b) Bölge vatandaşları, Maşrek ülkeleri ile karşılaştırıldığında Batı'nın, liberalizm, bireysel özgürlük, demokrasi, teknolojik gelişme konularında üstün taraf, ancak zayıf gelenekler, aile değerleri ve dini açıdan sınırlandırılmış role sahip olmaları gibi sosyal problemler nedeniyle ise zayıf taraf olduğunu düşünmektedirler.

Tüm bu olumsuz gelişmelere karşın AB bölgeye AKP ile birlikte iyimser bir tutumla yaklaşmaktadır. AB, politika kapsamında doğu ile güney komşularını tek bir çatı altında tutmayı hedeflemektedir. Ancak göreceli olarak daha modern bir görüntü çizen Doğu Avrupa'dan Maşrek'e doğru olumlu bir yayılma olmasının da zor

¹⁵³ Centre for Strategic Studies, **Revisiting the Arab Street: Research from Within**, Working Paper, University of Jordan, Amman, Şubat 2005, s. 7, www.css-jordan.org/new/REVISITINGTHEARABSTREETReport.pdf (06.06.2007)

olduğunu görmektedir. Yine de bölgede bazı sınırlı demokratik gelişmeler sağlanmaktadır. Örneğin, Mısır'da gerçek bir seçim demokrasisi oluşmakta ve Lübnan ve Suriye için de bu durum bir örnek olmaktadır. AB'nin şu ana kadar bölgede sınırlı bir rol üstlenmesinin nedeni potansiyel uygulamaların halen kesin çizgilerinin çizilememiş olmasıdır. Önemli olan radikal İslam'ın ve Batı düşmanlığı eğiliminin yükselmesinin önlenmesi, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde Komünist rejimlerin sonunu getiren demokratik reformların Maşrek'te de yaşanmasının sağlanmasıdır.

4.2. AKP ve BÖLGRE ÜLKELERİNİN POLİTİK GELİŞİMİ

Bu başlık altında Maşrek bölgesi ülkelerinin, AKP'nin kaynakları olan Eylem Planları, Ülke Raporları, ve İlerleme Raporları kapsamında politik, ekonomik ve diğer alanlardaki durumları ile gelişmeleri incelenerek Politika'nın bölge ülkeleri üzerindeki ekonomik etkilerine değinilecektir.

4.2.1. Lübnan

Bu başlık altında AB'nin AKP kapsamındaki Maşrek bölgesi komşularından biri olan Lübnan ile ilişkilerinin söz konusu ülke için yayımlanan raporlar bağlamında incelenecektir.

4.2.1.1. Lübnan Ülke Raporu'nda Ülkenin Politik Durumu

Lübnan ile Avrupa Topluluğu ilk yazılı anlaşmaya dayanan ilişkilerini 1977 yılında imzalanan ve 1978 kasımında yürürlüğe giren "Lübnan Cumhuriyeti ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında İşbirliği Anlaşması" ile kurmuştur. Lübnan, AB'nin 1995 yılında Barselona Konferansı ile birlikte oluşturduğu Avrupa Akdeniz Ortaklığı çatısı altında Birliğin uzun süreli bir ortağı olmuştur.¹⁵⁴ 17 Haziran 2002 tarihinde imzalanan Ortaklık Anlaşması ise bu ortaklığı daha belirli alanlarda gerçekleşmesini ve ortaklığın karşılıklı olarak geliştirilmesini sağlamıştır. Lübnan Hükümeti'nin 27 Ocak 2005 tarihinde AKP'yi kabul etmesi ile birlikte AB-Lübnan

¹⁵⁴ European Commission, **The EU's External Relations with Lebanon**, http://ec.europa.eu/external_relations/lebanon/intro/index.htm. (05.07.2007)

ilişkileri yenilenmiş ve daha kuvvetli hale gelmiştir. İşbirliğinin alanları genişlemiştir.¹⁵⁵

- *Demokrasi ve hukukun üstünlüğü*: Lübnan başkanlık sistemine sahip bir cumhuriyettir ve 1943 yılından beri bağımsızdır. Anayasa, Mayıs 1926 tarihli ve en sonuncusu onbeş yıllık iç savaş sonrasında 1989 yılında Taif Anlaşması ile yapılan değişiklik olmak üzere bir çok kez değişikliklere uğramıştır. Taif Anlaşması'na göre Hristiyanlar ve Müslümanlar, Parlamento'da eşit oranda temsil edilmektedir. Geleneksel olarak Başkan Hristiyan Marunidir ve Başbakan Sünni Müslümandır. Şu andaki (Ülke Raporu'nun yayımlanma tarihindeki) Başkan 1998 yılında seçilen General Emile Lahoud'tur. Başkan altı yıl için seçilmektedir. Ancak 2004 Eylül'de Başkan Lahoud'un süresi üç yıl uzatılmıştır. Başbakan ise geleneksel olarak Sünni Müslümandır.¹⁵⁶

Ülke Rapor'u yazıldığı sırada Lübnan, Suriye'nin kendisi üzerindeki etkisi sebebiyle bir politik belirsizlik durumu karşısına karşı kalmış durumdadır. 2004 Kasımında yapılacak olan seçimler anayasa değişikliği ile üç yıl öteye atılmıştır. Başkanlık süresinin uzatılması ile çekilen siyasi krizin tetiği Başbakan Hariri'nin 20 Ekim 2004 tarihinde istifa etmesine neden olmuştur. Hariri'nin yerine göreve Omar Karami gelmiştir. 14 Şubat 2005 tarihinde Beyrut'ta Hariri'ye bombalı suikastta bulunulmuştur.. 28 Şubat 2005 tarihinde Hariri'nin ölümünü takiben Başbakan Karami ve hükümet istifa etmiş, bu durum Lübnan'daki siyasi krizi daha da tırmandırmıştır.¹⁵⁷

12 Temmuz 2006 tarihinde ise Hizbullah milisleri tarafından iki İsrail askerinin kaçırılması Temmuz ve Ağustos aylarında taraflar arasındaki 34 günlük çatışmanın tetiğini çekmiştir. Bu durum göstermiştir ki, eski Başbakan Refik Hariri suikastinden sonra değişiklikler meydana gelmiş olsa da, Lübnan ülkenin istikrarsızlığının temelinde yatan yapısal sorunları önlemede yetersiz kalmıştır.

¹⁵⁵ Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Lebanon, (COM)2005 73 Final**, 2005, s. 4, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/lebanon_country_report_2005_en.pdf (05.07.2007)

¹⁵⁶ Bkz. UNDP, **The Program of Governance in the Arab Region (POGAR): Arab Countries Profiles Lebanon**” <http://www.pogar.org/countries/country.asp?cid=9> (06.07.2007)

¹⁵⁷ Bkz. **NDI Worldwide, Middle East and North Africa: Lebanon**, Kasım 2006 <http://www.ndi.org/worldwide/mena/lebanon/lebanon.asp> (05.07.2007)

Ülkede siyasi durum halen gergindir. Kasım 2006'da Bakan Pierre Gemayel suikasti bu tansiyonu daha da artırmıştır.

2006 yazındaki bu çatışma patlak vermeden önce Lübnan, devletin inşası, yeniden yapılanması ve reform konularında uzun bir yola koyulmuştur. Suriye güçlerinin uluslararası baskılarla 2005 yılında geri çekilmesi ve Mayıs ve Haziran 2005'te yapılan parlamento seçimleri, istikrar ve demokratik değişim sürecinde atılan ilk adım olmuştur. Başbakan Fuad Sinyora altındaki yeni hükümet Temmuz 2005'te görevlendirilmiştir. Seçimler Lübnan'da demokratik sistemini sağlamlaştırmak için iyi bir fırsat olmuştur. Lübnan otoriteleri ilk defa tüm seçim süresince AB gözlemcilerinin varlığını kabul etmiştir. Temmuz'daki Bakanlık Açıklaması'nda, hükümet başlıca siyasi ve ekonomik reformlar için geniş bir gündemin taslağını oluşturmuştur. Tüm bu çabaların 12 Temmuz 2006'da durmasına rağmen, söz konusu reformlar hala geçerlidir ve artık bölgede barışın ve istikrarın yeniden sağlanması için daha kritik hale gelmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1701 sayılı Kararı düşmanlığın tamamen durması ve arkasından kalıcı bir ateşkesin takip etmesi çağrısını yapmıştır. 14 Ağustos 2006 tarihli bu Karar ile birlikte İsrail ile Hizbullah arasındaki askeri yüzleşme sona ermiştir. Çatışmanın sonucunda ülkenin fiziksel tahribatını düzeltecek büyük çabalara ihtiyaç duyulmaktadır. Hükümet, bunun için geniş bir belge hazırlama üzerinde çalışmaktadır.¹⁵⁸

- *İnsan hakları ve temel özgürlükler*: Anayasa bağımsız yargılamayı güvence altına almıştır. Ancak uygulamada yargıçlar Adalet Bakanlığı'nın çalışanı durumundadırlar ve idari kontrole tabidirler. Lübnan, çekirdek BM İnsan Hakları Sözleşmesini, bazı protokolleri hariç onaylamıştır. Hükümet geniş kapsamlı bir insan hakları stratejisi oluşturmamıştır. Bu sıralar (Raporun yayımlandığı tarihlerde) bu konuda düzeltme, parlamentonun adalet komitesinde imzalanma aşamasındadır. Lübnan, ILO'nun işçi standartları ile ilgili çekirdek anlaşmalarının çoğunu onaylamıştır. Parlamento 2001 yılında tutukluluk sırasında daha iyi yasal koruma sağlamak için yeni bir ceza kanunu oluşturmuştur. Bununla birlikte, Lübnan,

¹⁵⁸ Bkz. Center for International Development and Conflict Management, **Polity IV Country Report 2005: Lebanon**, University of Maryland, 2005, s. 3, members. aol.com/CSPmgm/Lebanon2005.pdf (05.07.2007)

işkenceye karşı BM'nin sözleşmesine henüz katılmamıştır. Anayasa, suikast ve terörist eylem suçlarına ölüm cezası verilmesine izin vermektedir.¹⁵⁹

Anayasa, fikir ve basın özgürlüğünü sağlamaktadır. Lübnan bu açıdan zengin bir konumdadır. Bir çok gazete ve dergi hükümeti eleştirmektedir. Devletin de kendine ait bir televizyon ve radyosu vardır. Ama medyada özel sektör hakimiyeti bulunmaktadır. Anayasa yine, inanç özgürlüğünü de sağlamaktadır. Lübnan'da resmi bir din yoktur. Ülke 18 adet resmi olarak tanınmış dinsel grubu ile bir dini azınlıklar mozağıdır.¹⁶⁰ Lübnan'da sivil toplum örgütleri geniş ve aktif bir konuma sahiptirler. Ülkede yaklaşık 4.000 adet sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Ancak bu kuruluşlarla ilgili özel bir mevzuat bulunmamaktadır. Kadın ve erkek eşitliği 1953 yılından beri anayasal koruma altındadır.¹⁶¹

Lübnan, BM'nin terörizmle mücadele eden 12 sözleşmesinden 10'una katılmıştır. Lübnan, 11 Eylül terörist eylemini kınamıştır ve tüm uluslararası terörizm türlerinin karşısındadır. Ancak Lübnan ABD'nin Hizbullah'ın ve diğer tüm aşırı İslami grupların varlığını dondurma talebini kabul edebilecek durumda değildir. Çünkü Lübnan, Hizbullah'ı İsrail işgaline karşı resmi direniş olarak addetmektedir. AB'nin kendi terörist örgütler listesinde Hizbullah bulunmamaktadır. Lübnan Hükümeti ise teröre karşı mücadelede AB ile işbirliği yapmaya hazır olduğunu ilan etmiştir.¹⁶²

- *Bölgesel ve diğer çatışmalar / ihtilaflar:* Güney Lübnan'ın güvenlik durumu sınırda kaynayan çatışma nedeniyle kırılgan haldedir. Hükümet, bölgedeki güvenlik boşluğunu doldurması için Hizbullah'a izin vermektedir. Hizbullah, 1967 yılından beri, Shebaa çiftliği olarak bilinen 12 kilometrekarelik alan için İsrail'in işgaline karşı "direniş aktivitesini" haklı göstermektedir. İsrail ise bu çiftliğin Suriye'ye ait olduğunu kabul etmektedir.¹⁶³

¹⁵⁹ **European Neighbourhood Policy Country Report Lebanon** , s. 10.

¹⁶⁰ Bkz. Democracy Coalition Project, **Lebanon**, 2007, s. 2, http://www.demcoalition.org/pdf/20_Lebanon.pdf (05.07.2007)

¹⁶¹ **European Neighbourhood Policy Country Report** , s. 10.

¹⁶² **Polity IV Country Report 2005: Lebanon**, s. 3.

¹⁶³ **European Neighbourhood Policy Country Report** , s. 12.

- *Adalet ve içişleri*: Lübnan'da göç konusunda herhangi özel bir kanun düzenlemesi bulunmamaktadır. Ülke, Irak, Kuzey Afrika ve Sahel'i kullanarak AB'ye iltica etmek amacındakiler için bir transit ülkedir. Lübnanlı göçmenler için ise AB, direk bir hedef değildir ancak başta Fransa olmak üzere bazı tercih edilen ülkeler sözkonusudur.¹⁶⁴

Lübnan, 2001 yılında, BM'nin Uluslararası Organize Suçlara karşı Sözleşmesi'ni (UN Convention against Trans-national Organized Crime) imzalamıştır. Ayrıca Lübnan, 1961 tarihli BM'nin Narkotik uyuşturucular üzerindeki tek Sözleşmesi (UN single Convention on Narcotic Drugs) ile onun 1972 tarihli protokolünün bir parçasıdır. 2001 yılının Nisan ayında ise Lübnan hükümeti para aklamanın suç sayılması ile ilgili bir kanun çıkarmıştır. Ayrıca, insan ticareti konusunda, ulusal bir plan veya özel bir ticaret karşıtı bir kanun bulunmamaktadır.¹⁶⁵

- *Bilgi Toplumu ve Eğitim*: Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, e-ticaret konusunda ve diğer strateji ve politikalarda yetkili olan bakanlıktır. Lübnan, tarihsel olarak hem laik hem de dini olmak üzere Batı orijinli çeşitli kamu ve özel eğitim kurumlarına sahiptir. Eğitim ve öğretim özellikle kamu alanında iç savaş sonrasında yara almıştır ve bu durum beyin göçüne neden olmuştur. Eğitim ilköğretimde zorunludur ve 15 yaşına kadar ücretsizdir. 140.000'den fazla öğrenci yüksek eğitim kurumlarına kayıt yaptırmıştır. Bunların yarısı kamu üniversitelerinde, diğer yarısı ise 42 adet özel üniversitededirler. Eğitim sektörünün genel ihtiyacı etkinliğin ve kalitenin artırılmasıdır.¹⁶⁶

- *Enerji*: Lübnan, enerji kaynakları açısından özellikle petrol ürünlerinde olmak üzere neredeyse tamamen dışarıya bağlıdır. Elektrik sektöründe, özel girişimler ve dağıtıcılar %20, Suriye'den yapılan ithalat %10 ve kamu girişimi (Electricité de Liban) %70 paya sahiptir.¹⁶⁷

¹⁶⁴ **European Neighbourhood Policy Country Report**, s. 13.

¹⁶⁵ UNDP, **a.g.s.**

¹⁶⁶ **A.g.r.**, s. 30.

¹⁶⁷ **A.g.r.**, s. 27.

4.2.1.2. AB-Lübnan Eylem Planı Kapsamında Ülkeden Beklenenler

AKP kapsamında 2006 sonbaharında hazırlanan AB-Lübnan Eylem Planı, AB tarafından 17 Ekim 2006 tarihinde kabul edilirken, söz konusu planın Lübnan ile AB tarafından eşkabulü ise 19 Ocak 2007 tarihinde gerçekleşmiştir.¹⁶⁸

- *Demokrasi ve hukukun üstünlüğü*: Bu alanda, ülkede şeffaflık, istikrarlı ve etkin kurumları da içeren demokrasi ve hukukun üstünlüğü ortak değerlerini ilerletmek için AB ile birlikte çalışılması ve yargılamanın kapasite, kalite ve etkinliğinin artırılması hedeflerine değinilmiştir.¹⁶⁹

- *İnsan hakları ve temel özgürlükler*: Medyanın özgürlüğünün desteklenmesi, ifade özgürlüğünün güçlendirilmesi, dernek ve toplantı özgürlüğünü güvence altına alarak sivil toplumun geliştirilmesi ile kadın ve çocuk haklarının korunması bu alanda üzerinde durulan beklentiler olmuştur.¹⁷⁰

- *Bölgesel ve diğer çatışmalar / ihtilaflar*: Bu alanda ilerlemenin sağlanabilmesi için Eylem Planı'nda ülkeden, bölgesel ve uluslararası konularda diyalogun güçlendirilmesi, çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve komşu ülkeler arasında sınır ötesi işbirliğinin sağlanması konularında Lübnan'ın daha ileri adımlar atması beklendiği vurgulanmıştır.¹⁷¹

- *Adalet ve İçişleri*: Eylem Planı'nda adalet ve içişleri konularında gelişme sağlanabilmesi için yasal göçün düzenlenmesi, hem AB hem de Lübnan için göçün faydalarını en büyük hale getirecek şekilde göç konularında diyalogun kurulması, yasadışı göçün engellenmesi ve kontrol altına alınması hedefleri belirlenmiştir. Ayrıca, uluslararası organize suçlara ve insan ticaretine karşı BM anlaşmaları ile uyumlu bir şekilde savaşa konusunda uluslararası işbirliğinin ilerletilmesi üzerinde durulmuştur. Yasadışı uyuşturucu ve para aklamaya karşı mücadelenin devam ettirilmesi ise planda belirtilen bir diğer unsur olmuştur. Son olarak, kitle imha

¹⁶⁸ European Commission, **European Neighbourhood Policy**, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm (05.07.2007)

¹⁶⁹ Commission, **Europea Neighbourhood Policy EU-Lebanon Action Plan**, 2006, s. 5, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/lebanon_enp_ap_final_en.pdf (05.07.2007)

¹⁷⁰ **A.g.r.**, s. 6.

¹⁷¹ **A.g.r.**, s. 8.

silahlarının azaltılması ve yasadışı silah ticaretinin önlenmesi ile terörizme karşı savaş konusunda işbirliği yapma ve terörizmi finanse edenlerle savaşma konuları da Plan'da Lübnan'da beklenen gelişmeler olarak ele alınmıştır.¹⁷²

- *Bilgi Toplumu ve Eğitim:* Ülkede Bilgi Toplumu'nun yerleştirilebilmesi için, elektronik iletişim ile görsel-işitsel alanlarında politika ve düzenlemelerde ilerlemenin sağlanması, bilimsel işbirliğinin yanında altyapı ve hizmetler alanında da gelişmenin sağlanması vurgulanmıştır. Ayrıca, ekonomiyi ve toplumu desteklemek için Lübnan'ın teknolojik Ar-Ge kapasitesinin geliştirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca rekabeti ve istihdam edilebilirliği artırmak için modern eğitim ve mesleki eğitim sisteminde reformların devam ettirilmesi yoluyla Lübnan'ın bu alanda AB standartlarına yaklaşması, gençlik ve spor konularında işbirliğinin sağlanmasının beklendiği belirtilmiştir.¹⁷³

- *Enerji:* Eylem Planı'nda enerji ile ilgili olarak Lübnan için, AB'nin enerji politikası hedeflerine ve elektrik ve gaz piyasasının prensiplerine yaklaşan uzun dönemli enerji stratejilerinin oluşturulması ile yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımında ilerleme ve işbirliği sağlanması hedefleri belirtilmiştir.¹⁷⁴

4.2.2. Ürdün

AB'nin 1970'lerin sonunda ilk anlaşmaya dayalı ilişkilerini başlattığı ülkelerden olan Ürdün ile AKP kapsamında yürütülen ilişkiler bu başlık altında ele alınacaktır.

4.2.2.1. Ürdün Ülke Raporunda Ülkenin Durumu

Ürdün ile Avrupa Topluluğu arasındaki ilk diplomatik ilişkiler 1977 yılında yapılan İşbirliği Anlaşması (Co-operation Agreement) ile kurulmuştur.¹⁷⁵ Bu ilk işbirliği anlaşması 1978 yılında yürürlüğe girmiştir. 1995 yılında Barselona Konferansı ile başlayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ise azimli ve uzun süreli hedefleri

¹⁷² A.g.r., s. 21.

¹⁷³ A.g.r., s. 27.

¹⁷⁴ A.g.r., s. 23.

¹⁷⁵ European Commission, **The External Relations between Jordan**, http://ec.europa.eu/external_relations/jordan/intro/index.htm (06.07.2007)

olan bir politika olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda 24 Kasım 1997 tarihinde Ürdün ile yapılan İşbirliği Anlaşması (Association Agreement) hedeflerin karşılıklı olarak geliştirilebileceği belirli alanlarda daha detaylı olarak düzenlenmiştir. İşbirliği Anlaşması 1 Mayıs 2002 tarihinde yürürlüğe girerek 1977 yılında yapılan Anlaşma'nın yerini almış ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı içinde AB ile Ürdün ilişkilerinin uzun dönemli çerçevesini oluşturmuştur.¹⁷⁶

Komisyon, Ürdün için Mayıs 2004'te AB ile Ürdün arasındaki karşılıklı ilişkileri sağlamak üzere Ülke Raporu'nu (Country Report) yayımlamıştır. 24 Haziran 2004 tarihinde ise İkinci AB-Ürdün İşbirliği Komitesi'nde Ürdün için AKP Eylem Planı'nın taslak metni üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bu belgeler çerçevesinde genel görünüm şöyle özetlenebilir;

- *Demokrasi ve insan hakları:* Ürdün Haşimi Krallığı Kral II. Abdullah tarafından yönetilen bir anayasal monarşidir. Başbakan ise 2003 seçimleri ile göreve gelen Faisal Al Fayez'dir. Ürdün'ün Anayasası 1952 tarihinde kabul edilmiştir. Ürdün parlamenter rejimin bir takım prensiplerini elinde tutmaktadır. Anayasa, Kral'a yasama ve yürütme alanlarında yüksek seviyede yetkiler vermektedir. 1989'den beri Ürdün demokratikleşme süreci şiddetlendirmek için denemelerde bulunmuştur. Bu alanda gelişme Orta Doğu'nun ve Irak'ın istikrarsız durumu nedeniyle pürüzlüdür.¹⁷⁷

Yargı sistemi, hukuk mahkemeleri (sivil ve suç davaları için), dini mahkemeler (özel ve ailevi konular için) ve Devlet Güvenlik Mahkemesi'ni (isyan, ayaklanma ve mali suçlar gibi davalar) içeren tamamen mahkemelerin hiyerarşisinden oluşmaktadır. Ürdün hükümeti yargılamanın etkinliğini artırmak ve bağımsızlığını garanti altına almak için daha ileri tedbirlerin gerekli olduğunu

¹⁷⁶ European Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Jordan, (COM)2004 373 Final**, 2004, s. 3

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/jordan_enp_country_report_2004_en.pdf (06.07.2007)

¹⁷⁷ Bkz. UNDP, **POGAR: Arab Countries Profiles Jordan**,
<http://www.pogar.org/countries/country.asp?cid=7> (06.07.2007)

düşünmektedir ve kendi politik gündeminde yargı sisteminde reform yapılmasına öncelik vermektedir.¹⁷⁸

- *İnsan hakları ve temel özgürlükler*: Ülkedeki mevcut mevzuat, düşünce ve dernek kurma özgürlüğünde bazı kısıtlamalar getirmektedir. Kral ve Soylu Ailesi hakkında olumsuz konuşma yapmak kanunen yasaklanmıştır ve bunu yapan kişi hapis cezası ile yargılanmaktadır. Ürdün'ün resmi dini İslamiyet'tir. Nüfusun çoğunluğu Sünni'dir. Ülkede nüfusun yüzde 4'ü oranında olan Hristiyanlar kiliseye gitme ve çocuklarına dini eğitim verme hakkına sahiptirler. Ülkede işkence kanunen yasaklanmıştır. Ürdün, BM'nin 1989 yılındaki ölüm cezasının ve uygulamada ölüm cezasının devam etmesinin ortadan kaldırılması hakkındaki protokolünü onaylamamıştır.¹⁷⁹

Ürdün, BM'nin Kadınlara karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesini (UN Convention of Elimination of All Forms of Discrimination against Women) imzalamış ancak henüz kendi ulusal kanununa aktarmamıştır. Kadınlar, pasaport edinme hakkı, emeklilik ve sosyal güvenlik kazanımı, miras, boşanma ve mahkeme şahitliği gibi konularda yasal ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Ürdün, kendi kalkınması için kadınların ekonomik ve siyasi rolünün artırılmasının çok önemli olduğunu bilincindedir. Sivil toplum örgütleri sadece kendi özelleştikleri alanda çalışma yapabilmektedirler. Ayrıca kurulduktan sonra eylem planlarını ve bütçelerini ayrıntılı bir şekilde otoritelere açıklamaktadırlar. Buna rağmen, sivil toplum örgütü sayısı 1989'dan beri iki katına yükselmiştir.¹⁸⁰

- *Bölgesel ve küresel istikrar*: Ürdün'ün bölgesel istikrara katılımı Arap-İsrail çatışmasında arabuluculuk girişimi ve Irak'ın yeniden yapılandırılmasını ve istikrarını desteklemesi yoluyla olmaktadır. Ürdün, bölgede modernleşme için bir itici güç haline gelmiştir. Ürdün Krallığı, 11 Eylül 1970 tarihli Nükleer Silahların Azaltılması Anlaşması'nı (Non-Proliferation of Nuclear Weapons) kabul etmiştir.

¹⁷⁸ Bkz. Democracy Coalition Project, **Jordan**, 2007, s. 4, http://www.demcoalition.org/pdf/16_Jordan.pdf (06.06.2007)

¹⁷⁹ UNDP, **a.g.s.**

¹⁸⁰ **European Neighbourhood Policy Country Report Jordan**, s. 9.

Ayrıca Ürdün terörizmle mücadelede tam bir uluslararası işbirliğini taahhüt etmiştir.¹⁸¹

- *Adalet ve içişleri*: Ürdün göçmen işçiler için hem hedef hem de menşe olan bir ülkedir. Ortaklık Anlaşması bağlamında, Ürdün ve AB Adalet ve Güvenlik ve Sosyal İşler ve aynı zamanda göç konuları ile de ilgilenen alt komiteler oluşturmuşlardır. Ürdün tüm uluslararası uyuşturucu kontrolü sözleşmelerini kabul etmiştir. Ürdün, özellikle Güneybatı Asya, Türkiye ve Lübnan'dan İsrail, Mısır, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerine yapılan uyuşturucu ticaretinde transit ülke konumundadır. Uyuşturucunun kontrolü ile ilgili konuları Bakanlararası Komite gözetlemektedir. Bu Komite'nin güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁸²

- *Bilgi Toplumu ve Eğitim*: Ürdün, araştırma ve yenilik alanında üniversite ağları, yüksek eğitim kurumları ve araştırma ve teknolojik tatbik merkezleri ile gayet aktif durumdadır.¹⁸³

- *Enerji*: Ürdün dış enerji kaynaklarına bağlı durumdadır. Ürdün ekonomi reformu programına göre elektrik sektöründe geçen yıllar boyunca reform yapılmakta ve sektörde kısmen özelleştirmeye gidilmektedir.¹⁸⁴

4.2.1.2. AB-Ürdün Eylem Planı Kapsamında Ülkeden Beklenenler

AKP kapsamında Komisyon tarafından 2004 yılı sonunda hazırlanan AB-Ürdün Eylem Planı, AB tarafından 21 Şubat 2005 tarihinde kabul edilirken, söz konusu planın Ürdün ile AB tarafından eşkabulü ise 2 Haziran 2005 tarihinde gerçekleşmiştir¹⁸⁵. AB'nin Ürdün'den beklentileri belgede şöyle belirtilmiştir;

¹⁸¹ European Neighbourhood Policy Country Report Jordan , s. 10.

¹⁸² A.g.r., s. 11.

¹⁸³ A.g.r., s. 22.

¹⁸⁴ A.g.r., s. 21.

¹⁸⁵ European Commission, **European Neighbourhood Policy**, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm (06.07.2007)

- *Demokrasi ve hukukun üstünlüğü*: Bu alanda, demokrasi ve hukukun üstünlüğü değerlerinin güçlendirilmesi, siyasi hayat ve diğer ilgili konularda ulusal diyalogun artırılması, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığında daha ileri adımlar atılması;¹⁸⁶

- *İnsan hakları ve temel özgürlükler*: Ürdün’de medya ve basının özgürlüğünün desteklenmesi, dernek kurma özgürlüğünün artırılması ve sivil toplumun gelişmesi, kadınlara eşit muamelenin yükseltilmesi ;¹⁸⁷

- *Bölgesel ve küresel istikrar*: Bölgesel ve uluslararası konularda, çatışma önleme ve kriz yönetiminde diyalogun ve işbirliğinin güçlendirilmesi, kitle imha silahlarının azaltılması ve terörle mücadelede işbirliğinin sağlanması;¹⁸⁸

- *Adalet ve İçişleri*: Ürdün’de göç akımının yönetilmesi ve yasadışı göçün engellenmesi, sınır yönetiminde AB standartlarına yaklaşılması, organize suçlar, para aklama, uyuşturucu ve terörle ile mücadelede ise mevcut düzenlemelere takviye yapılması ve bu alanlarda uluslararası işbirliği;¹⁸⁹

- *Bilgi Toplumu ve Eğitim*: Bilgi toplumu açısından, sabit telefon sektöründe liberalizasyona gidilmesi, e-devlet, e-ticaret ve e-finance uygulamalarının AB desteği ile gerçekleştirilmesi ve bilimsel ve teknolojik kapasitenin artırılması; ayrıca, eğitim, öğretim ve çalışma sektörünün Ürdün ulusal programı çerçevesinde ve AB standart ve uygulamalarına yaklaştırılması;¹⁹⁰

- *Enerji*: AB enerji politikası hedeflerine yaklaşma bağlamında bir enerji politikasının oluşturulması ve yenilenebilir enerji kaynakları alanlarında ilerleme sağlanması.¹⁹¹

¹⁸⁶ Commission, **Europea Neighbourhood Policy EU-Jordan Action Plan**, 2006, s. 3, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/jordan_enp_ap_final_en.pdf (06.07.2007)

¹⁸⁷ **A.g.r.**, s. 4.

¹⁸⁸ **A.g.r.**, s. 5.

¹⁸⁹ **A.g.r.**, s. 15.

¹⁹⁰ **A.g.r.**, s. 21.

¹⁹¹ **A.g.r.**, s. 19.

4.2.1.3. İlerleme Raporu ve Gerçekleşmeler

Ürdün İlerleme Raporu, AB tarafından Ürdün için 4 Aralık 2006 tarihinde yayımlanmıştır.¹⁹²

- *Demokrasi ve hukukun üstünlüğü*: Bu alanda, Kasım 2005'te Ürdün'ün hem günümüzdeki hem de gelecekteki hükümetlerinin reformlarda bulunacaklarını vaat eden uzun dönemli program olan Ulusal Gündem (National Agenda) yayımladığı belirtilmiştir. Söz konusu belge ile birlikte Ürdün, ulusal diyalogu güçlendirme konusunda önemli bir adım attığı ve “Hepimiz Ürdün'üz” (We are all Jordan) girişimini sergilediği vurgulanmıştır. Rapor'a göre Ürdün, yargısal iyileştirme stratejisini planlamış ve raporun hazırlandığı günlerde de uygulanmasına geçerken, siyasi partiler ve seçim kanunu reformları kurulan bir alt komitede tartışma konusu olmuş, ancak henüz bu konuda bir ilerleme sağlanmamıştır.¹⁹³

- *İnsan hakları ve temel özgürlükler*: İlerleme Raporu'nda bu alan ile ilgili olarak ülkede kurulan İnsan Hakları Ulusal Merkezi'ne (National Centre for Human Rights) Ürdün'e büyük güvenilirlik kazandırdığı üzerinde durulmuştur. Ayrıca, kadınlara eşit muamelenin artırılması hem Ulusal Gündem'de hem de Eylem Planı'nda öncelikli konuyken, “Hepimiz Ürdün'ün” girişiminde bir öncelik olarak belirlenmemiş olduğu belirtilmiştir.¹⁹⁴

- *Bölgesel ve küresel istikrar*: İlerleme Raporu'nda, Eylem Planı'ndan bu yana bu konu ile ilgili bir gelişme olduğundan bahsedilmemektedir.

- *Adalet ve İçişleri*: Bu alanda İlerleme Raporu'nda, Ürdün hükümetinin tüm seviyelerinde ve güvenlik hizmetlerinde terörle mücadele kapasitesinin yükseltilmesi konusunda güçlü taahhütlerde bulunulmaya devam ettiği vurgulanmıştır. Ayrıca, cezaevleri için ulusal strateji reformunun gelişimini bir öncelik olarak görmekte

¹⁹² Commission, **ENP Progress Report Jordan**, COM(2006) 726 Final, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1508-2_en.pdf (06.07.2007)

¹⁹³ **A.g.r.**, s. 3.

¹⁹⁴ **A.g.r.**, s. 4.

olduğu ve AB'nin teknik yardımı bu programın dizayn edilmesi ve tasarlanmasına destek sağlamakta olduğu belirtilmiştir.¹⁹⁵

- *Enerji*: Raporda, Ürdün'ün az miktarda doğal kaynağa sahip olduğunun bilincinde olarak altyapısını ve doğal kaynaklarının yönetimini geliştirmeyi, ülkenin kalkınması ve rekabetini güçlendirmek için zaruri bir ihtiyaç olarak gördüğü olarak gördüğü belirtilmiştir. 2004 enerji ana planının uygulanmasında ilerleme sağlanmıştır. Ayrıca Rapor'a göre, Ürdün 2015 yılında ana enerji ihtiyacının yüzde 3'ünü ve elektrik üretiminin yüzde 5-8'ini yenilenebilir enerji kaynakları ile karşılamayı hedeflemektedir.¹⁹⁶

- *Bilgi Toplumu ve Eğitim*: Ürdün'de bilgi toplumunun gelişimi ise 2004-2007 ulusal stratejik planı çerçevesinde sürmektedir. Görsel işitsel sektörde ise, hükümet hala Ürdün'ün radyo ve televizyon alanında tek yayıncısı konumundadır, ancak ülkede uluslararası televizyon (uydu) bulunmaktadır.¹⁹⁷

Bölgedeki tüm diğer ülkelerle birlikte Ürdün özellikle gençler için yüksek olan ve yükselen işsizlikle mücadele etmektedir. Rapor'da eğitim sistemi reformunun işgücü piyasasının gerçek talepleri ile müfredat arasındaki açığı kapatmaya yardım etmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca, bu alanda reform uygulaması 2003 yılında Bilgi Ekonomisi Projesi için Ürdün Eğitim Reformu (Jordanian Education Reform for Knowledge Economy Project) yoluyla başlatılmış olduğu ve projenin 2012'ye kadar AB desteği ile devam edeceği vurgulanmıştır.

¹⁹⁵ A.g.r., s. 9.

¹⁹⁶ A.g.r., s. 10.

¹⁹⁷ A.g.r., s. 11.

4.2.3. İsrail

AB ile arasında diğer Maşrek ülkelerine göre daha ileri bir ilişki bulunan İsrail ile ilişkiler ise AKP'nin rapor ve planları kapsamında bu başlık altında incelenecektir.

4.2.3.1. İsrail Ülke Raporu'nda Ülkenin Durumu

AB ve İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler 1959 yılında başlamıştır. 1975 yılında ilk Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır.¹⁹⁸ 2000 yılında yürürlüğe giren AB-İsrail Ortaklık Anlaşması şu anda AB-İsrail ilişkileri için yasal zemin oluşturmaktadır. Anlaşmalar hükümetler, üst düzey resmi yönetimler ve parlamento düzeyindedir ve Avrupa Parlamentosu ile İsrail Parlamentosu arasında siyasi diyalog ve işbirliğini öngörmektedir. İsrail Ülke Raporu ise Mayıs 2004'te yayımlanmıştır.¹⁹⁹

- *Demokrasi ve hukukun üstünlüğü*: İsrail parlamenter demokrasiye sahip bir ülkedir ve devletin başında ülkenin yasama organı olan meclis (Knesset) tarafından seçilen Başkan bulunmaktadır. İsrail bir anayasaya sahip değildir. Anayasa'nın yerine 1948 tarihli Bağımsızlık Bildirgesi vardır. Ülke kendini Yahudi Devleti olarak tanımlamaktadır. Seçimler ise Temel Seçim Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir. Yönetim otoritesi, Başbakan'ın liderliğindeki merkezi hükümettir. Otuzuncu İsrail hükümeti Şubat 2003'te Ariel Sharon liderliğinde kurulmuştur. Hükümet dört partili koalisyondan oluşmaktadır. Rapor tarihinden sonra ise Ocak 2006'da başbakanlığa Ehud Olmert gelmiştir.²⁰⁰

Yargı sistemi dört yargısal sisteme bölünmüş olan (Sivil veya olağan mahkemeler, İş mahkemeleri, Askeri mahkemeler ve Dini mahkemeler) mahkemelerden oluşmaktadır. Adalet erişim açısından tüm vatandaşlar savunma ve yasal temsil haklarına sahiptir. Hakimler ise hem mesleki hem de kişisel bağımsızlığa sahiptirler. Yargıtay Adalet Yüksek Mahkemesi, İsrail hukuk

¹⁹⁸ European Commission, **The EU's Relations with Israel**, http://ec.europa.eu/external_relations/israel/intro/index.htm (06.07.2007)

¹⁹⁹ European Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Israel**, COM(2004) 373, 2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/israel_enp_country_report_2004_en.pdf (06.07.2007)

²⁰⁰ **A.g.r.**, s. 4.

sisteminde son aşama olarak görev yapmaktadır ve Yargıtay Başkanı bütün yasal sistemin de başıdır. Ülkede yargısal atamalar siyasi olmayıp adayların niteliklerine bağlıdır.²⁰¹

- *İnsan hakları ve temel özgürlükler*: İsrail, siyasi haklara sahip, hukukun üstünlüğe saygılı ve gelişen sivil toplumu ile birlikte demokratik bir ülkedir. İsrail BM İnsan Hakları Sözleşmesi, Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Antlaşması ve Kadınlara Yönelik Her Çeşit Ayrımcılığı Önleme Sözleşmesini iki opsiyonel protokol hariç olmak üzere kabul etmiştir.²⁰²

İsrail kendi hukukunu 1967 yılında işgal ettiği Batı Şeria ve Gazza'ya uygulamamıştır. İsrail Batı Şeria ve Gazze'de kendini işgalci bir güç olarak görmemektedir. Ancak BM, İsrail'i bu iki bölgede işgalci güç olarak tanımlamaktadır. AB, İsrail Hükümeti'nin İsrail vatandaşlarını terörist saldırılardan koruma hakkını kabul etmektedir. Ancak bu hakkı uygularken Filistin halkının yaşamını ve insani ve ekonomik durumunu olumsuz yönde etkilemeyi amaçlayan eylemleri engellemeye yönelik maksimum çabayı göstermesi yönündeki isteğini de belirtmiştir.²⁰³

Yargıtay ifade özgürlüğünün sadece çoğunluğa ait fikirleri belirtmek olmadığını aynı zamanda hükümeti de eleştirme özgürlüğü olduğunu vurgulamıştır. İsrail karşıtı ve uç noktadaki İslami grupları destekleyen yayınlar ise yasaklanmıştır. Örgüt kurma özgürlüğü kanunlarla sağlanmıştır. Ancak örgütün amaçlarından birisi İsrail devletine ve demokratik yapısına tehdit oluşturacak nitelikte ise söz konusu örgütün kurulması engellenmektedir. Basın özgürlüğü ise tüm medyada bulunmaktadır. Güvenlik konuları ise askeri sansüre konu olmaktadır.²⁰⁴

Bağımsızlık Bildirgesi İsrail devletini Yahudilerin evi olarak tanımlamaktadır ve dini özgürlüğü garanti altına almaktadır. Ülkede resmi bir din yoktur. Arap azınlıklar, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Dürzüler nüfusun yüzde 20'sini oluşturmaktadır. Bağımsızlık Bildirgesi vatandaşların eşitliğini beyan etse de İsrail

²⁰¹ A.g.r., s. 5.

²⁰² A.g.r., s. 7.

²⁰³ A.g.r., s. 8.

²⁰⁴ A.g.r., s. 8.

yasaları Yahudi çoğunluğu kayıran kanun ve düzenlemeler içermektedir. Yaklaşık 100.000 Arap, devlet tarafından yasadışı kabul edilen köylerde yaşamaktadır.²⁰⁵

İşkence ve kötü muamele konularında Yargıtay, Eylül 1999'daki kararında sorgulama sırasında fiziksel baskı uygulamayı yasaklamış ve İsrail kanunlarına göre İsrail güvenlik birimlerinin sorgulama sırasında fiziksel baskı uygulama yetkisi bulunmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, İkinci İntifada patlak verdiğinden beri işkence ile ilgili yeni iddialar söz konusudur.²⁰⁶

Fırsat eşitliği açısından İsrail'de yüksek oranda eğitimli kadın bulunmaktadır ve özellikle son yıllarda kamu yönetimindeki temsilleri artmıştır. İsrail sosyal, kültürel, ekonomik, çevresel ve insan hakları konularında farklılaşmış bir sivil topluma sahiptir.²⁰⁷

- *Bölgesel ve küresel istikrar:* İsrail, BM'nin bir üyesidir. Hükümet İsrail'de nükleer silahların varlığını ne tanımakta ne de reddetmektedir. Ayrıca, AB, ABD, BM ve Rusya Federasyonu'nun katılımı ile oluşturulan Orta Doğu Dörtlüsü, İsrail ve diğer komşularıyla barış ve güvenlik halinde bağımsız, demokratik ve yaşanabilir bir Filistin devletinin çıkışı nı hedeflemektedir. AB yakın bir zamanda Dörtlü'ye olan tam desteğini tasdik etmiştir.²⁰⁸

- *Adalet ve içişleri:* 1950 Dönüşüm Kanunu İsrail'e göç eden Yahudilerin, kamu sağlığını veya devletin güvenliğini tehlikeye atan veya Yahudi insanlara karşı doğrudan bir eylem ile ilişkisi olan kişi olarak görülmedikçe göçmen (oleh) statüsünde imtiyaz alabileceğini taahhüt etmektedir. İsrail'deki göçmen işçilerin sayısı ise her yıl artmaktadır. 2002 UNHCR yıllık raporuna göre iltica arayanların sayısı artmıştır. Sınır kontrolü, iç güvenlik için hareket birimi tarafından yürütülmektedir. İsrail, insan ticareti artışından hedef ülke olarak etkilenmektedir. Bu ticaretin kurbanları özellikle Doğu Avrupa ülkeleri menşeli olmaktadır. Öte yandan,

²⁰⁵ A.g.r., s. 10.

²⁰⁶ Bkz. Naama Yashudi, **The State of Human Rights in Israel**, The Association for Civil Rights in Israel, Working Paper, Haziran 2003, <http://www.acri.org.il/english-acri/engine/story.asp?id=125> (06.07.2007)

²⁰⁷ A.g.r., s. 10.

²⁰⁸ A.g.r., s. 11.

İsrail'in Uyuşturucu karşıtı Otoritesi 1988 yılında kurulmuştur. Para Aklamayı Yasaklama Otoritesi ise Ocak 2002'de faaliyete geçmiştir.²⁰⁹

- *Bilgi toplumu*: Bilgi toplumu konusunda politika, yasa ve düzenlemelerden Haberleşme Bakanlığı sorumludur. Araştırma ve geliştirme alanında ise AB'nin Çerçeve Programı'na tam olarak katılan tek AB üyesi olmayan ülkedir.²¹⁰

- *Enerji*: İsrail enerjide yerli kaynaklara sahip olmasıyla birlikte neredeyse tamamen ithalata bağımlıdır.²¹¹

4.2.3.2. AB-İsrail Eylem Planı Kapsamında Ülkeden Beklenenler

AB-İsrail Eylem Planı 2004 yılı sonunda hazırlanmıştır. Planı AB 21 Şubat 2005 tarihinde onaylarken, karşılıklı onay 11 Nisan 2005 tarihinde yapılmıştır.²¹² Beklentiler şöyle sıralanabilir;

- *Demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler*: Bu alanda, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı ortak değerlerinin birlikte çalışarak daha ileri götürülmesi, azınlık haklarının artırılması, insan hakları ile ilgili uluslararası sözleşmelere katılım, semitizm ile mücadele açısından yasal çerçevenin sağlanması ve eğitim programlarının geliştirilmesi hedeflerinin gerçekleşmesinin beklendiği vurgulanmıştır. Irkçılık, yabancı düşmanlığı ve İslam fobisi ile ilgili olarak ise, tüm etnik ve dini gruplara saygı ve hoşgörünün önemi ile ilgili Avrupa ve İsrail eğitiminin yükseltilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuş ve bu süreçte yasal çerçevenin de güçlendirilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur.²¹³

- *Bölgesel ve uluslararası konular*: Avrupa Güvenlik ve Dış Politikası kapsamında işbirliği ve kriz yönetimini geliştirmek için, terörizmle mücadele, bölgesel güvenlik ve Orta Doğu ile ilgili bölgesel konular ve barış koruma konularında İsrail'de gelişme sağlanması üzerinde durulmuştur. Eylem Planı'nda

²⁰⁹ A.g.r., s. 12.

²¹⁰ A.g.r., s. 23.

²¹¹ A.g.r., s. 22.

²¹² European Commission, **European Neighbourhood Policy**, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm (07.06.2007)

²¹³ European Commission, **Europea Neighbourhood Policy EU-Israel Action Plan**, 2004, s. 4, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/israel_enp_ap_final_en.pdf (06.07.2007)

Orta Doğu ile ilgili konular üzerinde özellikle durulmuştur. Bu konuda daha ileri işbirliği sağlamak için politik diyalogun artırılması, çatışmanın daha kapsamlı çözümü, İsrail'in kendi haklarını savunurken uluslararası hukuka saygılı olması ve halkın ekonomik ve sosyal durumunu iyileştirmeye yönelik çalışılması konuları vurgulanmıştır.²¹⁴

Kitle imha silahlarının azaltılması konusu da Plan'da ele alınmıştır. Bu konuda, AB ve İsrail'in kitle imha silahlarının artırılmasına karşı AB Stratejisi kapsamında diyalog ve işbirliklerini geliştirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, askeri araç gereçlerin, hafif ve küçük silahların teröristlere yasadışı transferine karşı daha ileri işbirliğinin geliştirilmesi, terörle savaşmanın güçlendirilerek terörizmin engellenmesi ve AB'nin terörist örgütler listesinde yer alan örgütlere karşı AB kararlarının uygulanması hedefleri belirtilmiştir.²¹⁵

- *Adalet ve içişleri:* Genel olarak toplumun karşı karşıya kaldığı zorlukları gidermek için adalet ve içişlerinde işbirliği ve uyumun sağlanması hedefi belirtilmiştir. Ayrıca, göç akımları için etkili bir yönetimin sağlanması, yasadışı göç ile ilgili bilgilerin paylaşılması, iltica alanında etkin bir politikanın geliştirilmesi konuları ülkeden beklenen ilerlemeler olarak belirtilmiştir. Terörizm, organize suçlar ve insan ticaretine karşı savaşmada işbirliği sağlanması ve İsrail'in konularla ilgili BM sözleşmelerini kabul edip uygulamaya koyması, uyuşturucu ile savaşmada ise bilgi değişimi ortamının yaratılması beklentilerine değinilmiştir. Aynı şekilde para aklama ile mali ve ekonomik suçlara karşı daha etkili çaba gösterilmesi ve gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerektiği vurgulanmıştır.²¹⁶

- *Bilgi toplumu ve eğitim:* Elektronik haberleşme politikası ve düzenlemelerinde daha ileri gelişmelerin kaydedilmesi, bilgi toplumu uygulamalarının artırılması, bilim ve teknoloji alanında diyalogun artırılarak daha gelişmiş bir işbirliği sağlanması Plan kapsamında İsrail'den beklenen gelişmelerdir. Eğitim alanında öğrenci ve öğretmenlerin dolaşımını artıracak Avrupa Yüksek

²¹⁴ **Europea Neighbourhood Policy EU-Israel Action Plan**, s. 5.

²¹⁵ **A.g.r.**, s. 6.

²¹⁶ **A.g.r.**, s. 14.

Eğitim ve Mesleki Çalışma Alanı'nın kurulması, söz konusu iki alanda işbirliği imkanlarının artırılması eylemlerine değinilmiştir.²¹⁷

- *Enerji*: Enerji politikasında işbirliği yaratılması, AB'nin elektrik ve gaz piyasası prensipleri bağlamında çalışan rekabetçi bir piyasanın oluşturulması, enerji ağlarının geliştirilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılmasının gerekliliği Plan'da vurgulanan konular olmuştur.²¹⁸

4.2.3.3. İlerleme Raporu ve Gerçekleşmeler

Komisyon 29 Kasım 2006 tarihinde İsrail için İlerleme Raporu'nı yayımlamıştır.²¹⁹

- *Politik diyalog ve işbirliği*: 2005 Kasımında kurulan politik diyalog ve işbirliği alt komitesi çerçevesinde Orta Doğu'daki durum özellikle üzerinde durulan konu olmuştur. Orta Doğu konusunda AB ve İsrail, Eylem Planı kapsamında politik diyalogun ve daha ileri işbirliğinin güçlendirilmesi konusunda anlaşmışlardır. Yine Kasım 2005'te İsrail ve Filistin Yönetimi, AB'nin üçüncü taraf olarak katıldığı Rafah (Gazze) sınır geçişini de kapsayan Hareket ve Erişim Anlaşması'nı sonuçlandırmıştır. Bu anlaşma Filistin topraklarından insanların ve malların dolaşımının kolaylaştırılmasını hedeflemektedir. AB Konseyi bunun üzerine Rafah sınır noktası için AB Sınır Destek Görevi'ni başlatmıştır.²²⁰

Genel olarak Konsey, Hamas tarafından yönetilen Filistin Hükümeti'nin, şiddete başvurmadan ve İsrail'in var olma hakkını ve mevcut antlaşmaları tanıması gereğini belirtmiştir. İsrail'e ise iki ülkeli çözümü tehlikeye atacak bir eylemden kaçınması gerektiğini söylemiştir. AB iki tarafın antlaşması ile belirlenecek sınırlar dışında, 1967 öncesi sınırlarda yapılacak değişiklikleri kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Politik diyalog ve işbirliği komitesi birçok ortak endişeler konusunda

²¹⁷ A.g.r., s. 19.

²¹⁸ A.g.r., s. 18.

²¹⁹ European Commission, **ENP Progress Report Israel**, COM(2006) 726 Final, 2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1507-2_en.pdf (06.07.2007)

²²⁰ **ENP Progress Report Israel**, s. 3.

(ırkçılık, yabancı düşmanlığı, kitle imha silahlarının azaltılması, terörle mücadele gibi) seminer ve görüşmeler gerçekleştirmiştir.²²¹

- *Adalet ve içişleri*: İlerleme Raporu'nun bu alanında özellikle terörle mücadele konusun vurgulanmıştır. AB, bu mücadelenin ilgili uluslararası kanun ve düzenlemeler çerçevesinde yapılması gerektiği üzerinde durmuştur. Şubat 2005'te Adalet ve İçişleri Konseyi, İsrail'in Europol'a katılımını onaylamıştır. Mart 2006'da ise AB Brüksel'de İsrail hükümetinin de katıldığı terörün finansmanı ile mücadele ile ilgili seminere ev sahipliği yapmıştır. Kasım 2006'da ise insan ticareti ile ilgili bir seminer gerçekleştirilmiştir.²²²

- *Bilgi toplumu ve eğitim*: Bilgi toplumu sektörü açısından İsrail henüz elektronik haberleşme için düzenleyici bir otorite oluşturamamıştır. Görsel-işitsel alanda ise yeni yasal konsept gelişim aşamasındadır. İsrail ile eğitim alanındaki politik diyalog çıkarları artırmak ve bu alanda var olan işbirliğini genişletmek üzerinde odaklanmıştır. Avrupa-Akdeniz Gençlik programı İsrail gençlerinin projelerini desteklemektedir.²²³

- *Enerji*: Rapor'da enerji ile ilgili alt komite çerçevesinde iki tarafın da İsrail ve AB'nin karşılıklı çıkarlarının bu alanda işbirliği ve diyalogun artırılması olduğunun bilincinde olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, İsrail'in taslağını oluşturduğu ve geliştirdiği Enerji Planı'nın 2007 yılında tamamlanmasını beklediği belirtilmiştir.²²⁴

²²¹ A.g.r., s. 4.

²²² A.g.r., s. 8.

²²³ A.g.r., s. 10.

²²⁴ A.g.r., s. 10.

4.2.4. Filistin

Maşrek ülkeleri arasında en sancılı durumda bulunan Filistin ile ilişkiler sürekli devam eden bölgesel çatışmalar nedeniyle çok güç ilerlemektedir. Bu bağlamda AKP kapsamında iki taraf arasındaki ilişkiler bu başlık altında konu edilecektir.

4.2.4.1. Filistin Ülke Raporu'nda Ülkenin Durumu

Komisyon'un Mayıs 2004'te yayınladığı Filistin ülke raporunda Avrupa Kurumlarının ve AB ülkelerin Filistin Otoritesi ile gelecekte demokratik, bağımsız, yaşanabilir, İsrail ve diğer komşuları ile güven ve barış içinde olan bir Filistin Devleti yaratmak amacıyla Filistin Otoritesi ile yakın bir şekilde çalışmakta olduğu belirtilmiştir.²²⁵

- *Politik yapı:* Eylül 1993'te Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve İsrail Gazze Şeridi ve Jericho'da geçici bir dönem için Filistin yönetimi kuran Filistin Deklarasyonu'nu imzalamışlardır. Bu, Oslo Barış Süreci olarak bilinen sürecin ilk adımı olmuştur. Daha sonra 4 Mayıs 1994 tarihinde iki taraf arasında yapılan ve Gazze Şeridi ve Jericho'da kontrolü Filistin Yönetimine bırakan Kahire Anlaşması imzalanmıştır. Ocak 1996'da Filistinliler Filistin Yasama Konseyi (FYK) ve Filistin Yönetimi Başkanı için ilk başkanlık ve meclis (yasama) seçimlerini gerçekleştirmişlerdir.²²⁶

İsrail ile Filistin Yönetimi arasındaki görüşmeler bir çok kez kesintiye uğrayıp ertelenmiş ve Temmuz 2000 Camp David zirvesinde herhangi bir uzlaşmaya varılamamıştır. 2000 yılının sonlarında başlayan Filistin İntifadası (İkinci İntifada) bölgede şiddet ve katliam ortamı yaratmıştır. Ocak 2001'deki Taba görüşmesinden hemen sonra çatışma için barışçıl çözüm arayan İsrail ile Filistin Yönetimi arasındaki resmi görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmış ve şiddet ve terörist saldırılar artmıştır.

²²⁵ European Commission, **The EU's Relations with West Bank and Gaza Strip**, http://ec.europa.eu/external_relations/gaza/intro/index.htm (07.07.2007),

²²⁶ Bkz. UNDP, **POGAR: Arab Countries Profiles: Palestine** <http://www.pogar.org/countries/country.asp?cid=14> (07.07.2007)

Özellikle Oslo Barış Süreci'ni ve İsrail'in varlığını kabul etmeyen gruplar intihar bombacısı eylemlerine girmişlerdir.²²⁷

Nisan 2003'te İsrail-Filistin çatışması için kapsamlı bir çözüm arayan ve İsrail ve diğer komşularıyla barış ve güvenlik halinde bağımsız, demokratik ve yaşanabilir bir Filistin devletinin oluşmasını amaçlayan Orta Doğu Dörtlüsü oluşturulmuştur.²²⁸ Temmuz 2002'de Filistin Yönetimi hem ülke içinden hem de dışından gelen yoğun baskılar üzerine geniş kapsamlı bir reform programı kabul etmiştir. Şubat 2003'te ise ilk kez FYK 2003 bütçesini kabul etmiştir.²²⁹

- *Demokrasi ve hukukun üstünlüğü*: Filistin Yönetimi'nin temel anayasal düzeni 1997'de FYK tarafından çıkarılan ve 2002'de Başkan Arafat tarafından onaylanan Temel Kanun'dur. Temel Kanun temel özgürlükleri ve politik ve parti çoğunluğunu sağlayan bir parlamenter demokrasi ortamı yaratmaktadır. Hükümet sistemi ise yarı başkanlık olarak tanımlanabilir. Filistin Temel Kanunu Başkan'a, Başbakan'ı atama, FYK'nin çıkardığı yasaları onaylama, güvenlik güçlerini kontrol etme gibi önemli yetkiler vermiştir.²³⁰

Ülke Raporu'nun yayımlandığı tarihinde FYK'nin normal yasal süresi 1999 yılında dolmuştur. Ancak o zamandan beri herhangi bir seçim yapılmamıştır. Bu durum anketlere ve sivil gruplara göre FYK'nin yasama gücünü zayıflatmıştır. 1996 FYK seçimlerini Fetih ve O'na bağlı bağımsızlar kazanmıştır. Oslo Barış Süreci'ni rededen Hamas ise seçimleri protesto etmiştir. Bu Rapor'dan sonra yapılan 2006 seçimlerinden ise Hamas zaferle çıkmıştır.²³¹

Filistin Yönetimi'nde siyasi partilerle ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Hükümetin merkezinde Başkan'ın Ofisi, Bakanlar Konseyi ve bakanlar bulunmaktadır. Batı Şeria ve Gazze'deki merkezi idare onaltı yönetime

²²⁷ European Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Palestinian Authority of West Bank and Gaza Strip**, COM(2004) 373, 2004, s. 6.

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/pa_enp_country_report_2004_en.pdf (07.07.2007)

²²⁸ **European Neighbourhood Policy Country Report Palestinian Authority of West Bank and Gaza Strip**, s. 6.

²²⁹ **A.g.r.**, s. 6.

²³⁰ **A.g.r.**, s. 7.

²³¹ Bkz. NDI Worldwide, **Middle East and North Africa: West Bank and Gaza**, Kasım 2006, <http://www.ndi.org/worldwide/mena/gaza/gaza.asp> (07.07.2007)

bölünmüştür. Filistin Yönetimi (FY) kuruluşunu takiben yeni yargısal sistem oluşturmuştur. FY için yasal temel, Temel Kanun ve Yargısal Yönetim Kanunu'dur. Yargısal Yönetim Kanunu güç ayrımını ve mahkemelerin kurulmasını, yetki alanlarının tanımlanmasını ve adli kanunların uygulanmasını sağlamaktadır. Rapor'a göre yasama alanında eksiklikler bulunduğu ve yargı sisteminin etkin olmaktan uzaktır. İnsan hakları örgütlerine göre hükümet yargının bağımsızlığına müdahale etmektedir.²³²

- *İnsan hakları ve temel özgürlükler*: Filistin mevzuatı, insan haklarını ve temel özgürlükleri koruma açısından hükümler içermektedir. Ancak bu hükümler uluslararası konvansiyonlara referans içermemektedir. Filistin Temel Kanunu işkence, tutuklulara karşı şiddet ve yasadışı tutuklamaları yasaklamaktadır. Ancak FY tutuklama merkezlerinde işkence ve yasadışı muamele yapıldığına dair birçok rapor bulunmaktadır. Temel Kanun ifade özgürlüğünü garanti altına almıştır. Ancak uygulamada ifade özgürlüğü büyük kısıtlamalara uğramaktadır. Örgüt kurma özgürlüğü de Temel Kanun tarafından tanınmıştır.²³³

Yazın ve basın Kanunu medya ve basın özgürlüğünü sağlamaktadır. Bu yasal garantiye rağmen basın özgürlüğü uygulamada yasaklanmıştır ve Filistin medyasında hükümet sansürü bulunmaktadır. Birçok gazeteci ve insan hakları savunucusu gözaltına alınmış, gazeteler, dergiler, televizyon ve radyo istasyonları kapatılmıştır. Temel Kanun'a göre Batı Şeria ve Gaza Şeridi'nin resmi dini İslamdır. Diğer dinlerin özgürlüğü garanti altına alınmıştır ve genelde Filistin toplumunda din özgürlüğüne saygı duyulmaktadır.²³⁴

Resmi işgücünün sadece yüzde 13'ü kadınlardan oluşmaktadır. Hakların eşitliği geçmişte yüksek önem verilen bir konu olmamıştır. Son zamanlarda ise kamunun tutumunda bazı değişiklikler olmuştur. 2003 yılında Kadın İşleri Bakanlığı kurulmuştur. Sivil toplum örgütleri Filistin toplumunda önemli rol oynamaktadır.

²³² **European Neighbourhood Policy Country Report Palestinian Authority of West Bank and Gaza Strip**, s. 8.

²³³ Bkz. Paul Lalor, "Jordan, Israel and Palestine: Looking Beyond the Peace Process", **Disarmament Forum**, 2001, www.unidir.ch/pdf/articles/pdf-art71.pdf (07.07.2007)

²³⁴ **European Neighbourhood Policy Country Report Palestinian Authority of West Bank and Gaza Strip**, s. 10.

Sivil toplum kuruluşları Filistin’de gittikçe kötüleşen durum nedeniyle devletin birçok bölgede sağlayamadığı sağlık, eğitim, mesleki eğitim, kültür, tarım, su, küçük işletmeler ve çocuklara, gençlere ve kadınlara yönelik hizmetler gibi konularda faaliyet göstermektedirler. Temel Kanun ve Sivil Toplum Örgütleri Kanunu birliklerin kurulmasını ve dernek haklarını düzenlemektedir. Temel Kanun, kanunlar önünde ve yargılamada tüm Filistinlilerin eşit olduğunu kabul etmiş ve ırk, cinsiyet ve dinsel ayrımcılığı yasaklamıştır.²³⁵

- *Bilgi toplumu ve eğitim:* Haziran 1996’da kurulan Filistin Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan Araştırma Yüksek Konseyi, akademik araştırma için strateji oluşturmada önemli rol oynamaktadır. Bölgede süren çatışma nedeniyle uygulamada birçok zorlukla karşılaşılrsa da Filistin kurum ve üniversiteleri AB’nin 5. Çerçeve Programı altında projelere katılmışlardır. 6. Çerçeve Program için de projeler seçilmiştir.²³⁶

- *Enerji:* Filistin enerji sektörü enerjiyi direk olarak veya İsrail otoritelerinin gözetiminde İsrail’den ithal etmektedir. Filistin elektriğinin yüzde 95’i İsrail Elektrik Şirketi tarafından sağlanmaktadır. Filistin enerji sektörü için düzenleyici çevrenin yeniden yapılandırılma süreci devam etmektedir. Kurulan Filistin Enerji Yönetimi FYK ile taslak düzenlemeler için görüşme halindedir.²³⁷

4.2.4.2. AB-Filistin Eylem Planı Kapsamında Ülkeden Beklenenler

AB-Filistin Eylem Planı Komisyon tarafından 2004 yılı sonunda hazırlanmıştır. AB bu Planı 21 Şubat 2005 tarihinde kabul ederken, karşılıklı kabul ise 22 Şubat 2005 tarihinde gerçekleşmiştir.²³⁸ AB’nin beklentileri şöyle sıralanabilir;

- *Politik diyalog ve reform:* Bu alanda, dış politika ve güvenlik politikası çerçevesinde politik diyalog ve işbirliğinin güçlendirilmesi, insan haklarına saygı

²³⁵ A.g.r., s. 10.

²³⁶ A.g.r., s. 18.

²³⁷ A.g.r., s. 17.

²³⁸ European commission, **European Neighbourhood Policy**, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm

gösterilerek terörizmle mücadele edilmesi, kültürler ve dinler arası diyalog sağlanması beklentileri ifade edilmiştir.²³⁹

- *Demokrasi ve hukukun üstünlüğü:* Uluslararası standartlara uygun ve güç ayrılığını destekleyen bağımsız, tarafsız ve tam işleyen yargı sisteminin kurulması, yargı reformu için uyumlu strateji adapte edilmesi, mahkemelerin yapılarının güçlendirilmesi, FY güvenlik servislerinde reformun uygulanması hedefleri bu alanda vurgulanmıştır. Ayrıca, seçimlerde uluslararası standartların uygulanması, siyasi partiler için yasal çerçevenin oluşturulması, anayasal reformun hızlandırılması ve kamu idaresinde ve sivil hizmetlerde reformlar yapılması eylemleri de bu başlık altında belirtilmiştir.²⁴⁰

- *İnsan hakları ve temel özgürlükler:* Bu alanda, konuşma, basın, kuruluş ve örgütlenme özgürlüklerinin yasal garantilerin uluslararası standartlar bağlamında güçlendirilmesi, gazetecilerin haklarını içeren ve çoğulcu medya sisteminin işlerliğinin engellenmemesine olanak sağlayan etkin bir medya özgürlüğünün inşa edilmesi hedefleri üzerinde durulmuştur. İnsan haklarına ve sivil özgürlüğüne saygı gösterilmesi, karşılıklı anlayış, hoşgörü ve şiddet karşıtı kültürün geliştirilmesi, kadın haklarının iyileştirilmesi ile kadınlara fırsat eşitliğinin sağlanması, işkenceye karşı yasal mevzuatın etkin bir şekilde uygulanmasının sağlanması da FY'den beklenen gelişmeler olarak sıralanmıştır.²⁴¹

- *Bilgi toplumu ve eğitim:* Bilgi toplumu açısından mevcut araştırma ve geliştirme yapısını iyileştirme, AB'nin Araştırma ve Geliştirme Altıncı Çerçeve Proramı'na Filistin katılımının güçlendirilmesi eylemleri vurgulanmıştır. Eğitim açısından ise, barış, hoşgörü ve karşılıklı anlayış üzerine kurulu modern bir eğitim sisteminin oluşturulması, yüksek eğitim sisteminin iyileştirilmesi ve eğitim ve gençlik alanında bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi üzerinde durulmuştur.²⁴²

²³⁹ European Commission, **Europea Neighbourhood Policy EU-Palestinian Authority Action Plan**, 2004, s. 4, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/pa_enp_ap_final_en.pdf (07.07.2007)

²⁴⁰ **Europea Neighbourhood Policy EU-Palestinian Authority Action Plan**, s. 5.

²⁴¹ **A.g.r.**, s. 6.

²⁴² **A.g.r.**, s. 10.

Ayrıca Avrupa Topluluğu-Filistin Yönetimi İşbirliği başlığı altında AT ile FKÖ arasındaki Ticaret ve İşbirliği alanında Geçici Ortaklık Anlaşması'nın uygulanmasını somutlaştıracak önlemlerin alınması ve Eylem Planı'nda üzerinde durulan önceliklere odaklanan FY reform programının uygulanmasının desteklenmesi hedefleri vurgulanmıştır.²⁴³

4.2.4.3. İlerleme Raporu ve Gerçekleşmeler

Filistin Yönetimi İlerleme Raporu Komisyon tarafından 4 Aralık 2006 tarihinde yayımlanmıştır.²⁴⁴

- *Genel değerlendirme:* 2006 Ocak seçimlerinden Hamas'ın zaferle çıkmasından sonra AB, FY hükümeti ile politik ilişkilerini ve işbirliğini askıya almıştır.²⁴⁵ Ancak Orta Doğu Dörtlüsü prensiplerine katılımı devam etmektedir. Bu durum FYK ve bazı özerk FY organları dışında Başkan Abbas ve ofisi ile diyalogu da sınırlandırmıştır. Seçim sonuçlarının üzerine İsrail, FY adına topladığı vergi ve gümrük kazançların transferini durdurmuştur. Genel olarak FY'ye kaynak aktarımı neredeyse durma noktasına gelmiş ve bunun üzerine hükümet mali krizler yaşamıştır.²⁴⁶

Başkanlık Ofisi ile AB'nin diyalogu özellikle insani krizlerin nasıl yatıştırılacağı üzerine odaklanmıştır. Avrupa Komisyonu'nun liderliğindeki Geçici Uluslararası Mekanizma FY'ye herhangi bir fon sağlamaksızın Filistin halkına insani ve acil yardımda bulunmaktadır. Hamas liderliğindeki hükümetin kurulmasından kaynaklanan kriz ve AB'nin hükümet ile politik ilişkileri ve işbirliğini askıya alması Eylem Planı'nın yayımlanmasından beri herhangi bir gelişme yaşanamamasına neden olmuştur.²⁴⁷

- *Politik diyalog ve reform:* Rapor'da bu alanda görülen en büyük gelişmenin Ocak 2006'da FYK için yapılan seçimlerde kendini gösteren demokratik sürecin

²⁴³ A.g.r., s. 11.

²⁴⁴ European Commission, **ENP Progress Report Palestinian Authority**, COM(2006) 726, 2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1509-2_en.pdf (07.07.2007)

²⁴⁵ A.g.r., s. 2.

²⁴⁶ A.g.r., s. 2.

²⁴⁷ A.g.r., s. 2.

Filistin topraklarında yeniden canlanması olduğu belirtilmiştir. Mart 2005'te Başkanlığın hükmü ile kurulan idari komite yargı sisteminin gelişmesi için taslak strateji planı hazırladığı ve buna bağlı olarak 2006 yılında bağımsız, tarafsız ve tam işleyen bir yargı kurulması konusunda bir takım gelişmeler olduğuna değinilmiştir. Ayrıca 2005 yılında kamu yönetiminde ve sivil hizmet reformunda bazı gelişmeler yaşandığı üzerinde durulmuştur.²⁴⁸

Rapor'da AB'nin Orta Doğu'da barış çabalarında ön safta yer aldığı ve Dörtlü'de etkin bir katılımı olduğu vurgulanmıştır. AB genel olarak Hamas liderliğindeki Filistin hükümetinin şiddete başvurulmama, İsrail'in varolma hakkının tanınması ve varolan anlaşma ve yükümlülükleri kabul etmesi prensiplerine uyması gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca, Kasım 2005'te İsrail ve FY'nin, AB'nin üçüncü taraf olarak katıldığı Rafah (Gazze) sınır geçişini de kapsayan Hareket ve Erişim Anlaşması'nı sonuçlandığına değinilerek bu anlaşmanın Filistin topraklarından insanların ve malların dolaşımının kolaylaştırılmasını hedeflediği belirtilmiştir. AB Konseyi bunun üzerine Rafah sınır noktası için AB Sınır Destek Görevi'ni başlatmıştır.²⁴⁹

- *İnsan hakları ve temel özgürlükler:* Rapor'un bu alanında Filistin'de insan haklarının ciddi ihlallere konu olduğu vurgulanmıştır. Bu ihlallerden hem İsrail hem de Filistin otoritelerinin sorumlu olduğu belirtilmiştir. Bölgede güvenlik ortamının bozulması nedeniyle 2006 yılında temel insan haklarının geliştirilmesi konusunda geriye gidildiği Rapor'da üzerinde durulan önemli konulardan biri olmuştur.²⁵⁰

- *Bilgi toplumu ve eğitim:* İlerleme Raporu'nda FY için bilgi toplumu ile ilgili herhangi bir gelişmeden bahsedilmemektedir. Eğitim alanında ise Eğitim ve Yüksek Eğitim Bakanlığı'nın Eğitim Gelişme Planı'nı uygulamaya devam ettiği, ancak devam eden krizlerin eğitim üzerinde ciddi etkilerinin olduğu belirtilmiştir.²⁵¹

FY için tüm bu rapor değerlendirmelerinden sonra kısa bir şekilde son gelişmelere de değinmek gerekmektedir. Haziran 2007'de Hamas ile Fetih arasında

²⁴⁸ A.g.r., s. 3.

²⁴⁹ A.g.r., s. 4.

²⁵⁰ A.g.r., s. 5.

²⁵¹ A.g.r., s. 6.

uzun süredir devam eden çatışma Hamas'ın Gazze'nin kontrolünü tamamen ele geçirmesiyle birlikte zirve noktasına ulaşmıştır.²⁵² Bunu üzerine Devlet Başkanı Haniye, Hamas'lı olan Başbakan Abbas'ın görevine son vererek Selam Feyyad'ı yeni başbakan olarak atayarak olağanüstü hal ilan etmiştir.²⁵³ Bunun üzerine ABD ve AB bu yeni Hamas'sız hükümete destek verdiklerini açıklamışlardır. Ancak Hamas bu iki kararı da onaylamadığını belirtmiştir. Hamas, Hizbullah'ın başarısını Gazze'de uygulamaya çalışmaktadır. Hamas'ın aşırı radikal yapısı ve İsrail'i tanımayan tutumu uluslararası alanda büyük gerginlik ve Filistin'in geleceği için şüphe yaratmaktadır. En büyük korku ise Filistin'in Hamas'lı Gazze ve Fatah'lı Batı Şeria olarak ikiye ayrılması ve Filistin'in bütünlüğünün sağlanmasının tamamen bir hayal haline gelmesidir.

4.2.5. Mısır

AB'nin ENP komşularından biri olan Maşrek'in önemli ülkelerinden Mısır ile ilişkileri söz konusu ülke için Komisyon tarafından hazırlanan belgeler kapsamında bu başlık altında ele alınacaktır.

4.2.5.1. Mısır Ülke Raporu'nda Ülkenin Durumu

Mısır ve AB arasındaki diplomatik ilişkiler 1966 yılında başlamış ve 1976 yılında ilk Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır. 1995 yılında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında siyasi ve güvenlik; ekonomi ve finans; sosyal, kültürel ve insani ilişkiler alanlarında uzun vadeli hedefler belirlenmiştir. 2001 Ortaklık Anlaşması ise bu hedefler ile ilgili detayları ortaya koymuştur. Söz konusu Anlaşma 2004 yılında yürürlüğe girmiştir.²⁵⁴

- *Demokrasi ve hukukun üstünlüğü:* 1971 Anayasası Mısır Arap Cumhuriyeti'ni "çok partili sosyalist demokratik sistem" olarak tanımlamaktadır. Devletin başı olan Başkan, Halk Meclisi (People's Assembly) tarafından belirlenir ve

²⁵² BBC Turkish, "Hamas: Gazze Kontrolümüzde", 15 Haziran 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/06/070615_hamasgaza.shtml (07.07.2007)

²⁵³ Milliyet, "Hamas, Gazze'de mini İslam devleti kuruyor", 15 Haziran 2007, http://www.sodev.org.tr/Haberler/dunyahaberleri/2007/hamas_iktidari_ele_gecirdi.htm (07.07.2007)

²⁵⁴ European Commission, **The EU's Relations with Egypt**, http://ec.europa.eu/external_relations/egypt/intro/index.htm (07.07.2007)

referandum ile seçilir. Başkanın görev süresi altı yıldır ve tekrar seçilebilir. Mısır Devlet Başkanı 1981'den beri görevde bulunan Hüsnü Mübarektir. Başkan, Başbakanı ve diğer Bakanları atama yetkisine sahiptir.²⁵⁵

İslam, Devlet'in dinidir ve kanunun ana kaynağını İslami hukukun prensipleri oluşturmaktadır. Anayasa bütün vatandaşlar için İslami hukukun sınırları ölçüsünde din, ırk, cinsiyet eşitlik sağlamaktadır. Yasama organı direk olarak seçilen 444 üyeyi içeren Halk Meclisi'dir. Mısır'ın üst meclisi olan Şura Konseyi (Shura Council) ise 264 üyeden oluşmaktadır. Kanunlara göre siyasi partiler ırk veya din tabanlı olamazlar. Yürütme ve yönetim organı Başbakan'ın liderliğindeki Bakanlar Kurulu tarafından yönetilen hükümettir. Temmuz 2004'ten beri Başbakan Ahmed Nazif'in kabinesi tümü Ulusal Demokrat Parti mensubu olan 34 bakandan oluşmaktadır.²⁵⁶

Yargı sistemi, İlk Derece Mahkemeleri, yedi tane Üst Mahkeme ve Yargıç Kürsülerinden (Summary Tribunals) oluşmaktadır. Sistem içindeki yaklaşık 7.000 yargıç Yargısal Hükümler ile yönetilmektedir. Mısır Yüksek Yargı Konseyi, yargısal olayları denetler ve atamalar için onay verir. Yargıtay iş kanunu ve vergi kanunu davalarının yanında suç, sivil ve ticari davalara da bakar. Askeri mahkemeler silahlı kuvvetlerin davaları yanında 1981 yılından bu yana uygulanan acil durum sırasında Başkan'ın transfer ettiği davalara da -genelde suç ve siyasi davalar- bakmaktadır.²⁵⁷

Tatmin edici ücret ve yüksek seviyeli özel sektör mesleklerinin yokluğunda göreceli olarak iyi eğitilmiş işgücü devlet yönetiminde düşük verimli işler bulmaktadır. 2004 yılı Uluslararası Şeffaflık Kurumu'nun Yolsuzluk Endeksi'nde (Transparency International's Corruption Perception Index) yüksek seviyede yolsuzluk oranı bulunan Mısır 77. sırada yer almaktadır.²⁵⁸

²⁵⁵ Bkz. Democracy Coalition Project, **Egypt**, 2007, s. 2.

http://www.demcoalition.org/pdf/10_Egypt.pdf (07.07.2007)

²⁵⁶ European Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Egypt**, COM(2005) 72 final, 2005, s. 5, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/egypt_country_report_2005_en.pdf (07.07.2007)

²⁵⁷ Bkz. UNDP, **POGAR: Arab Countries Profiles: Egypt**, <http://www.pogar.org/countries/country.asp?cid=5> (07.07.2007)

²⁵⁸ **European Neighbourhood Policy Country Report Egypt**, s. 6.

- *İnsan hakları ve temel özgürlükler:* Mısır BM'nin temel insan hakları sözleşmelerinin çoğunu gecikmeli olarak onaylamıştır. Acil Durum Kanunu'nun uygulanması insan hakları ve temel özgürlüklerin tam olarak sağlanmasına engel olmaktadır. Acil Durum Hali keyfi tutuklamalara, yargılamadan tutuklama ve toplantı yapma özgürlüğü üzerinde kısıtlamalara izin vermektedir.²⁵⁹

2003 yılından beri demokratikleşme ve insan hakları konularındaki tartışmalar artmıştır. Ulusal Demokrat Parti “Vatandaşlık hakları ve demokratikleşme” üzerine bir belge yayımlamıştır. Bununla birlikte işkence yapan polislerin suçlu bulunması, yargılanma olmaksızın uzun süredir gözaltında bulunanların bir kısmının serbest bırakılması ve hapishanelerde mahkumlara şiddet uygulanmasının yasaklanması gibi bir takım olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Bununla birlikte, Mısır otoriteleri henüz kapsamlı bir insan hakları stratejisi oluşturmamıştır.²⁶⁰

Anayasa düşünce ve ifade, toplantı ve örgüt kurma özgürlüğünü Acil Durum halinde kısıtlamalara maruz kalmasına rağmen tanımaktadır. Vatandaşlar hükümet ve kamu hizmetlerini göreceli olarak özgürce eleştirebilmektedirler. Anayasa aynı zamanda basın özgürlüğünü de sağlamaktadır ve Acil Durum haricinde sansür uygulanmasını yasaklamıştır. Anayasa inanç özgürlüğünü ve dini törenlerin yapılmasını Şeriat ile ters düşmemek koşuluyla tanımaktadır. Müslüman olmayanlar rahatsızlık duymaksızın ibadet yapabilmektedirler. Örgüt kurma ve toplantı yapma özgürlüğü açısından Şura Konseyi altındaki siyasi partiler komitesi siyasi parti kurma başvurularını onaylama yetkine sahiptir. Son 27 yılda komite 63 başvuruyu reddetmiş ve iki tanesi 2004'te olmak üzere dört tane başvuruyu kabul etmiştir. Sivil toplum kuruluşları özellikle sosyal hizmet sağlanması alanında olmak üzere önemli görevlerde bulunmaktadır. Ülkede yaklaşık 16.000 tane sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır.²⁶¹

²⁵⁹ Bkz. Human Rights Watch, **World Report 2007: Egypt**, 2007, <http://hrw.org/englishwr2k7/docs/2007/01/11/egypt14701.htm> (07.07.2007)

²⁶⁰ **European Neighbourhood Policy Country Report Egypt**, s. 7.

²⁶¹ **A.g.r.**, s. 8.

Mısır çalışma standartları ile ilgili Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tüm temel sözleşmelerini -zorla çalıştırma, dernek kurma, toplu sözleşme, çocuk işçi çalıştırma ve iş yerinde ayrımcılık- onaylamıştır. Mısır 1986'da İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. Ancak Opsiyonel Protokol'ü onaylamamıştır. Anayasa fiziksel ve manevi zararı yasaklamıştır. Ancak, işkence mağdurlarına tanınan yasal haklara rağmen insan hakları kuruluşları işkence şikayetlerinin yeterince araştırılmadığını vurgulamaktadırlar. İdari gözaltı Acil Durum Kanunu hükümleri tarafından sağlanmaktadır. Hapishanelerde ise bir takım yenilemeler olsa da genel durum aşırı yoğunluk, hijyen eksikliği, yemek, temiz su, sağlık yardımı gibi nedenlerle kötüdür. Anayasa Acil Durum Kanunu ile ilgili teröre karışma gibi davaların yanında, uyuşturucu suçları, tecavüz ve kasıtlı cinayet gibi çok ciddi suçlara karşı ölüm cezasına izin vermektedir.²⁶²

Mısır kadınlara karşı uygulanan her tür ayrımcılığın önlenmesine yönelik Sözleşmeyi İslami kanunla uyuşmayan dört maddeye çekince koyarak onaylamıştır. Kadınlara karşı şiddet halen yaygındır. Mısırlı kadınların yüzde 90'ı bu duruma maruz kalmaktadır. Kadınların eğitim düzeyi erkeklere göre daha düşüktür. Kadınların %65'i okuma yazma bilmemektedir. Mısır BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Mısır, çocuk ticareti, çocuk fuhuşu ve çocuk pornosunun önlenmesine yönelik Opsiyonel Protokol'ün bir parçasıdır. Ancak, çocukların silahlı çatışmalarda kullanılmasını önlemeye dair opsiyonel protokolü imzalamamıştır. Ülkede çalışan çocukların %73'ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Bir çocuğun kazancı ise aile gelirinin %29'unu oluşturmaktadır.²⁶³

- *Dış ilişkiler ve bölgesel çatışmalar:* Mısır, BM'nin, Arap Ligi'nin, İslam Konferansı Örgütü'nün ve Afrika Birliği'nin üyesidir. Mısır, İsrail ile barış anlaşmasına sahip sadece iki Arap ülkesinden biridir. Mısır kitle imha silahları konusunda Azaltma Anlaşması ve Sözleşmesi'nin parçasıdır ve Orta Doğu'nun tüm kitle imha silahlarından arındırılmasına da önayak olmaktadır. 1997'den beri

²⁶² A.g.r., s. 9.

²⁶³ A.g.r., s. 10.

Luxor'daki turistlere karşı terörist saldırılar gerçekleşmektedir ve Mısır İslami grupların acımasız saldırılarına maruz kalmaktadır.²⁶⁴

Bölgesel ihtilaf ve çatışmalar açısından Mısır ve Sudan, 1899 Anlaşması ile 22. Paralel boyunca uzanan kuzey ve güney sınırının oluşturduğu üçgen şeklindeki alanın idari kontrolünü talep etmektedirler. Ancak iki taraf da bu bölgedeki askeri varlıklarını geri çekmişlerdir. Diğer taraftan, 1929 yılında İngiltere ile Mısır arasında düzenlenen Nil Su Anlaşması tarafından idare edilen Nil sularının yönetimi doğu Afrikalı ülkeler tarafından tartışma konusudur. Bu konudaki görüşmeler taraflar arasında tatmin edici bir anlayış bulunması amacıyla devam etmektedir.²⁶⁵

- *Adalet ve içişleri*: Ulusal istatistiklere göre 2.7 milyon Mısırlı ülkenin dışında yaşamaktadır. Bu göçlerin üçte ikisi geçici göçlerdir ve petrol zengini arap ülkelerinedir, kalan üçte biri ise kalıcıdır ve genellikle Kanada, Avusturalya ve Batı Avrupa'ya yapılan göçlerdir. Yasadışı göç açısından Mısır Süveyş Kanalı üzerinden birçok Asyalı göçmen için transit ülke olmuştur. Ancak bu göç akımı günümüzde uluslararası işbirliği ile kesilmiş durumdadır. Göç konusu 1983 tarihli Göç ve Yurtdışındaki Mısırlılara Sponsorluk Kanunu tarafından düzenlenmiştir. Anayasa mülteci hakkını tanısa da ülkede bununla ilgili bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. 2002 yılının sonunda ülkede yaklaşık 69.000 mülteci ve iltica arayan kişi vardır. Bunların 50.000 tanesi Filistinli, 15.000 tanesi Sudan'lıdır.²⁶⁶

Mısır, Uluslararası Organize Suçlara karşı BM Sözleşmesi'nin bir parçasıdır ve Interpol'ün 1923 yılındaki kurucu üyelerinden biridir. Mısır 1961, 1971 ve 1988 uluslararası uyuşturucu sözleşmelerini de onaylamıştır. Uyuşturucu ile ilgili suçların üçte ikisi para aklama ile ilgilidir. 2002 ve 2003 yıllarındaki yeni kanunlar uluslararası standartlara uygunluk göstermektedir ve bu kanunlar Mısır'ı 2004 yılında Finansal Eylem Görev Gücü'nün İşbirliği olmayan Ülke ve Bölgeler listesinden silinmesini sağlamıştır.²⁶⁷

²⁶⁴ A.g.r., s. 11.

²⁶⁵ A.g.r., s. 11.

²⁶⁶ A.g.r., s. 12.

²⁶⁷ A.g.r., s. 12.

- *Bilgi toplumu ve eğitim:* Bilgi toplumu alanındaki politika ve strateji düzenlemelerinden 1999 yılında kurulan Haberleşme ve Blgi Teknolojisi Bakanlığı sorumludur. Finansal ve yapısal açıdan Bakanlık'tan ayrı olan Telekomünikasyon Düzenleme Yönetimi lisans verme ve rekabeti izlemekten sorumludur. Mayıs 2004'ten beri Bilgi Teknolojisi Gelişim Organı e-imzaların karşılıklı tanınması konusunda düzenleyici otoritedir. Bilgi teknolojisi sektörünü geliştirmek için Mısır gerekli düzenleyici çerçeveyi ortaya koyma niyetindedir ve haberleşme altyapısını ve bilgi teknolojilerinin kullanımını güçlendirmek için politikasını oluşturmuştur. Görsel-işitsel sektörde Mısır'ın televizyon sistemi 1960 yılında kurulmuştur ve iki ulusal kanal, beş yerel kanal ve yabancı ulusal kanalları ve hükümetin sahip olduğu ve yönettiği Nile TV'yi içermektedir.²⁶⁸

Araştırma ve yenilik etkinliklerinin seviyesi GSYİH'nin yüzde 0.5'i seviyesindedir. Gelecek beş yıl için bu seviyenin yüzde 1'e çıkarılması planlanmaktadır. Mısır'ın ulusal bilimsel ve teknolojik araştırma sistemi Yüksek Eğitim ve Bilimsel Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlıdır. Sistem, çok sayıda kurumu ve üniversiteyi içermektedir. Fakat altyapının uzun dönemli fonlanması, teknik malzeme kalitesi açısından eksiklikler bulunmaktadır. Mısır uluslararası bilimsel işbirliğinde etkin olarak yer almakta ve uluslararası bilimsel yayınlarda Afrika'nın en büyük ikinci ülkesidir.²⁶⁹

Eğitim sistemi ise 15 yaşına kadar dokuz yıllık temel eğitim (12-15 yaş arası mesleki eğitim hazırlığını içermektedir), onu takiben orta dereceli eğitim ve yüksek eğitimden oluşmaktadır. Yüksek eğitim sistemi, kamu ve özel üniversiteler ile Al-Azhar İslami üniversitesini içermektedir. İlk ve orta okullar seviyesinde kayıt oranı bir hayli yüksektir. Mesleki eğitim stajları Eğitim Bakanlığı altındaki teknik üniversiteler tarafından sağlanmaktadır. Yin de, ülkede eğitim, kalite, yönetim, kurumsal örgütler, altyapı ve malzeme eksikliği ile karşı karşıyadır. Kayıt oranı kızları da dahil ederek yükseltilmeye ihtiyaç duymaktadır.²⁷⁰

²⁶⁸ A.g.r., s. 27.

²⁶⁹ A.g.r., s. 29.

²⁷⁰ A.g.r., s. 29.

- *Enerji*: Mısır ekonomisinde enerji önemli paya sahiptir. Petrol ihracatı düşmekle birlikte toplam ihracatın yüzde 40'ını oluşturmaktadır. Elektrik ve petrol sektörü ise GSYİH'nin yüzde 20'sini oluşturmaktadır. Mısır geniş keşifler sayesinde hızla büyüyen bir doğal gaz üreticisidir ve bu durum ihracat artışı için bir önemli bir fırsat olmaktadır. Petrol ile Elektrik ve Enerji Bakanlığı enerji sektöründeki ana yürütücü yapılardır.²⁷¹

4.2.5.2. AB-Mısır Eylem Planı Kapsamında Ülkeden Beklenenler

AKP kapsamında AB-Mısır Eylem Planı 2006 yılının sonunda hazırlanmış ancak henüz AB tarafından ve karşılıklı olarak kabulü gerçekleşmemiştir.²⁷²

- *Demokrasi ve hukukun üstünlüğü*: Plan'ın bu alanında, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü güçlendirme ile görevlendirilmiş kurumların etkinliğinin sağlanması, siyasi hayata katılımın geliştirilmesi, sivil toplumun demokratik ve siyasi süreçteki rolünün artırılması ve kapasitesinin yükseltilmesi ve Mısır ile Avrupa Parlamentosu arasında devam etmekte olan politik diyalogun güçlendirilmesi hedefleri vurgulanmıştır. Ayrıca, ülkeden adli yönetimin etkinliğinin ve bağımsızlığının sağlanması ve cezaevi koşullarının iyileştirilmesi beklentileri belirtilmiştir.²⁷³

- *İnsan hakları ve temel özgürlükler*: Bu alanda, Mısır hükümetinin uluslararası sözleşmeler kapsamında insan hakları ve temel özgürlükleri korumak için gösterdiği çabaların desteklenmesi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı kültürünün güçlendirilmesi ve ölüm cezası üzerine diyalogun sağlanması eylemleri belirtilmiştir. Ayrıca Plan'da kadın ve çocuk hakları bağlamında kadınların siyasi, ekonomik ve sosyal hayata katılımının desteklenmesi, ayrımcılığa karşı mücadelenin güçlendirilmesi ve çocuk hakları ile ilgili BM sözleşmelerinin kabul edilmesiyle birlikte bu hakların sağlamaştırılması beklentileri vurgulanmıştır.²⁷⁴

²⁷¹ A.g.r., s. 26.

²⁷² European Commission, **European Neighbourhood Policy**, http://ec.europa.eu/world/enp/faq_en.htm (07.07.2007)

²⁷³ European Commission, **Europea Neighbourhood Policy EU-Egypt Action Plan**, 2006, s. 5., http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/egypt_enp_ap_final_en.pdf (07.07.2007)

²⁷⁴ **Europea Neighbourhood Policy EU-Egypt Action Plan**, s. 7.

Toplantı ve örgüt kurma hakkının iletilmesi için gerekli tedbirlerin uygulanması, medya bağımsızlığı ve basın özgürlüğünü geliştirme eylemleri de Plan'da yer almıştır. Plan'da ayrımcılığa, hoşgörüsüzlüğe, ırkçılığa ve yabancı karşıtlığına karşı medyanın da rolünün artırılması ile mücadele edilmesi ve temel sosyal ve işçi standartlarının diyalog yoluyla güçlendirilmesi hedeflerinin üzerinde durulmuştur.²⁷⁵

- *Dış ve güvenlik politikasında işbirliği*: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın ortak kabul edilmiş alanlarında politik diyalogu ve işbirliğinin ileri taşınması, kitle imha silahlarının azaltılması ve yasadışı dolaşımı yolunda ve ortak hareket edilmesi eylemleri bu başlık altında vurgulanan konular olmuştur. Ayrıca, Orta Doğu Barış Süreci açısından bölgesel konularda işbirliği sağlanması ve terörle mücadele konusunda güçlendirilmiş işbirliğinin geliştirilmesi de Plan'da üzerinde durulan beklentiler olmuştur.²⁷⁶

- *Adalet, güvenlik, sosyal bütünleşme ve göç*: Bu alanda AB üyeleri ile Mısır'ın yargısal ve kanun uygulayıcı otoriteleri arasında işbirliğinin geliştirilmesi, şeffaflığın sağlanması ve bu konudaki BM sözleşmelerinin kabulü ve uygulanması konuları üzerinde durulmuştur. AB üyeleri ile Mısır arasında sınır yönetimi konusunda işbirliğinin sağlanması, örgütsel kapasite ve giriş ve çıkış noktalarında kontrolün artırılması beklentileri ise sınır yönetimi başlığı altında Plan'a konu olmuştur.²⁷⁷

Göç konularında ise, göç akımlarının etkin yönetimi, Mısır'a ve AB'ye yasadışı göçe karşı işbirliği yapılması, yeniden kabul edilme açısından işbirliğinin geliştirilmesi, kişilerin dolaşımının kolaylaştırılması ve iltica politikası alanında bilgi alışverişinin sağlanması eylemleri vurgulanmıştır. Ayrıca, organize suçlara, uyuşturucuya, para aklama ve finansal ve ekonomik suçlara ve terörizme karşı

²⁷⁵ A.g.r., s. 8.

²⁷⁶ A.g.r., s. 9.

²⁷⁷ A.g.r., s. 27.

mücadelede işbirliği sağlanması özellikle üzerinde durulan önemli konular olmuştur.
278

- *Bilgi toplumu ve eğitim*: Bu alanda, Mısır'ın Avrupa Araştırma Alanı ve Birlik Çerçeve Programı ile bütünleşmesinin hızlandırılması, Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği üzerine yapılan anlaşmanın uygulanmaya başlanması, bilimsel ve teknolojik kapasitenin yükseltilmesi eylemleri belirtilmiştir. Ayrıca, elektronik haberleşme politika ve düzenlemelerinde ilerlemenin sağlanması, bilgi toplumu sektörünün geliştirilmesi için belirlenen ulusal politikanın uygulanmasının desteklenmesi, sabit telefon piyasasının liberalizasyonun sağlanması ve cep telefonu piyasasında ulusal öncelikler kapsamında liberalizasyonun devamı, internet erişimini artırmak için geniş bant gelişiminin devam ettirilmesi ve Mısır ile Avrupa arasında bağlantının güçlendirilmesi ve görsel-işitsel sektörde de ilerlemenin gerçekleştirilmesi beklentileri vurgulanmıştır.²⁷⁹

Eğitim açısından, eğitim sisteminin Mısır'ın AB ve uluslararası standartlara yaklatılacak şekilde yeniden yapılandırılması ve tüm seviyelerde eğitim reformlarının geliştirilmesi, başta kızlar olmak üzere herkesin eğitime erişebilmesi, kültürler arası diyalogun sağlanması ve gençlik ve spor alanlarında işbirliğinin sağlanması hedefleri üzerinde durulmuştur.²⁸⁰

4.2.6. Suriye

AB ile Suriye arasındaki ilk ilişkiler 1977 yılında imzalanan İşbirliği Anlaşması ile başlamıştır. AB'nin Suriye ile ilişkileri Avrupa-Akdeniz ve Orta Doğu kapsamında ortaklık ilişkisine dayanmaktadır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı 1995 yılında Barselona Konferansı sonucunda 12 ortak ile başlatılmıştır ve Suriye de bu ortaklardan biri olmuştur. Tüm diğer Akdeniz partnerleriyle Ortaklık Anlaşmaları imzalanmış veya yürürlüğe koyulmuşken, Şam ile yapılan diyaloglar yavaş ilerlemiş ve ancak 2004 yılında tamamlanmıştır. Komisyon Müzakerecileri ile Suriye hükümeti arasındaki görüşmeler sonucunda 19 Ekim 2004 yılında anlaşma metni

²⁷⁸ A.g.r., s. 29.

²⁷⁹ A.g.r., s. 33.

²⁸⁰ A.g.r., s. 14.

üzerinde anlaşmışlardır.²⁸¹ Anlaşma, imza ve kabul için her iki tarafın politik otoritelerine sunulmuştur. Konsey tarafından Anlaşma imza aşamasındadır. Şu anki ilişkiler ise 1977 tarihli Anlaşma ile yürütülmektedir.

Avrupa Komşuluk Politikası, Suriye'yi içeren ve karşılıklı çıkarlara ve ortak değerlere dayanan çerçeve bir politikadır. Son yıllarda Politika ile birlikte Mısır'ın AB ile yakın ilişkileri gelişmiştir. Komisyon henüz Suriye için bir Ülke Raporu yayımlamamıştır. Bu sebeple ülkenin Eylem Planı ve İlerleme Raporu da bulunmamaktadır. Ülke Planı, Komisyon tarafından Suriye ile yapılan görüşmeler çerçevesinde hazırlanma aşamasındadır. Suriye'nin AKP kapsamında herhangi bir rapor ve plan çerçevesinde bir ilişkisi olmadığı için ülkenin diğer bölge ülkeleri gibi AKP bağlamında politik analizini yapmak mümkün olmamaktadır.

İncelenen altı Maşrek ülkeleri ile ilişkiler yayımlanan belgeler ile ileri taşınmaya çalışılmaktadır. Ülke Raporları ile incelenen ülkenin durumu belirlenirken, Eylem Planları ile belirlenen eksiklikler kapsamında hedef ve beklentiler ortaya konmuştur. Henüz kapsamlı olarak tüm ülkeler için hazırlanmayan İlerleme Raporları ile ise bu beklenti ve hedeflerin yerine getirilme durumlarını ortaya koymuştur.

Genel anlamda bölge ülkelerinde demokrasi ve insan hakları açısından benzer eksiklikler bulunmaktadır. Ayrıca eğitim sistemi de ülkelerde yetersiz ve gerekli kalitenin daha altında bulunmaktadır. Bölgesel ihtilaf ve çatışmalar bu eksikliklerin düzeltilmesi önünde en büyük engel olarak durmaktadır. Ancak bölge ülkeleri arasında İsrail'i ayrı tutmak gerekmektedir. Çünkü İsrail hem AB'nin temel değerleri açısından bölge ülkelerine göre daha ilerde olan hem de AB ile en kapsamlı ilişkilerde bulunan ülkedir.

Bu bölümde politik durum ve ilişkiler açısından incelenen bölge ülkeleri takip eden bölümde ekonomik durumları ve AB ile ticari ilişkileri ve bu ilişkilerin etkileri kapsamında incelenecektir.

²⁸¹ European Commission, **The EU's Relations with Syria**, http://ec.europa.eu/external_relations/syria/intro/index.htm (07.07.2007)

BEŞİNCİ BÖLÜM: BÖLGE ÜLKELERİNİN EKONOMİK DURUMU ve AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN ETKİLERİ

Bu bölümde öncelikle bölge ülkelerinin temel ekonomik verileri ele alınarak ekonomik durumları incelenecek ve daha sonra AB ve dünya ile ticari ilişkileri incelenerek AKP kapsamında AB'nin bölge ülkelere nasıl ve ne boyutta bir etkisi olduğu araştırılacaktır.

5.1. LÜBNAN

Genel olarak gelişmekte olan küçük yapıda bir ekonomiye sahip olan ve kronik olarak cari işlemler açığı ile karşı karşıya olan Lübnan'ın ekonomik durumu ve AB ile ticari ilişkileri bu başlık altında ele alınacaktır.

AKP kapsamında ekonomik etkilerin daha iyi görülebilmesi açısından ilk yıl olarak 2000 yılı alınmıştır. Diğer yıllar ise AKP'nin oluşturulduğu ve uygulanmaya başladığı yıllar olan sırasıyla 2004 ve 2005 yıllarının verileridir.

Tablo 4. Lübnan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri

Yıllar/Veriler	2000	2004	2005
Reel GSYİH artışı (%)	0.9	6.3	1.0
Kişi başına GSYİH (\$)	5.060	6.040	6.180
Enflasyon oranı (Deflatör, %)	- 2.8	2.9	0.6
Kamu dengesi (GSYİH'ye oranı, %)	-24.6	-8.5	-8.0
Cari işlemler dengesi (GSYİH'ye oranı, %)	-17.9	-18.8	-18.0

Kaynak: World Development Indicators database, April 2007, Lebanon Data Profile

Reel GSYİH artışı, 2000 yılında yüzde 0.9 seviyesinden 2000'li yılların başında sağlanan hızlı büyüme ile birlikte 2004'te yüzde 6.3 seviyesine kadar yükselmiş, ancak 2005 yılında yüzde 1.0 seviyesine gerilemiştir. Bu gerileme 2000 yılından 2004 yılına yaklaşık yüzde 20 artarken, 2004'ten 2005'e ise sadece yüzde 2 kadar artmıştır. Enflasyon oranı ise bu iki veri ile birlikte incelendiğinde 2000'li yıllarda ekonominin canlanması ile birlikte yüzde -2.8'den, 2.9'a kadar yükselmiş,

ancak 2005 yılında ekonominin girdiği durgunluk sonucunda 0.6 seviyesine gerilemiştir.²⁸² Bu üç veri ülkede 2000’li yılların ortalarına kadar (2005’e kadar) bir canlanma olduğunu ancak 2005 yılında ekonominin tekrar cansız bir ortama girdiğini göstermektedir.

Kamu dengesi verisi incelendiğinde ilk üç veride 2005 yılı için gözlenen durgunlaşmanın temel nedeninin sıkı maliye politikası olduğu ortaya çıkmaktadır. 2000 yılından itibaren düşüş eğilimine giren kamu dengesi o yıl GSYİH’nin yüzde 24.6’sı kadar açık verirken, 2005 yılında yüzde 8’i kadar açık veren bir yapıya gelmiştir.²⁸³ Bu durum ülke ekonomisinin yapısal gelişmesinin bir göstergesidir. Bu açıdan bakıldığında ilk üç veri tek başlarına incelendiğinde 2005’te olumsuz gibi görünse de kamu dengesi verisiyle birlikte incelendiğinde böyle bir olumsuz durumun söz konusu üç verideki kadar kötü olmadığı hatta yapısal gelişmenin olumlu seyrettiği anlaşılmaktadır.

Cari işlemlerin GSYİH’ye oranı rakamları incelendiğinde daha önce de belirtildiği gibi Lübnan’ın gelenekselleşmiş bir cari açığa sahip olan bir ülke olduğu anlaşılmaktadır. Tüm temel ekonomik veriler incelendiğinde ülkenin yıllardan beri sıkıntı çektiği kamu açığını yapısal reformlarla aşağı çekme hedefine ulaşmak için uyguladığı sıkı maliye politikasının izleri görülmektedir. Bu sıkı maliye politikasının kamu açığı, kabul edilebilir seviyelerde gerçekleşinceye kadar sürmesi hükümetin öncelikli hedefidir. Çünkü Lübnan aynı zamanda yüksek bir bütçe açığı ile de mücadele etmektedir. Tüm bu sorunlar yapısal reformları mecbur kılmakta ve ülkeyi bu durumdan çıkıncaya kadar hafif bir durgunluğa itmektedir.

²⁸² The World Bank, **World Development Indicators Database, Lebanon Data Profile**, Nisan 2007,

<http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?SelectedCountry=LBN&CCODE=LBN&CNAM E=Lebanon&PTYPE=CP> (21.06.2007)

²⁸³ The World Bank, **Lebanon at a Glance**, 2006,s. 1, http://devdata.worldbank.org/AAG/lbn_aag.pdf (21.06.2007)

Tablo 5. Lübnan'ın AB ile Ticareti

(milyon Euro)

Yıllar	İthalat	Yıllık değişim (%)	Toplam ithalatta AB payı	İhracat	Yıllık değişim (%)	Toplam ihracatt a AB payı	Denge (ihracat- ithalat dengesi)	İhracat+ ithalat
2002	3.376		51.45	187		17.37	-3.189	3.562
2003	3.737	10.7	55.74	186	-0.4	17.76	-3.551	3.923
2004	3.567	-4.6	48.32	228	22.6	14.75	-3.339	3.795
2005	3.293	-7.7	42.80	195	-14.3	11.05	-3.098	3.489
2005 (3 aylık)	734		43.67	41			-692	775
2006 (3 aylık)	874	19.1	40.01	50	19.9	10.06	-824	923

Kaynak: DG Trade, EU Bilateral Trade Relations with Lebanon, s.2.

2005 yılı verilerine göre Lübnan'ın yüzde açık ara en büyük ithalat partneri AB olmasına rağmen (Onu takip eden Suriye, Lübnan'ın ithalatında yüzde 10.8 paya sahip) bu oran 2002 yılından bu yana kademeli olarak düşerek yüzde 51.45 seviyesinden 42.8'e gerilemiştir.²⁸⁴ Aynı şekilde Lübnan'ın toplam ihracatında AB'nin payı, Lübnan'ın en büyük üçüncü ihracat partneri olmasına rağmen (İlk sırada yüzde 24.9 ile Suriye bulunmaktadır) 2002 yılından beri sürekli düşüş göstererek yüzde 17.37'den, 2005 yılında yüzde 11.2'ye düşmüştür.²⁸⁵ İki taraf arasında ihracat/ithalat dengesi ve toplam ticaret hacminde dikkat çekici bir gelişme görülmemektedir. AB'nin, Lübnan'ın hem ihracat hem de ithalatında payının düşmesine rağmen toplam ticaret rakamlarının çok fazla değişmemesinin nedeni Lübnan'ın sığ bir ticaret hacminin olmasından ve 2002'den bu yana gerçekleşen ticaret hacmi artışının diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerden (Başlıca Suriye olmak üzere) kaynaklanmasıdır. (Özellikle 2004 ve 2005 yıllarında). Ayrıca iki taraf arasında ticaret dengesi her yıl AB lehine olmuştur. Lübnan'ın dünya ile yaptığı ticaretinin verildiği sonraki tabloda bu durum daha açık görülmektedir.

²⁸⁴ DG Trade, **EU Bilateral Trade and Trade with Lebanon**, Eylül 2006, s. 4, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113412.pdf (21.06.2007)

²⁸⁵ **A.g.r.**, s. 4.

AB, daha önce belirtildiği gibi Lübnan'ın ithalatta birinci ve ihracatta üçüncü partneri olmakla beraber, genel ticaret hacminde yüzde 36.9'luk pay ile ilk sıradaki ticari ortağı olmaktadır. Lübnan ise AB'nin ticaret partnerleri arasında çok gerilerde yer almaktadır. 2005 yılı verilerine göre AB'nin ithalat partnerleri arasında Lübnan 121., ihracat partnerleri arasında 50. ve genel ticaret hacminde de 62. sırada yer almaktadır.²⁸⁶ AB ile Lübnan arasındaki ticarete, Lübnan'ın AB'den ithalatında en büyük paya sahip olan kalem makine ve taşıma malzemeleri iken, AB'nin Lübnan'dan ithalatında en büyük paya sahip kalem ise üretim mallarıdır.²⁸⁷

Tablo 6. Lübnan'ın Dünya ile Ticareti (milyon Euro)

Yıllar	İthalat	Yıllık değişim (%)	İhracat	Yıllık değişim (%)	Denge (ihracat-ithalat dengesi)	İhracat+ ithalat
2002	6.562		1.076		-5.949	7.637
2003	6.705	2.2	1.047	-2.7	-5.486	7.752
2004	7.382	10.1	1.546	47.7	-5.658	8.929
2005	7.693	4.2	1.769	14.4	-5.836	9.463
2005 (3 aylık)	1.680		382		-1.298	2.062
2006 (3 aylık)	2.184	30.0	492	29.0	-1.691	2.676

Kaynak: DG Trade, EU Bilateral Trade Relations with Lebanon, s.2.

Tabloya bakıldığında 2003 yılından itibaren ticaret hacminin yükseldiğini ve bunun da ithalattan çok ihracat artışından kaynaklandığı görülmektedir. Geçen tabloda da değinildiği gibi, söz konusu bu artışta AB ile yapılan ticaretin herhangi bir payı yoktur. Çünkü aynı dönemde (2003-2005) genel ticaret hacmi yüzde 22 artarken, AB ile ticaret ise yüzde 11 oranında azalmıştır.²⁸⁸ Aynı zamanda 2006 yılı ilk üç aylık verisine bakıldığında, aynı performansın diğer dokuz ayda da devam etmesi halinde ticaret hacmi 10 milyon Euro'yu geçecek gibi durmaktadır.

²⁸⁶ A.g.r., s. 6.

²⁸⁷ A.g.r., s. 7.

²⁸⁸ A.g.r., s. 4.

Hem temel ekonomik göstergeler hem de ticari göstergeler açısından genel olarak bakıldığında henüz Lübnan için çok yeni olan Komşuluk Politikası önemli bir ekonomik değişim sağlayamamış. Sadece yapısal iyileştirmelere verdiği yardımlarla bu konuda etkili olmuştur. Ancak söz konusu politikanın henüz yeni bir politika olduğu göz önünde bulundurulursa, önümüzdeki süreçte Lübnan'ın ekonomisi için olumlu etkilerin gerçekleşeceği öngörülünebilir. 2004 ve 2005 yıllarında henüz politika kurulma aşamasındayken şimdi Lübnan için gerekli kalkınma programlarının hazırlanmış olduğu bir durumdadır.

5.2. ÜRDÜN

Ekonomik verileri ve ticari verileri açısından sık bir özelliği olan Ürdün'ün makro ekonomik durumu ve AB ile ve dünya ile yapmakta olduğu ticaret bu başlık altında incelenecektir.

AKP kapsamında ekonomik etkilerin daha iyi görülebilmesi açısından ilk yıl olarak 2000 yılı olarak seçilmiştir. Diğer yıllar ise AKP'nin oluşturulduğu ve uygulanmaya başladığı yıllar olan sırasıyla 2004 ve 2005 yılları verileri gösterilmiştir.

Tablo 7. Ürdün'ün Temel Makroekonomik Göstergeleri

Yıllar/Veriler	2000	2004	2005
Reel GSYİH artışı (%)	4.2	7.7	7.2
Kişi başına GSYİH (\$)	1.770	2.260	2.460
Enflasyon oranı (Deflatör, %)	-0.4	3.4	3.5
Kamu dengesi (GSYİH'ye oranı, %)	-8.9	-10.1	-7.4
Cari işlemler dengesi (GSYİH'ye oranı, %)	0.7	-0.2	-17.8

Kaynak: World Development Indicators database, April 2007, Jordan Data Profile

Reel GSYİH artışı rakamlarına bakıldığında 2000 yılından bu yana sürekli ve artarak bir gelişme olduğu görülmekte ve bu rakamların kişi başına GSYİH'da da kendini gösterdiği görülmektedir. Ekonomi genel anlamda 2000'li yıllarda bir

canlama içine girmiştir. Bu durum enflasyon oranından da anlaşılmaktadır. 2000 yılında negatif olan enflasyon artış oranı 2004 ve 2005 yıllarında 3.5 seviyesinde gerçekleşmiştir.²⁸⁹ Ancak tüm bu canlanmaya rağmen Ürdün hala işsizlik sorunundan muzdarip olan bir ülkedir. Hem işsizliğin yüksek seviyelerde seyretmesi (2004: %12.5) hem de bu canlanmaya rağmen kamu dengesinin 2004'ten 2005'e düzelme göstermesi sıkı maliye politikasının uygulandığını işaret ettiği için, bu büyümenin ithalat kaynaklı bir büyüme olduğunu göstermektedir. Nitekim cari işlemler dengesinin reel döviz kurunun yüzde 130'lara yükselmesi sonucu 2002 yılında GSYİH'nin yüzde 0.4'ü kadar fazla verirken 2005 yılında yüzde 17.8'i kadar açık vererek kritik seviyelere ulaşması bu durumu açıklamaktadır.²⁹⁰ Ticaret ile ilgili daha geniş açıklamalar sonraki iki tabloya göre yapılacaktır.

Tablo 8. Ürdün'ün AB ile Ticareti

(milyon Euro)

Yıllar	İthalat	Yıllık değişim (%)	Toplam ithalatta AB payı	İhracat	Yıllık değişim (%)	Toplam ihracatta AB payı	Denge (ihracat- ithalat dengesi)	İhracat+ ithalat
2002	1.587		30.22	209		7.15	-1.337	1.796
2003	1.352	-14.8	27.29	92	-56	3.38	-1.261	1.444
2004	1.544	14.2	24.00	91	-1.0	3.21	-1.453	1.635
2005	2.329	50.9	27.06	173	90.2	5.53	- 2.156	2.502
2005 (3 aylık)	423		25.16	24		3.87	-399	447
2006 (3 aylık)	703	66.2	28.33	81	238.0	9.06	-622	785

Kaynak: Kaynak: DG Trade, EU Bilateral Trade Relations with Jordan, s.2.

Ürdün'ün ithalat partnerleri sıralamasında 2005 yılındaki yüzde 27.1'lik oranla AB ilk sırada yer almaktadır. (Suudi Arabistan yüzde 21.4 ile AB'yi takip etmektedir) 2002 yılından bu yana Ürdün'ün toplam ithalatında AB payı 2004'te yüzde 24 seviyesine gerilese de ortalama yüzde 30'lar seviyesinde seyrederek

²⁸⁹ The World Bank, **World Development Indicators Database, Jordan Data Profile**, Nisan 2007, <http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?SelectedCountry=JOR&CCODE=JOR&CNAM E=Jordan&PTYPE=CP> (23.06.2007)

²⁹⁰ The World Bank, **Jordan at a Glance**, 2006, s. 1, http://devdata.worldbank.org/AAG/jor_aag.pdf (23.06.2007)

istikrarlı bir yapı sergilemektedir.²⁹¹ Özellikle 2005 yılındaki yüzde 51’lik ithalat artışı ve 2006’nın ilk üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 66.2’lik artış dikkat çekmektedir.²⁹² Bu artış bir önceki tabloda değinilen sıkı maliye politikasına rağmen sağlanan hızlı büyüme artışına neden olan etkenler olmuştur. Ürdün’ün toplam ihracatında AB payı ise 2002 yılından 2005 yılına doğru yüzdesel olarak Ürdün’ün ihracatı artışının çok yüksek gözükmemesine rağmen, rakamsal olarak yüksek olmadığı için yüzde 3-7 aralığında seyretmiştir. Ancak 2006 yılının ilk üç ayında bu oran artış göstermiş ve yüzde 9 seviyesine kadar yükselmiştir. Bu durum 2005 yılında Ürdün’ün dünyaya ihracatının artışından kaynaklanmaktadır. Ürdün’ün ihracat partnerleri sıralamasında AB 5. sırada yer almaktadır.²⁹³

İki taraf arasındaki ticaret sonucu oluşan Ürdün’ün ticaret dengesi 2002-2004 yılları arasında istikrarlı bir yapı gösterse de 2005 yılında ithalatta kaydedilen yüksek artış nedeniyle ithalat lehine bir durum göstermiştir. 2006 yılının ilk üç aylık dönemine bakıldığında bu bozulmanın 2006 yılının sonunda daha da büyüyeceği tahmin edilebilmektedir. Ürdün’ün AB ile ticaretindeki ticaret hacmi de bu yüksek ithalat artışı ile birlikte 2005 yılında bir sıçrama yapmıştır. (yüzde 53 artış) Ürdün’ün toplam ticarete (ihracat + ithalat) en büyük partneri yüzde 21.3 ile AB’dir.²⁹⁴ İkinci sırada ise yüzde 17.3 ile Suudi Arabistan bulunmaktadır. Lübnan örneğinde olduğu gibi Ürdün’de de AB ile ticari ilişkilerde denge her yılda AB lehine olmuştur.

Yine 2005 yılı verilerine göre AB için ise Ürdün, ithalat partneri olarak 106, ihracat partneri olarak 56 ve toplam ticarete ise 66. sırada yer almaktadır. AB ile Ürdün arasındaki ticarete, Ürdün’ün AB’den ithalatında en büyük paya sahip olan kalem makine ve taşıma malzemeleri iken, AB’nin Ürdün’den ithalatında en büyük paya sahip kalem de yine makine ve taşıma malzemeleri kalemidir.²⁹⁵ Aşağıdaki tablo ise Ürdün’ün dünya ile yaptığı ticaret verilerini içermektedir.

²⁹¹ DG Trade, **EU Bilateral Trade and Trade with Jordan**, Eylül 2006, s. 4, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113404.pdf (23.06.2007)

²⁹² **A.g.r.**, s. 4.

²⁹³ **A.g.r.**, s. 6.

²⁹⁴ **A.g.r.**, s. 4.

²⁹⁵ **A.g.r.**, s. 5.

Tablo 9. Ürdün'ün Dünya ile Ticareti

(milyon Euro)

Yıllar	İthalat	Yıllık değişim (%)	İhracat	Yıllık değişim (%)	Denge (ihracat-ithalat dengesi)	İhracat+ ithalat
2002	5.251		2.923		-2.328	8.173
2003	4.955	-5.6	2.716	-7.1	-2.240	7.671
2004	6.433	29.8	2.835	4.4	-3.598	9.268
2005	8.607	33.8	3.131	10.4	-5.476	11.738
2005 (3 aylık)	1.681		622		-1.059	2.303
2006 (3 aylık)	2.482	47.6	898	44.4	-1.584	3.380

Kaynak: Kaynak: DG Trade, EU Bilateral Trade Relations with Jordan, s.2.

2002-2004 yılları arasında miktarsal olarak çok büyük bir artış göstermeyen ithalat, önceki tablodaki açıklamalarda değinildiği gibi 2005 yılında hem yüzdesel olarak hem de miktarsal olarak büyük bir artış göstermektedir. 2005 ile 2006 yıllarının ilk üç ayları kıyaslandığında ise durum ithalat lehine daha da belirgin bir şekilde görülmektedir. 2005 yılında toplam ticaret hacminin yüzde 73'ünü oluşturmaktadır.²⁹⁶

İhracat rakamlarında ise durum daha istikrarlı gözükmemektedir. 2002-2005 yılları arasında ihracatta çok büyük bir sıçrama olmamasıyla beraber 2006 yılı sonunda ihracat miktarı üç aylık performansını devam ettirebilirse dört yıllık süreçte en büyük ihracat artışı bu yılda sağlanmış olacaktır. İhracat hacmi her ne kadar yükselse de bu yükselme, 2005 yılında da gözüken denge rakamının artışıyla meydana gelmiştir. Tabloya genel olarak bakıldığında reel döviz kurunun çok fazla yükselmesinin etkileri açıkça görülmektedir. Ticaret dengesi açısından, cari dengede de olduğu gibi ülke çok olumlu bir görüntü çizmemektedir.

Lübnan örneğinde olduğu gibi burada da Komşuluk Politikası'nın henüz yeni yeni ulusal planlara adapte edilmesi sebebiyle Politika'nın ekonomik etkiler şimdilik tam olarak gözlemlenememektedir. Ancak 2007-2013 dönemi için Ürdün ile beraber

²⁹⁶ A.g.r., s. 4.

diğer ortak ülkeler ile de planlamaların yapılmış olması ileride ekonomik ve ayrıca sosyal etkilerin de olumlu şekilde ortaya çıkması beklenebilmektedir.

5.3. İSRAİL

Bölge ülkeleri açısından ekonomik olarak çok daha gelişmiş ve AB ülkeleri standartlarına en yakın ülke olan İsrail'in genel ekonomik durumu ve dış ticaret verileri bu başlık altında ele alınacaktır.

AKP kapsamında ekonomik etkilerin daha iyi görülebilmesi açısından ilk yıl olarak 2000 yılı alınmıştır. Diğer yıllar ise AKP'nin oluşturulduğu ve uygulanmaya başladığı yıllar olan sırasıyla 2004 ve 2005 yıllarının verileridir.

Tablo 10. İsrail'in Temel Makroekonomik Göstergeleri

Yıllar/Veriler	2000	2004	2005
Reel GSYİH artışı (%)	7.7	4.8	5.2
Kişi başına GSYİH (\$)	17.090	18.559	19.308
Enflasyon oranı (Deflatör, %)	1.5	-0.4	0.6
Kamu dengesi (GSYİH'ye oranı, %)	-2.1	-4.8	-2.9
Cari işlemler dengesi (GSYİH'ye oranı, %)	-1.0	2.6	2.9

Kaynak: World Development Indicators database, April 2007, Israel Data Profile

1990'ların ikinci yarısından beri yüksek büyüme verilerine sahip olan İsrail'de bu oran 2000 yılındaki yüksek büyüme artışıyla yüzde 7.7 seviyesine kadar çıkmıştır. Ancak 2000 yılının sonundada başlayan İntifada ülkede politik ve ekonomik belirsizlik yarattığı için büyüme oranı 2001 ve 2002 yıllarında negatif olmuş 2003 yılında da ancak yüzde 1 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2003 yılında hükümetin başlattığı Ekonomik İyileşme Planı ile düzelmeye başlayan ekonomi 2004 ve 2005 yıllarında ortalama yüzde 5 büyüme kaydetmiştir.²⁹⁷

²⁹⁷ The World Bank, **World Development Indicators Database, Israel Data Profile**, Nisan 2007, <http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?SelectedCountry=ISR&CCODE=ISR&CNAME=Israel&PTYPE=CP> (24.06.2007)

Kişi başına düşen gelire bakıldığında İsrail'in bölge ülkelerinden tamamen ayrıldığı gözükmektedir. Bölgedeki ülkelere göre AB ile bütünleşmesi çok yüksek olan ve ABD ile ilişkileri de çok kuvvetli olan İsrail kişi başına gelir açısından gelişmiş bir ülkenin verilerine sahiptir.

Enflasyon oranına bakıldığında, 1990'ların sonundaki göreceli olarak yüksek oranlardan (1997: 9, 1998: 5.4, 1999: 5.2) 2000 yılında yüzde 1.5 seviyesine kadar bir gerileme yaşanmıştır. Ancak 2001 ve 2002 yıllarındaki belirsizlik nedeniyle enflasyon oranı 2003 yılında -2.0 seviyesine gelmiş ve ekonomide durgunluk yaşanmıştır.²⁹⁸ 2004 ve 2005 yıllarında ise bu durgunluk yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. 2005 yılında yeniden pozitif enflasyon oranı verisine geçiş olmuştur. Kamu dengesi ise 2001-2003 yılında yaşanan olumsuz durum nedeniyle bozulsada 2005 yılındaki veriye göre tekrar düzelme aşamasına girmiştir. 2005 yılı verilerine göre kamu dengesi, GSYİH'nin yüzde 2.9'u kadar açık vermektedir.²⁹⁹

Cari dengeye bakıldığında, 1990'ların beri devam eden iyileşme sonucu 2000 yılında açık GSYİH'nin yüzde 1.0 seviyesine kadar gerilemiştir. 2002 yılında reel efektif döviz kuru yüzde 10'luk bir düşüş göstermiştir.³⁰⁰ (İsrail ulusal parası dolar karşısında olması gerekenden yüzde 10 daha az değerli hale gelmiştir) Bu da ihracatı tetikleyen bir gelişme olmuş ve 2003 yılında fazla vermeye başlayan cari denge (2003: 0.4) 2004 ve 2005 yıllarında yüzde 3'e yakın oranda fazla vermiştir. Dış ticaret konusunda daha detaylı inceleme sonraki iki tabloda yapılacaktır. Ayrıca 2006 yılı beklentileri büyümenin tekrar yüzde 5 seviyesinde gerçekleşmesini, kamu dengesinin GSYİH'nin yüzde 0.4'ü kadar açık verilmesini, cari denge fazlasının daha da yükselmesini ve enflasyon oranının da yüzde 2.0'a yükselmesini öngörmektedir.³⁰¹

²⁹⁸ The World Bank, **Israel at a Glance**, 2006, s. 1, http://devdata.worldbank.org/AAG/isr_aag.pdf (24.06.2007)

²⁹⁹ **A.g.r.**, s. 1.

³⁰⁰ **A.g.r.**, s. 2.

³⁰¹ DG Trade, **EU Bilateral Relations and Trade with Israel**, Eylül 2006, s. 4, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113402.pdf (25.06.2007)

Genel anlamda temel ekonomik verilere bakılırsa 1990'ların sonundan beri AB ile ilişkilerin de gelişmesinin etkili olduğu bir ekonomik gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme eğilimi 2001-2003 yıllarında bir kesintiye uğrasa da geliştirilen programlar, AB desteği ve ABD'den sağlanan krediler sayesinde ekonomi kısa zamanda toparlanarak yeniden gelişmiş bir ülke seviyesine yükselmiştir. AKP'nin burdaki payı 2004 yılında Politika kapsamında AB ile İsrail ilişkilerinin daha da güçlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan olumlu etkidir.

Tablo 11. İsrail'in AB ile Ticareti

(milyon Euro)

Yıllar	İthalat	Yıllık değişim (%)	Toplam ithalatta AB payı	İhracat	Yıllık değişim (%)	Toplam ihracatta AB payı	Denge (ihracat- ithalat dengesi)	İhracat+ ithalat
2002	14.597		42.17	8.204		26.59	-6.394	22.801
2003	12.736	-12.7	42.59	7.867	-4.1	28.71	-4.870	20.603
2004	13.562	6.5	41.55	8.626	9.7	28.28	-4.936	22.188
2005	14.409	6.2	38.53	9.182	6.4	28.12	-5.227	23.590
2005 (3 aylık)	3.384		40.87	2.458		30.65	-927	5.842
2006 (3 aylık)	3.799	12.3	35.17	2.452	-0.2	26.66	-1.348	6.251

Kaynak: Kaynak: DG Trade, EU Bilateral Trade Relations with Israel, s.2.

Tabloya bakıldığında göze çarpan ilk durum 2003 yılında ticarete yaşanan yavaşlama olmaktadır. 2002 yılında bir önceki yıla göre başlayan dış ticaret rakamlarındaki düşüş 2003 yılında da kendini göstermiştir.³⁰² Bu durumun nedeni daha önce de belirtildiği gibi 2000 yılı sonu ile 2003 yılları arasında gerçekleşen İntifada sebebiyle yaşanan belirsizlik ve Irak savaşıdır. Ancak 2003 yılında ithalattaki düşüş miktarı ihracattakinden daha yüksek olmuş bu da ticaret dengesinin olumlu yol almasını sağlamıştır. İthalattaki düşüşün daha fazla olmasındaki neden ise İsrail ulusal parasının (Shekel) değer kaybetmesi olmuştur. 2004 yılıyla birlikte iyileşme programının devreye sokulması ticaret hacminde de artış sağlamıştır. Hem ihracat hem de ithalat yükselme seyrine girmiştir. Ticaret dengesi ise ithalat lehinde daha çok artışla birlikte bozulma sürecine girmiştir.

³⁰² A.g.r., s. 4.

2002 yılından 2005 yılına gelindiğinde AB'nin İsrail ihracatındaki payında önemli bir değişiklik gözlemlenmemekle beraber 2006 yılının ilk üç ayına göre bu veride bir gerileme gözükmemektedir. Aynı durum AB'nin İsrail'in ithalatındaki payında da kendini göstermektedir. 2002 yılından beri artan ithalattaki AB payı 2006 üç aylık verilerine göre düşüş göstermiştir. Bunun nedeni İsrail'in AB harici dış dünya ile ticaret hacmini (Özellikle ABD ile) genişletmesidir. Bir sonraki tabloda dünya ile yapılan ticaret verilerinde bu durum daha açık gözükcektir. AB ile İsrail arasındaki ticaret dengesi ise her dönemde AB lehine gelişmiştir. Ticaret hacmi ve AB ile ticaret rakamları açısından bakıldığında da İsrail diğer Maşrek ülkelerine göre çok daha ileri bir seviyededir.

2005 yılı verilerine göre İsrail'in en büyük ihracat partneri ülke ihracatındaki yüzde 38.5 ile AB, ithalat partneri ise yüzde 38.1 ile ABD olurken (AB yüzde 28.1 ile ikinci sıradadır), toplamda da en büyük ticari partner yüzde 33.7 ile AB olmaktadır. (ABD yüzde 27.8 ile ikinci sıradadır). İsrail ise AB'nin ihracatta 26., ithalatta 21. ve toplam ticarete 26. partneri durumundadır.³⁰³ İsrail ile AB arasında ticarete en çok konu olan kalem ise iki ülke için de üretim malları olmaktadır. Aşağıdaki tablo ise İsrail'in dünya ile yaptığı ticaret verilerini içermektedir

Tablo 12. İsrail'in Dünya ile Ticareti

(milyon Euro)

Yıllar	İthalat	Yıllık değişim (%)	İhracat	Yıllık değişim (%)	Denge (ihracat-ithalat dengesi)	İhracat+ ithalat
2002	34.615		30.855		-3.760	65.469
2003	29.904	-13.6	27.401	-11.2	-2.503	57.306
2004	32.641	9.2	30.500	11.3	-2.141	63.141
2005	37.393	14.6	32.655	7.1	-4.738	70.048
2005 (3 aylık)	8.280		8.017		-264	16.297
2006 (3 aylık)	10.802	30.5	9.195	14.7	-1.608	19.997

Kaynak: Kaynak: DG Trade, EU Bilateral Trade Relations with Israel, s.2.

³⁰³ A.g.r., s. 5.

İsrail'in dünya ile ticareti incelendiğinde bir önceki tablo ile çok farklı bir durum ortaya çıkmamaktadır. 2003 yılında hem ihracat hem de ithalatta yaşanan düşüş ticaret hacmini de düşürmüştür. Burada da ithalattaki düşüş reel efektif döviz kuruna bağlı olarak daha yüksek olmuştur. Ancak 2004 yılında hızlı bir iyileşmeye girilmiş ve ticari değer de artış eğilimine girmiştir.³⁰⁴ 2006 yılının ilk üç ayındaki verilere bakılacak olursa ithalatta yüksek bir artış dikkat çekmektedir. İhracat ise yüzde olarak ithalat artışının yarısı kadar olmuş ve bu durum kendini ticaret dengesi verisinde göstermiştir. Toplam ticaret ise ithalatın baskın durumu ile birlikte 2006 yılında gelişmenin tüm yıla yayılması halinde 80 milyar Euro'ya kadar çıkabilecek gibi gözükmektedir.

Bu tabloda en çok dikkati çeken durum ise İsrail'in dünya ile yaptığı ticarette, AB ile yaptığına oranla daha az ticaret açığı vermekte olmasıdır. Her yıl AB ile toplam ticaret hacminin yaklaşık dörtte biri kadar açık veren AB-İsrail ticaret dengesi ile karşılaştırıldığında, İsrail'in dünya ile ticaretinde aynı oran yaklaşık 1/18 seviyelerinde gerçekleşmektedir. Bu durum ithalat açısından İsrail'in en büyük partnerini AB, ihracat açısından ise ABD olmasından ve dolayısıyla İsrail'in AB ile ihracattan çok ithalat yapmasından kaynaklanmaktadır. Ancak 2006 yılında AB ile azalan, dünya ile artan ticaret bu oranın düşmesine neden olmuştur.

Hem temel ekonomik veriler hem de ticaret rakamları açısından bakıldığında İsrail'in diğer bölge ülkeleri ile tek ortak yönü sahip olduğu dış ticaret açığıdır. Ancak bu açığın toplam ticaret hacmine oranı diğer ülkelere göre çok daha düşük seviyededir. Sonuç olarak İsrail zaten çoğu ekonomik verisiyle gelişmiş bir ülkedir. AB'nin AKP kapsamında İsrail'i kalkındırmaktan çok verdiği (ve vereceği) destek ve paylaşılan ilişkiler ile İsrail'in gelişmiş ekonomisinin göreceli olarak bozuk alan bazı alanlarında (kamu dengesi ve bütçe açığı) iyileşme sağlamsına katkıda bulunmaktadır.

³⁰⁴ A.g.r., s. 4.

5.4. FİLİSTİN

Ekonomik açıdan çok sınırlı verilere sahip olan Filistin için diğer Maşrek ülkelerinde kullanılan tablo yöntemi kullanılmayarak genel bir değerlendirme ve AB'nin yardım programları ile birlikte çok temel istatistiki veriler üzerinde durulacaktır. Bu temel veriler AB'nin Filistin için yayımlamış olduğu Ülke Raporu ve İlerleme Raporu'ndaki kısıtlı bilgiler ışığında ele alınacaktır. Genel ekonomik değerlendirmeden sonra AB'nin ülkeye verdiği ve ileride vereceği maddi destek üzerinde durulacaktır.

2002 yılında reel GSYİH yüzde 15 azalma göstermiştir. Aynı yıl tüketim yüzde 8, yatırım yüzde 30 ve ihracat da yüzde 20 gerilemiştir.³⁰⁵ 2003 yılında ise ekonomi Orta Doğu Dörtlüsü'nün etkisiyle birlikte küçük bir iyileşme göstermiştir. 2003 yılının ikinci yarısındaki bozulmaya rağmen yıllık büyüme rakamı yüzde 4.5 seviyesinde olmuştur. 2003-2005 yılları arasında ortalama yüzde 6'lık bir büyüme sağlansa da İntifada öncesi seviyeden hala çok uzakta bulunulmaktadır. 2006 yılı için ise İsrail'in transferleri durdurması ve ticari ve işçi kısıtlamaları ile GSYİH'nin yüzde 18, kişi başına gelirin de yüzde 21 azalacağı tahmin edilmektedir. İşsizliğin ise yüzde 35'e yükselmesi ve yoksulluğun da nüfusun yaklaşık yüzde 65'ine yükseleceği öngörülmektedir.³⁰⁶

Batı Şeria'da fiyatlar 2002 yılında yüzde 6, Gazze'de ise yüzde 2.7 olmak üzere ortalama yüzde 5.7 oranında yükselmiştir. 2003 yılında bu yükselme yüzde 1.1 seviyesindedir. Kamu açığı 2002 yılında 773 milyon Dolar olmuştur. Bütçe açığı içe 2003 yılında İsrail'den transfer gelirleri ve diğer dış desteklere rağmen beklenen ölçüde iyileşme gösterememiş ve 527.4 milyon Dolar olmuştur. En dikkat çeken gösterge ise 2002 yılında günde 2 Dolar'ın altına çalışanların nüfusun yüzde 60'ını oluşturmasıdır. AB, Filistin Yönetimi (FY)'nin bulunduğu ekonomik güçlükten çıkması için 2005 yılında üyeleri bazında toplam 550 milyon Euro destekte

³⁰⁵ European Neighbourhood Policy Country Report Palestinian Authority, s. 11.

³⁰⁶ ENP Progress Report Palestinian Authority, s. 5.

bulunmuştur. 2006 yılında ise bu rakam yüzde 15 artarak 650 milyon Euro olacaktır.³⁰⁷

Politik ilişkilerde de bahsedilen ilişkilerdeki askıya alma nedeniyle iki AB'nin AKP'sinin FY'ye herhangi bir etkisinden bahsetmek çok zordur. Sadece Orta Doğu Dörtlüsü kapsamında 2003-2005 yılları arasında bir etki gözükmemektedir. FY, bölgedeki diğer ülkelere göre büyük farklılığa sahip olup neredeyse tamamen AKP'nin dışında yer alan bir durumdadır. AB'nin girişimlerine rağmen FY'nin AKP'ye adapte olabilmesi çok güç görünmektedir. Filistin'in hem kendi içindeki çatışmalar (Hamas-Fatah iç savaşı) hem de İsrail ile olan ilişkileri açısından kendi iç sorunlarını halletmeden AKP'ye angaje olup ekonomik faydalarından yararlanma fırsatını yakalayamayacaktır.

5.5. MISIR

Son yıllarda bir canlanma gösteren Mısır ekonomisi ve AKP ile ilişkin olarak AB ile arasındaki ticari ilişkilerin yanında Mısır'ın genel dış ticaret yapısı da bu başlık altında incelenecek konular olacaktır.

AKP kapsamında ekonomik etkilerin daha iyi görülebilmesi açısından ilk yıl olarak 2000 yılı alınmıştır. Diğer yıllar ise AKP'nin oluşturulduğu ve uygulanmaya başladığı yıllar olan sırasıyla 2004 ve 2005 yıllarının verileridir.

Tablo 13. Mısır'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri

Yıllar*/Veriler	2000	2004	2005
Reel GSYİH artışı (%)	5.4	4.1	4.5
Kişi başına GSYİH (\$)	1.549	1.136	1.269
Enflasyon oranı (Deflatör, %)	2.8	8.1	8.8
Kamu dengesi (GSYİH'ye oranı, %)	-2.2	-2.8	-2.5
Cari işlemler dengesi (GSYİH'ye oranı, %)	-1.2	4.3	3.2

Kaynak: World Development Indicators database, April 2007, Egypt Data Profile

* Mısır'da mali yıl Temmuz ayında başlar ve bir sonraki yılın Ağustos'unda biter.

³⁰⁷ A.g.r., s. 7.

Reel GSYİH artışları 2000 yılından sonra üç yıl boyunca düşüş eğilimi gösterse de 2004 yılında tekrar artış eğilimine girmiş ve 2005 yılında yüzde 4.5 seviyesine ulaşmıştır.³⁰⁸ Ancak kişi başına düşen gelir verisine bakıldığında 2005 yılında küçük bir artış göstermesine rağmen, 2000 yılından 2004 yılına önemli bir düşüşün kaydedildiği görülmektedir. Bunu nedeni hemen altında yer alan enflasyon oranı verisinden çok rahat anlaşılabilir. 2004 ve 2005 yılındaki rakamlar, 2000'in neredeyse 3.5 katıdır. Bu enflasyon artışının arkasında yatan neden ise Mısır ulusal parasının 2003 yılında devalüasyon yaşamasıdır. 2002 yılında 1 ABD Doları 4.4 Mısır Pound'ı iken 2003 yılında 7.0'a yükselmiştir.³⁰⁹ Reel efektif döviz kuru da bu gelişmeye paralel olarak 2002 yılındaki 104.6 değerinden 2003 yılında 83.5'e gerilemiştir.³¹⁰ 2004 ve 2005 yıllarında ise tekrar yükselme eğilimine girmiştir. Bu nedenlerle cari işlemler dengesi de ihracatın yükselmesi ile birlikte 2004 ve 2005 yılında fazla vermiştir. Dış ticaretle ilgili gelişmeler ilerideki iki tablo ile daha ayrıntılı incelenecektir. Kamu dengesi ise Mısır için 2000'li yıllar boyunca herhangi bir sorun olmamış ve neredeyse AB ülkelerinin seviyesinde bir seyir göstermiştir.

Genel olarak temel ekonomik göstergelere bakıldığında 2000 yılından sonra tablo bozulsa da 2003 yılındaki ulusal paranın değer kaybı sonrası 2004 ve 2005 yılında göreceli olarak düzeltilmektedir. Bu düzeltilmede aynı zamanda Irak savaşından sonra 2003 yılına göre az da olsa normalleşmenin ortaya çıkmasıdır. Ancak bu düzeltilmede AKP'nin bir payının olduğunu söylemek çok güçtür.

³⁰⁸ The World Bank, **World Development Indicators Database, Egypt, Arab Rep. Data Profile**, Nisan 2007, [http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?SelectedCountry=EGY&CCODE=EGY&CNAME=Egypt&PTYPE=CP\(28.06.2007\)](http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?SelectedCountry=EGY&CCODE=EGY&CNAME=Egypt&PTYPE=CP(28.06.2007))

³⁰⁹ The World Bank, **Egypt, Arab Rep. At a Glance**, 2006, s. 1. http://devdata.worldbank.org/AAG/egy_aag.pdf (28.06.2007)

³¹⁰ **A.g.r.**, s. 2.

Tablo 14. Mısır'ın AB ile Ticareti

(milyon Euro)

Yıllar	İthalat	Yıllık değişim (%)	Toplam ithalatta AB payı	İhracat	Yıllık değişim (%)	Toplam ihracatta AB payı	Denge (ihracat- ithalat dengesi)	İhracat+ ithalat
2002	7.290		35.01	3.024		41.04	-4.266	10.313
2003	6.841	-6.2	36.49	3.053	1.0	41.55	-3.789	9.894
2004	8.116	18.6	36.40	3.873	26.9	39.78	-4.243	11.989
2005	9.083	11.9	35.01	4.679	20.8	39.11	-4.404	13.762
2005 (3 aylık)	1.961		34.76	1.140		41.65	-821	3.101
2006 (3 aylık)	2.339	19.3	32.65	1.767	55.0	45.36	-572	4.106

Kaynak: Kaynak: DG Trade, EU Bilateral Trade Relations with Egypt, s.2.

Tabloya bakıldığında en dikkat çeken nokta 2003 yılındaki ticaret verileridir. Dört yıllık ithalat verilerinde azalma sadece 2003 yılında olurken, ihracat rakamlarında da 2003 yılında sadece yüzde 1'lik bir artış göstermiştir.³¹¹ İthalattaki azalmanın nedeni daha önce de değinildiği gibi 2003 yılında ulusal paranın değer kaybetmesidir. Bu gelişmenin ihracata yansımaları ise ancak 2004 yılında olmuştur. Bu yıldan itibaren ihracat önemli bir artış eğilimine girmiş özellikle de 2006 yılının ilk üç ayına bakıldığında bir önceki yılın ilk üç ayına göre yüzde 55 artış olmuştur.³¹² 2006 ilk üç aylık verilerinin tüm yıl boyunca devam etmesi halinde altı milyarın üzerinde olabilecektir.

Mısır'ın toplam ithalatında AB'nin payı 2002 yılından 2005 yılına aynı seviyeyi korumuştur. Ancak 2006 yılının ilk üç ayında Mısır'ın dış dünyadan yaptığı ithalat AB'den yaptığı ithalata göre daha fazla artış gösterdiği için AB'nin toplam Mısır ithalatındaki payı düşüş göstermiştir. AB'nin Mısır'ın toplam ihracatındaki payı da 2002 yılından 2005 yılına kadar aynı seviyede gerçekleşmiştir.³¹³ 2006 yılının ilk üç ayında ise ithalattaki AB payının aksine ihracattaki AB payı dış

³¹¹ DG Trade, **EU's Bilateral Trade and Trade with Egypt**, Eylül 2006, s. 4, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113375.pdf (28.06.2007)

³¹² **A.g.r., s. 4.**

³¹³ **A.g.r., s. 4.**

dünyaya yapılan ihracata göre daha fazla arttığı için ihracattaki AB payı yükselmiştir.

Ticaret dengesi ve toplam ticaret hacmi verilerine bakıldığında, 2002 yılından 2005 yılına AB ile yapılan ticarete, ticaret açığının toplam ticarete oranı Mısır lehine gelişmiştir. Ticaret hacmi 2003 yılı hariç her yıl artarken bu artışın rakamsal değeri ticaret açığı artışına göre daha yüksek olmuştur. Yani Mısır'ın AB'ye yaptığı ihracat, AB'den yaptığı ithalata göre daha fazla artmıştır. 2005 yılı verilerine göre AB, Mısır'ın ihracat, ithalat ve toplam ticaret ortakları listesinde her üç alanda da ilk sırada bulunmakta ve üç alanda da takip eden ülke olan ABD'ye oranla yüzdesel pay olarak çok ilerde bulunmaktadır. Mısır ise AB'nin ihracat partneri olarak 30., ithalat partneri olarak 42. ve toplam ticarete partneri olarak 35. sırada bulunmaktadır.³¹⁴ Mısır'ın, AB'den yaptığı ithalatta en yüksek paya makine ve taşıma malzemeleri sahipken, AB, Mısır'dan en çok mineral yakıt ve ilgili malzemeleri ithal etmektedir.³¹⁵

Tablo 15. İsrail'in Dünya ile Ticareti

(milyon Euro)

Yıllar	İthalat	Yıllık değişim (%)	İhracat	Yıllık değişim (%)	Denge (ihracat-ithalat dengesi)	İhracat+ ithalat
2002	20.822		7.366		-13.456	28.189
2003	18.749	-10.0	7.346	-0.3	-11.402	26.095
2004	22.299	18.9	9.735	32.5	-12.564	32.034
2005	25.941	16.3	11.961	22.9	-13.980	37.903
2005 (3 aylık)	5.642		2.737		-2.904	8.379
2006 (3 aylık)	7.165	27.0	3.896	42.3	-3.269	11.061

Kaynak: Kaynak: DG Trade, EU Bilateral Trade Relations with Egypt, s.2.

³¹⁴ A.g.r., s. 6.

³¹⁵ A.g.r., s. 7.

Mısır'ın dünya ile yaptığı ticarete bakıldığında da bir önceki tablonun açıklamasında verilen nedenler ile ortaya çıkan 2003 yılındaki yapı dikkat çekmektedir. Ancak burada farklı olarak 2004 ve 2005 yıllarında ihracat artışının AB'ye göre dış dünyaya karşı daha yüksek oranda arttığı olmaktadır.

2004 ve 2005 yılında ihracatın ithalattan daha fazla artması- ve 2006 yılının ilk üç ayında- dış ticaret açığının toplam ticarete oranının azalmasını sağlamıştır. 2004 yılından itibaren Mısır adeta bir ihracat atağına kalkmıştır. Bunda etken daha önce de belirtildiği gibi döviz kuru gelişmeleridir. Göze çarpan bir diğer veri de 2006 yılının ilk üç aylık dönemindeki toplam dış ticaret verisidir. Bu performans tüm yıla yayılacak olursa toplam ticaret 2006 yılında 45 milyar dolara yakın olacaktır. Dış ticaret açığı ise aynı dönemde bir önceki seneye yakın bir düzeyde olacaktır. Bu durumda ticaret dengesi Mısır için daha da olumlu bir hal olmuş olacaktır. Tüm bu verilere bakıldığında Mısır'ın dünya ile yaptığı ticarete, AB ile yaptığı ticarete göre son yıllarda daha olumlu bir durum yakaladığı görülmektedir.

Tüm ekonomik verilere bakıldığında ise 2004 yılından itibaren verilerin olumlu seyrettiği gözlemlenmektedir. Ancak bu yılın AB'nin AKP'yi başlattığı yıl ile aynı olması sadece raslantı gibi görülmektedir. Çünkü bu iyileşme 2003 yılındaki ulusal para/döviz ilişkisinin değişmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum enflasyonu artırarak, kişi başına üşen geliri 2003 ve 2004 yılında düşürse bile 2005 yılında bu veri yeniden yükselme eğilimine girmiştir. (2006 yılında da bu verinin 1.500 Dolar'a yakın bir seviyede olacağı tahminlenmiştir)

5.6. SURİYE

AKP'nin politik etkilerinde de bahsedildiği gibi Suriye'nin AKP kapsamında herhangi bir rapor ve plan çerçevesinde bir ilişkisi olmadığı için ülkenin temel ekonomik verilerinin analizini yaparak Politika'nın ekonomik etkilerini incelemek mantıklı olmayacaktır. Bu nedenle ülkenin genel makro ekonomik durumu bu başlık altında inceleme konusu olmayacaktır. Çünkü bu alanda henüz bir AKP etkisi yoktur. Bu başlık altında sadece AB ile ticari ilişkiler ele alınacaktır.

İki taraf arasındaki ticari ilişkileri açısından bir özetleme yoluna gidilirse, 2002 yılından beri AB'nin Suriye'nin ihracatında ve ithalatındaki payı sürekli düşüş göstermiştir. En önemli nokta ise 2005 yılı hariç (o yılda da sadece 399 milyon Euro açık verilmiştir) her yıl taraflar arası ticarete Suriye'nin ticaret fazlası vermesidir.³¹⁶ Bu durum bölge ülkelerinde sadece Suriye için geçerlidir. Suriye için AB, ihracat, ithalat ve toplam ticarete ilk sıradaki partner olurken, 2005 yılı verilerine göre AB'nin ihracat partnerleri arasında Suriye 53., ithalat partnerleri arasında 52. ve toplam ticaret alanında da 52. sırada yer almaktadır.³¹⁷ AB, Suriye'den en çok mineral yakıt ve ilgili malzemeleri ithal ederken, Suriye AB'den makine ve taşıma malzemeleri ithal etmektedir. Suriye'nin tüm dünya ile ticareti incelendiğinde özellikle 2004 yılında özellikle ihracatta olmak üzere (yüzde 264) ithalatta da (yüzde 178) çok yüksek oranda artış yaşanmıştır. Dünya ile yaptığı ticarete Suriye, AB ile ilişkilerinin tersine 2002 yılından beri sürekli açık veren bir durumdadır.³¹⁸

Maşrek ülkelerinin AB ile ekonomik ve ticari ilişkilerinin ortaya konulması ve AKP'den sonra bu alanlarda bir gelişme olup olmadığının incelendiği bu bölümde genel olarak AKP'nin henüz yeni bir politika olduğu için söz konusu ülkelere ekonomilerini çok önemli seviyede etkileyecek bir etkiye bulunmadığı görülmüştür. Politika'nın ilk aşaması olan 2004-2007 yılları arasında ortaya çıkan bu durumun bir sonraki aşama olan 2007-2013 yılları arasında AKP'nin finansal aracının da yürürlüğe girmesiyle daha somut sonuçlar vereceği tahmin edilmektedir. Maşrek ülkelerindeki ekonomik sorunun temelinde yapısal sorunlar ve bu sorunların neden olduğu ekonomik istikrarsızlık sorunu yatmaktadır. İsrail hariç olmak üzere AB ile ticari ilişkilerin boyutu da çok yüksek değildir. Maşrek ülkeleri için AB önemli bir ticaret partneri iken AB için söz konusu ülkeler ticaret açısından düşük seviyede öneme sahip bulunmaktadır.

³¹⁶ DG Trade, **EU Bilateral Relation and Trade with Syria**, Eylül 2006, s. 4., http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113451.pdf (29.06.2007)

³¹⁷ **A.g.r.**, s. 6.

³¹⁸ **A.g.r.**, s. 4.

SONUÇ

Geçmişı Haçlı Seferleri'ne kadar ulaşan Avrupa-Orta Doğu ilişkileri uzun yıllar süren savaşlardan sonra ancak Avrupa Topluluğu'nun kuruluşundan sonra politik zemine oturtulabilmiş ve 1970'lerde belgeye dayanan ilişkilere dönüşebilmiştir. Bu tarihten sonra Orta Doğu'nun jeopolitik ve jeostratejik konumunun önemini daha iyi anlayan Avrupa bölgedeki sorunların ve bölgeden gelebilecek tehditlerin ortadan kalkması için ekonomik ilişki geliştirme yöntemini seçmiştir. Ancak ilk adım olarak 1972 yılında başlatılan Küresel Akdeniz Politikası (KAP) iki taraf arasında kayda değer bir olumlu gelişme sağlayamamıştır. Ardından 1970'lerde geliştirilmeye çalışılan Avrupa-Arap Diyaloğu da Arap'ların kendi aralarındaki ve İsrail ile olan sorunları nedeniyle hep sürüncemede devam ederek 1990'lara gelindiğinde başgösteren Körfez Savaşı nedeniyle tamamen çökmüş ve başarısızlığa uğramıştır. Ayrıca 1973 Arap-İsrail savaşının ardından patlak veren petrol krizi sonrası AT'nin Arapların yanında yer almasına karşın AT-Orta Doğu ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. 1980 yılında ise AT tarafından yayımlanan Venedik Deklarasyonu ile birlikte Avrupa Topluluğu, Orta Doğu Barış Süreci'nde aktif olarak yer alma amacını somut olarak ortaya koymuştur.

Körfez Savaşı'ndan sonra ise 1995 yılında başlatılan Barselona Süreci (Avrupa-Akdeniz Ortaklığı) ilişkilerin daha teknik olarak ele alınmasını sağlamıştır. Barselona Süreci diğer girişimlere ve politikalara göre daha iddialı bir politika olarak kendini göstermiştir. Siyasi işbirliği ve güvenlik, ekonomik ve mali ile sosyal, kültürel ve beşeri alan olarak üç alandan oluşan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı 2005 yılında iki taraf arasında bir Serbest Ticaret Alanı kurmayı hedeflemiştir. Ayrıca Ortaklık kapsamındaki ülkelere Avrupa Birliği tarafından destekleyici fonlar sağlanmıştır. Ancak 2005 yılına gelindiğinde Sürecin arzu edildiği sonuçlara ulaşamadığı ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli iki nedeni özellikle Orta Doğu için açıkça görünen ortak ülkelerin birbirleri arasında geliştirilemeyen ilişkiler ve AB'nin bölge ülkelerinin çok heterojen bir yapıya sahip olmasına rağmen Ortaklığı Brüksel merkezli olarak yürütmesi yani ilişkileri her ülkenin ayrı ayrı özellikleri bağlamında değerlendirmemesi olmuştur.

Barselona Süreci'nin arzu edilen sonuçları ne ekonomik ne de politik alanda vermemesi ve 2005 yılındaki tarihi genişlemenin üzerine AB, temeli 2003 yılında atılan ve bu kez daha kapsamlı ve teknik bir politika olan Avrupa Komşuluk Politikası'nı geliştirmiştir. Bu Politika kapsamında Barselona Süreci'nin en büyük eksiğinin giderilebilmesi için AB'ye komşu olan ülkelerin hepsi ayrı ayrı ele alınmıştır. Her komşu ülke için Politika'nın teknik özelliklerini pratiğe dökcek olan rapor ve belgeler yayımlanmıştır. Bu raporlar ile ülkelerin politik ve ekonomik durumları ele alınmış ve eksikliklerin giderilebilmesi için neler yapılması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunulmuştur.

Günümüzde Avrupa ile Maşrek (Yakın Doğu) ilişkilerinin de merkezinde bulunan AKP'nin hedefleri ise gönenç, istikrar ve demokrasi, güvenlik ve yakınlık, Avrupalılaşıma ve bölgesel işbirliğidir. Bu hedeflerin komşu ülkeler tarafından gerçekleştirilebilmesi için Komşuluk Politikası'nın mali yönü olan Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı kapsamında destek fonları sağlanmaktadır. AKP'nin hedefleri ile gerçekleştirmek istediği temel nokta ise komşu ülkelerinde her açıdan istikrarı sağlamak, ülkeleri iyi yönetilen ve demokratik ülkeler haline getirmek suretiyle AB'ye tehdit olabilecek terör, kitle imha silahları ve yasadışı göç gibi konuların önüne geçebilmektir.

Maşrek özelinde bakıldığında zaman ise bölgenin karakteristik yapısı nedeniyle AKP'nin hedeflerini gerçekleştirmek AB için çok da olası bir durum yaratmamaktadır. Bölge ülkelerinin kendi aralarında uzun yıllardan beri süregelen ve çözülemeyen sorunların ekonomik ve mali yardım fonlarıyla üstesinden gelinmesinin zorluğu da bir diğer gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ülkelerin kendi aralarındaki sorun ve çatışmaların yanısıra Batı'ya karşı olumsuz duruşları da AKP'nin sonuç vermesini zorlaştırmaktadır. 11 Eylül'den sonra bölgede İsrail harici ülkelerin ABD ile ilişkilerinin daha da bozulması AB ile yakınlaşmalara neden olabilecek iken 2003 yılında Irak'a bir Avrupa devleti olan İngiltere'nin de Amerika ile birlikte müdahale etmesi Avrupa'ya karşı gerçekleşecek bir yakınlaşmanın da önünü kapatmıştır.

Tüm bu olumsuz gelişmelere karşın AB'nin iyimser politikası olan AKP, Maşrek ülkeleri tarafından kabul edilmiştir. AKP kapsamındaki rapor ve planlara göre iki taraf da bölgede ekonomik ve politik alanda gelişme kaydetme çabasına girmiştir. Ancak 2005 yılında faaliyete geçen AKP, Maşrek'te henüz beklenen etkiyi yaratamamıştır. Diğer taraftan ise AKOA'nın 2007 Ocak ayında yürürlüğe girdiği düşünülürse bu mali destek ile sağlanabilecek olumlu gelişmelerin bir anda ortaya çıkmasını beklemek de iki taraf için hayalcilikten başka bir şey olmayacaktır. Güney Lübnan'da Hizbullah ile İsrail arasında yaşanan sorun ve Filistin'de çıkan iç savaş sonucunda radikal Hamas'ın Gazze'nin kontrolünü ele geçirmesi bölgede istikrarın sağlanmasını olumsuz kılmaktadır. AB istikrar ortamını sağlamak için AKP'nin yanısıra Orta Doğu Dörtlüsü kapsamında faaliyetlerde bulunmaya devam etmektedir. Ancak Batı'nın bu sorunlara çare olamamasının temel nedeni bölgeyi ve bölge insanını yeteri kadar iyi tanımamalarından kaynaklanmaktadır. Barselona Sürecine göre çok daha ülke merkezli olan AKP'nin bu özelliğini daha da geliştirmesi gerekmektedir.

AB'nin AKP ile ilgili yayımladığı her belgede özellikle üstünde durduğu önemli bir diğer konu da yasadışı göç ve terör tehditidir. AB Komşuluk Politikası ile Maşrek bölgesi ülkelerinin yaşam standartlarını yükselterek komşu ülkelerin yaşanabilir olmasını hedeflemektedir. AB, bu durumun ortaya çıkmasıyla birlikte söz konusu ülkelere AB'ye yönelecek olan yasadışı göçün azalacağı ve diğer bir tehdit olan terör tehditinin de azalacağını öngörmektedir. Ancak her türlü ekonomik ve demokratik gelişimler sağlansa da bölge insanının ideolojik düşüncelerinin değiştirilmesi imkan dahilinde gözükmemektedir. Bu durum Filistin iç savaşında kendini açıkça göstermiştir. Bununla birlikte, iki taraf arasındaki politik ilişkiler yukarıda değinilen nedenlerle henüz bir ilerleme sağlayamamıştır. Yakın gelecek için görünen tabloda bu ilişkiler için çok aydınlık gözükmemektedir.

AB ile Maşrek arasındaki ekonomik ilişkilere ve AKP'nin ekonomik etkileri açısından da durum politik ilişkilerden çok farklı bir görünüm sergilemektedir. Bölge ülkelerinin ekonomik durumu İsrail hariç genel olarak küçük ve sığ ekonomilerden oluşmaktadır. Yine İsrail hariç ticaret hacmi de ülkelere düşüktür. Arap ülkelerinde

ortak olan sorunlar yapısal sorunlar olarak gözükmektedir. AKP kapsamında AB'nin Arap ülkelerine sağlayacağı fon desteği bu yapısal sorunların azalarak ülke ekonomisinin daha sağlam temellere oturmasını sağlamaya dönüktür. Ancak bu sorunların çözümü açısından sadece AB'nin tek taraflı çabaları yeterli olmamaktadır. Bölge ülkelerinin kendi ulusal programlarını oluşturarak bu programlara bağlı kalarak ekonomik reformları gerçekleştirmesi gerekmektedir.

AKP için ufukta görünen önemli tehlike Barselona Süreci gibi iki taraf arasında sadece ekonomik bir ilişkiden ibaret hale gelmesidir. Bunun nedeni Maşrek ülkelerinin genel politik ve demokratik yapısının Avrupa'nın değerlerinden çok uzakta olmasıdır. Ekonomik açıdan AB için tek olumlu görünebilecek durum İsrail hariç diğer ülkelerin hemen hemen benzer ekonomik yapıya sahip olmalarıdır. Arap ülkeler için sağlanacak tedbirler birbirinin aynısı olmaktadır. Sığ ekonomi, düşük milli gelir, yüksek kamu borçları ve dış açık bu genel sorunların en önemlileri olarak göze çarpmaktadır. Politika'nın ilk iki yılında bu sorunların giderilmesinde AKP'nin çok önemli sayılacak etkileri olmamıştır. Ancak henüz genç bir politika olan AKP'nin 2007 tarihinden sonra ülkelerin ekonomilerine daha somut etkilerde bulunacağı tahmin edilmektedir.

İki taraf arasındaki ekonomik ilişkiler ve AKP'nin ekonomik etkileri açısından inceleme konusu olan bir diğer ekonomik veri de ticari ilişkiler olmaktadır. İsrail hariç bölge ülkeleri genel olarak düşük dış ticaret hacmine sahip ülkelerdir. Ayrıca bu ülkelerin AB ile yaptıkları ticarete ticaret dengesi AB lehine gelişmektedir. Sadece Suriye AB ile yaptığı ticarete ticaret dengesinde fazla vermektedir. Ancak bunun nedeni Suriye'nin ticaret hacminin çok yüksek olmasından değil AB'nin bu ülkeye düşük seviyede ihracat yapmasından kaynaklanmaktadır.

Ticari ortaklıkta Maşrek ülkelerinin AB için öneminin de Birliğin ticari partnerleri sıralamasına bakıldığında İsrail hariç olmak üzere düşük olduğu görülmektedir. Ancak Maşrek ülkelerinin ticari partneri olarak AB önemli bir konumdadır. Yine de, hem politik hem de ekonomik olarak AB-Yakın Doğu ilişkileri

AKP kapsamında henüz yolun başında bulunmaktadır. Şu an için beklenen gelişmeyi ve etkiyi sağlayamamış görünen Politika, 2007 yılında mali fonların da devreye girmesiyle önümüzdeki yıllarda daha olumlu sonuçlar verebilecektir. Ancak söz konusu olumlu sonuçlar için Yakın Doğu ülkelerinin kendi aralarında süren sorunları çözme ve Avrupa'nın demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü kriterlerine ulaşma arzuları önkoşul olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitap Kaynakları

Armaoğlu, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları (1948 – 1988)**, Ankara : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994

Bozkurt, Enver, Özcan, Mehmet, Köktaş, Arif, **Avrupa Birliği Temel Mevzuatı**, Ankara: Asil Yayınları, 2005

Dedeoğlu, Beril, **Ortadoğu Üzerine Notlar**, İstanbul : Derin Yayınları, 2002

Dinan, Desmond (Ed.), **Avrupa Birliği Ansiklopedisi, Birinci Cilt**, İstanbul : Kitap Yayınevi, 2005

Dinan, Desmond (Ed.), **Avrupa Birliği Ansiklopedisi, İkinci Cilt**, İstanbul : Kitap Yayınevi, 2005

Dosenrode, Soren, Stubkjaer, Anders, **The European Union and the Middle East**, London : Sheffield Academic Press, 2002

Halliday, Fred, **The Middle East in International Relations**, New York : Cambridge University Press, 2005

Karluk, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul: Beta, 2005

Lewis, Bernard, **Ortadoğu**, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2006

Moussis, Nicholas, **Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi**, İstanbul: Mega Yayınları, 2004

Paine, Mike, **Crusades**, Harpenden : The Pocket Essential, 2001

Said, Edward W., **Şarkiyatçılık**, İstanbul : Metis Yayınları, 2004

Sander, Oral, **Siyasi Tarih 1918 – 1994**, Ankara : İmge Kitabevi, 2005

Spencer, William, **Global Studies : The Middle East**, Connecticut : McGraw – Hill
Dushkin, 2003

Tarık, Ali, **Fundamentalizmler Çatışması**, İstanbul : Everest Yayınları

Taylor, Alan, **İsrail'in Doğuşu – 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi**,
İstanbul : Pınar Yayınları, 2001

Thorvald, Steen, **Tozkoparan**, İstanbul : İthaki Yayınları, 2005

Ye'or, Bat, **Eurabia, The Euro – Arab Axis**, Madison : Fairleigh Dickinson
University Press, 2005

Makaleler

Ong, Michael, “The Middle East Crisis: Losing Control ?”, **Information and
Research Services, Current Issues Brief**, No. 6, 2000

Ganik, P., “AT ve Türkiye’de Enerji Politikası”, **ATAUM**, Ankara, Temmuz 1995

Kuran, Timur, “The Vulnerability of the Arab State: Reflections on the Ayubi
Thesis”, **The Independent Review**, Vol. III, No. 1, 1998

Madden, Thomas, “The impact of the Crusades on Europe”, N. P. Zacour, H. W.,
Hazard (düz.), **A History of the Crusades**, Vol. VI, Madison, Wisconsin :
University of Wisconsin Press, 1989

Milcher, Susanna, Slay, Ben, “The economics of the ‘ European Neighbourhood Policy’ : An initial Assessment”, **Centre for Social and Economic Research**, Mart 2005

Elektronik Makaleler

Albrecht, Holger, Kassem, Maye, “Political Opposition and Authoritarian Rule: State-Society Relations in the Middle East and North Africa”, **Robert Schuman Centre**, Paris,
http://www.iue.it/RSCAS/Research/Mediterranean/mrm2007/pdf/WS5_MRM2007.pdf

Centre for Strategic Studies, “Revisiting the Arab Street: Research from Within”, Working Paper, University of Jordan, Amman, Şubat 2005, <http://www.css-jordan.org/new/REVISITINGTHEARABSTREETReport.pdf>

Coyne, Christopher J., “Liberalism in the Middle East : Prospect and Mechanism of Change”, Arlington: **Mercatus Center**, Nisan 2006, http://www.ccoyne.com/Liberalism_in_the_Middle_East.PDF

Dış Ticaret Müsteşarlığı, “AB’nin Enerji Politikası ve Bu Politikanın Gelişimi”, Working Paper, 2007, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/SanayiSektorDb/AB_Enerji.doc

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **AB Komşuluk Politikası**, 2005, <http://http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detay&yayinID=1152&icerikID=1260&dil=TR>.

Emerson, Michael, “European Neighbourhood Policy : Strategy or Placebo?”, **CEPS Working Document**, No.215, Kasım 2004, http://shop.ceps.be/downloadfree.php?item_id=1176

Emerson, Michael, Noutcheva, Gergana, “From Barcelona Process to Neighbourhood Policy” Assessments and Open Issues, **CEPS Working Document**, No.220, Mart 2005,
http://www.weltpolitik.net/attachment/0644a930ba1074b5cca2acd4809cbcd5/80dbcc57d873d73eff40ecedf0ea3951/CEPS_working220_05.pdf

European University Institute, “The European Neighbourhood Policy : A Framework for Modernisation ?”, **European University Institute Workshop** , Aralık 2006,
<http://www.iue.it/LAW/Events/ENP/Programme.pdf>

Institute for Security Studies, **EU Security and Defence Policy**, Paris, 2004,
<http://www.iss-eu.org/books/5esdpen.pdf>

İbrahimov, Rövşen, “Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Bu Politika Açısından Hazar Bölgesinde Bulunan Enerji Kaynaklarının Önemi”, **Kafkas Üniversitesi Kafkas Araştırma Merkezi**, Mayıs 2007,
http://www.qafqaz.edu.az/kongre/pdf2007glob/III_B2_993-1042.pdf

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Avrupa Anayasası İzleme Çizelgesi”, İKV, 2007,
<http://www.ikv.org.tr/pdfs/ABanayasasi-sondurumalfabetik.pdf>

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası”, 2007, s. 3,
<http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>

Jahanpour, Farhang, “Islam and the Us – A Historical View”, **Oxford Discovery Programme**,
http://www.conted.ox.ac.uk/courses/qm2/speakers/Jahanpour_Farhang/Jahanpour_Lecture_Notes.pdf

Jones, Stephen, Emerson, Michael, “European Neighbourhood Policy in the Mashreq Countries”, **CEPS Working Document** No.229, Eylül 2005, <http://www.weltpolitik.net/attachment/0644a930ba1074b5cca2acd4809cbcd5/243d899624c8c8bb08691c4e144b00d9/1261.pdf>

Kantner, Cathleen, Liberatore, Angela, Del Sarto, Raffella, “Security and Democracy in the European Union”, **Robert Schuman Centre**, Florance, Haziran 2005, <http://www.eui.eu/RSCAS/e-texts/200506-SecurityProgr.pdf>

Koçak, Taner, “Fransa’nın Mısır’ı İşgalinden Birinci Filistin İntifadasına Kadar Ortadoğu Siyasi Tarihi”, İstanbul: **Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu Kuramsal Eğitim Araştırma Birimi Semineri**, 2004, <http://www.bgst.org/keab/keab140705bol1.asp>

Lalor, Paul, “Jordan, Israel and Palestine: Looking Beyond the Peace Process”, **Disarmament Forum**, 2001, <http://www.unidir.ch/pdf/articles/pdf-art71.pdf>

Landaburu, Eneko, “From Neighbourhood to Integration Policy”, **CEPS Policy Brief**, No.95, Mart 2005, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/060223_el_ceps_en.pdf

Madden, Thomas F., “Real History of Crusades”, **Crisis Magazine**, Vol.20, No.4, 2002, <http://www.crisismagazine.com/april2002/cover.htm>

Marchetti, Andreas, “Barcelona, Neighbourhood and Beyond”, **Center for European Integration Studies**, Bonn, 2005, http://www.uni-bonn.de/~uzswac/marchetti-barcelona_neighbourhood.pdf.

McElroy, Wendy, “Backround of the Middle East Conflict, Part 2”, **The Future of Freedom Foundation**, Working Paper, Virginia, 2003, <http://www.fff.org/freedom/fd0311e.pdf>

Monjo, Eduardo Sánchez, “The Multiple Dimensions of Euro-Mediterranean Cooperation”, **European Institute of Public Administration (EIPASCOPE)**, 25th Anniversary Special Issue, 2006,
http://eipa.nl/cms/repository/eipascope/Scop06_2e_14.pdf

Morelli, Vince, **The European Union Energy Security Challenges**, CRS Report for Congress, Eylül 2006, <http://www.usembassy.it/pdf/other/RL33636.pdf>

Oakman, Jonathan, “Camp David Accords : A Case Study on International Negotiation”, Princeton University, **WWS Case Study** 1/02, Ocak 2002,
<http://www.wws.princeton.edu/cases/papers/campdavid.pdf>

Pace, Michelle, “The European Neighbourhood Policy : A Statement about the EU’s Identity ?”, **Friedrich Ebert Stiftung**, 12/2005, <http://www.fes.de/fes6/pdf/Pace.pdf>.

Pina, Aaron D., “Fatah and Hamas : The New Palestinian Factional Reality”, **Congressional Research Service**, Working Paper, Mart 2006, <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22395.pdf>

Sibony, Daniel, “Unconscious Aspect of the Relationship Between Europe and the Middle East”, **The Begin-Sadat Center for Strategic Studies**, Israel, Haziran 2006,
<http://www.biu.ac.il/Besa/coll19.pdf>

Slantchev, Branislav L., “National Security Strategy : The Israeli – Palestinian Conflict, 1964 – 2001”, Working Paper, University of California, San Diego, Mart 2005, <http://polisci.ucsd.edu/~bslantch/courses/nss/lectures/24-israeli-palestinian-conflict.pdf>

Tassinari, Fabrizio, “Security and Integration in the EU Neighbourhood”, **CEPS**, Working Document, No.226, Temmuz 2005, <http://www.weltpolitik.net/attachment/0644a930ba1074b5cca2acd4809cbcd5/97c357d0d86d3fec98575e04c919da60/1251.pdf>

The American Jewish Committee, “Quick Response to Common Misundersandings about the Middle East”, **American Jewish Committee (AJC)**, New York, http://israeloncampuscoalition.org/NR/rdonlyres/08657CD6-B743-430F-A432-486049CC5D71/0/ajc_quick_responses.Pdf

The Applied History Research Group, “The End of Europe's Middle Ages”, University of Calgary, 1997, http://www.ucalgary.ca/applied_history/tutor/endmiddle/bluedot/crusades.html

Thompson, Elizabeth F., “Sovereignty, and Constitutionalism in the Middle East, 1875-1950”, Partial Sovereignities: A Workshop, Colombia University, 2006, <http://www.columbia.edu/cu/cih/pdf/7apr2006/thompson.pdf>

Tonus, Özgür, “Genişleyen Avrupa Birlği’nin Enerji Politikalar ve Türkiye”, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eskişehir, <http://paribus.tr.googlepages.com/tonus.doc>

Willenborgi, Robbert, Tönjes, Cristoph ve Perlot, Wilburt, “Europe’s Oil Defence”, **The Clingendael Institute**, The Hague, Ocak 2004, http://www.clingendael.nl/publications/2004/20040100_ciep_paper_willenborg.pdf

Wright, Earl L., “OPEC: Making a Case for Controlling Output”, Working Paper, University of Colorado, Denver, Spring – Summer 2004, <http://www.cudenver.edu/NR/rdonlyres/e4gacrajrmskeazp7pfpahdpaxjs3f27k2gycp3h5rm7q66oiqtqgvxlvo2zkyzkhgctklh4nhbnvpoksr2tfvrbs4e/OPEC+making+a+case+for+controlling+output.pdf>

Yacoubian, Mona, “Promoting Middle East Democracy European Initiatives”, **United States Institute of Peace Special Report**, Washington, Ekim 2004, <http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr127.pdf>

Yashudi, Naama, “The State of Human Rights in Israel”, The Association for Civil Rights in Israel, Working Paper, Haziran 2003, <http://www.acri.org.il/english-acri/engine/story.asp?id=125>

Raporlar

Center for International Development and Conflict Management, **Polity IV Country Report 2005: Lebanon**, University of Maryland, 2005, <http://members.aol.com/CSPmgm/Lebanon2005.pdf>

Commission of European Communities, **European Neighbourhood Policy Strategy Paper**, Brussels, COM (2004) 373 final, 2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf

Commission of the European Communities, **Commission Proposals for Action Plans Under the European Neighbourhood Policy**, Brussels, COM (2004) 795 final, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/communication_commission_enp_action_plans.pdf

Commission of the European Communities, **Implementing and Promoting the European Neighbourhood Policy**, Brussels, SEC (2005) 1521, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec_2005_1521_en.pdf.

Commission of the European Communities, **Proposal for a Regulation Establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument**, Brussels, COM (2004) 628 final, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com04_628_en.pdf.

Commission of the European Communities, **Strengthening the European Neighbourhood Policy**, Brussels, COM (2006) 726 final, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com06_726_en.pdf

Commission of the European Communities, **Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours**, Brussels, COM (2003) 104 final, 2003, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf

Commission, **ENP Progress Report Jordan**, COM(2006) 726 Final, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1508-2_en.pdf

Commission, **Europea Neighbourhood Policy EU-Jordan Action Plan**, 2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/jordan_enp_ap_final_en.pdf

Commission, **Europea Neighbourhood Policy EU-Lebanon Action Plan**, 2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/lebanon_enp_ap_final_en.pdf

Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Lebanon, (COM)2005 73 Final**, 2005, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/lebanon_country_report_2005_en.pdf

Commission of the European Communities, **Paving the Way for a New Neighbourhood Instrument**, Brussels, COM (2003) 393 final, 2003, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_393_en.pdf

Democracy Coalition Project, **Egypt**, 2007, http://www.demcoalition.org/pdf/10_Egypt.pdf

Democracy Coalition Project, **Jordan**, 2007, http://www.demcoalition.org/pdf/16_Jordan.pdf

Democracy Coalition Project, **Lebanon**, 2007,
http://www.demcoalition.org/pdf/20_Lebanon.pdf

DG Trade, **EU Bilateral Relation and Trade with Syria**, Eylül 2006,
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113451.pdf

DG Trade, **EU Bilateral Relations and Trade with Israel**, Eylül 2006,
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113402.pdf

DG Trade, **EU Bilateral Trade and Trade with Jordan**, Eylül 2006,
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113404.pdf

DG Trade, **EU Bilateral Trade and Trade with Lebanon**, Eylül 2006,
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113412.pdf

DG Trade, **EU's Bilateral Trade and Trade with Egypt**, Eylül 2006,
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113375.pdf

European Commission, **ENP Progress Report Israel**, COM(2006) 726 Final, 2006,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1507-2_en.pdf

European Commission, **ENP Progress Report Palestinian Authority**, COM(2006) 726, 2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1509-2_en.pdf

European Commission, **Europea Neighbourhood Policy EU-Egypt Action Plan**, 2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/egypt_enp_ap_final_en.pdf

European Commission, **Europea Neighbourhood Policy EU-Israel Action Plan**, 2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/israel_enp_ap_final_en.pdf

European Commission, **European Neighbourhood Policy EU-Palestinian Authority Action Plan**, 2004,

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/pa_enp_ap_final_en.pdf

European Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Jordan, (COM)2004 373 Final**, 2004,

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/jordan_enp_country_report_2004_en.pdf

European Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Israel**, COM(2004) 373, 2004,

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/israel_enp_country_report_2004_en.pdf

European Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Palestinian Authority of West Bank and Gaza Strip**, COM(2004) 373, 2004,

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/pa_enp_country_report_2004_en.pdf

European Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Egypt**, COM(2005) 72 final, 2005,

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/egypt_country_report_2005_en.pdf

European Commission, **Lebanese Republic Country Strategy Paper 2007 – 2013 and National Indicative Programme**,

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_lebanon_en.pdf

European Council, **A Secure Europe in a Better World : European Security Strategy**, Brussels, Aralık 2003,

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

European Council, **Presidency Conclusions**, Thessalonica European Council, 19 – 20 Haziran 2003, <http://europa.eu.int/council/off/conclu/index.htm>

Human Rights Watch, **World Report 2007: Egypt**, 2007,
<http://hrw.org/englishwr2k7/docs/2007/01/11/egypt14701.htm>

NDI Worldwide, **Middle East and North Africa: Lebanon**, Kasım 2006
<http://www.ndi.org/worldwide/mena/lebanon/lebanon.asp>

NDI Worldwide, **Middle East and North Africa: West Bank and Gaza**, Kasım 2006, <http://www.ndi.org/worldwide/mena/gaza/gaza.asp>

Official Journal of the European Union, **Regulation EC 1638/2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument**, L 310/1, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/oj_l310_en.pdf.

The World Bank, **Egypt, Arab Rep. At a Glance**, 2006,
http://devdata.worldbank.org/AAG/egy_aag.pdf

The World Bank, **Israel at a Glance**, 2006,
http://devdata.worldbank.org/AAG/isr_aag.pdf

The World Bank, **Jordan at a Glance**, 2006,
http://devdata.worldbank.org/AAG/jor_aag.pdf

The World Bank, **Lebanon at a Glance**, 2006,
http://devdata.worldbank.org/AAG/lbn_aag.pdf

The World Bank, **World Development Indicators Database, Lebanon Data Profile**, Nisan 2007,
<http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?SelectedCountry=LBN&CCODE=LBN&CNAME=Lebanon&PTYPE=CP>

The World Bank, **World Development Indicators Database, Egypt, Arab Rep. Data Profile**, Nisan 2007,

<http://devdata.worldbank.org/external/CPPProfile.asp?SelectedCountry=EGY&CCODE=EGY&CNAME=Egyptl&PTYPE=CP>

The World Bank, **World Development Indicators Database, Israel Data Profile**, Nisan 2007,

<http://devdata.worldbank.org/external/CPPProfile.asp?SelectedCountry=ISR&CCODE=ISR&CNAME=Israel&PTYPE=CP> (24.06.2007)

The World Bank, **World Development Indicators Database, Jordan Data Profile**, Nisan 2007,

<http://devdata.worldbank.org/external/CPPProfile.asp?SelectedCountry=JOR&CCODE=JOR&CNAME=Jordan&PTYPE=CP>

UNDP, **POGAR: Arab Countries Profiles Egypt**,

<http://www.pogar.org/countries/country.asp?cid=5>

UNDP, **POGAR: Arab Countries Profiles Jordan**,

<http://www.pogar.org/countries/country.asp?cid=7>

UNDP, **POGAR: Arab Countries Profiles: Palestine**

<http://www.pogar.org/countries/country.asp?cid=14>

UNDP, **The Program of Governance in the Arab Region (POGAR): Arab Countries Profiles Lebanon**” <http://www.pogar.org/countries/country.asp?cid=9>

Vince Morelli, **The European Union Energy Security Challenges**, CRS Report for Congress, Eylül 2006, s. 4, <http://www.usembassy.it/pdf/other/RL33636.pdf>

WWF European Policy Office, **The European Neighbourhood Policy (ENP) : A WWF Briefing Paper**, Brussels, Ekim 2004,
http://www.ecologic.de/download/dinner_dialogue/2004/enp_wwf_briefing_paper.pdf

İnternet Kaynakları

European Commission External Relation, The Euro – Mediterranean Partnership Financial Cooperation / MEDA Programme,
http://ec.europa.eu/comm/external_relations/euromed/meda.htm#2

European Commission, **The EU's External Relations with Lebanon**,
http://ec.europa.eu/external_relations/lebanon/intro/index.htm

European Commission, **The EU's Relations with Egypt**,
http://ec.europa.eu/external_relations/egypt/intro/index.htm

European Commission, **The EU's Relations with Israel**,
http://ec.europa.eu/external_relations/israel/intro/index.htm

European Commission, **The EU's Relations with Syria**,
http://ec.europa.eu/external_relations/syria/intro/index.htm

European Commission, **The EU's Relations with West Bank and Gaza Strip**,
http://ec.europa.eu/external_relations/gaza/intro/index.htm

European Commission, **The External Relations between Jordan**,
http://ec.europa.eu/external_relations/jordan/intro/index.htm

European Community Venice Declaration on the Middle East: Venice European Council, http://ec.europa.eu/external_relations/mepp/decl/index.htm#10

European Neighbourhood Policy Official Website, **European Neighbourhood Policy**, http://ec.europa.eu/world/enp/faq_en.htm

Medya Kaynakları

BBC Turkish, “Belarus Rusya'ya boyun eğdi”, 01 Ocak 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/01/070101_belarus_russia.shtml

BBC Turkish, “Doğalgaz krizi Avrupa'yı kaygılandırdı”, 02 Ocak 2006, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/01/060102_russia_gas.shtml

BBC Turkish, “Hamis: Gazze Kontrolümüzde”, 15 Haziran 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/06/070615_hamasgaza.shtml

BBC Turkish, “Moskova-Kiev hattında gaz krizi”, 30 Aralık 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/12/051230_ukraine_gas.shtml

CNN Turk, “Rusya - AB zirvesi sonuçsuz”, 18 Mayıs 2007, http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=1&haberID=349445

Milliyet, “Hamis, Gazze’de mini İslam devleti kuruyor”, 15 Haziran 2007, http://www.sodev.org.tr/Haberler/dunyahaberleri/2007/hamis_iktidari_ele_gecirdi.htm

NTVMSNBC, “Doğalgaz krizi aşıldı”, Ocak 2006, <http://www.ntvmsnbc.com/news/356343.asp>

VOA News, “AB-Rusya İlişkilerinde Soğuk Dönem”, , 20 Mayıs 2007, http://www.voanews.com/turkish/archive/2007-05/2007-05-20_voa4.cfm?CFID=93155171&CFTOKEN=32110629